

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

ДАЙДЖЕСТ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СФЕРІ СІМЕЙНОГО ПРАВА

ЗА IV КВАРТАЛ 2021 РОКУ ТА I КВАРТАЛ 2022 РОКУ

Випуск 1

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ
2022

Зміст

2	<u>I. СУДОВА ПРАКТИКА</u>	3
	<u>11. Практика Верховного Суду</u>	3
	<u>11.1. Справи щодо поділу майна подружжя</u>	3
	<u>11.2. Справи щодо стягнення аліментів</u>	13
	<u>11.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини</u>	23
	<u>11.4. Справи, пов'язані з міжнародним викраденням дітей</u>	31
	<u>11.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав</u>	33
	<u>11.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів</u>	47
	<u>12. Практика Європейського суду з прав людини</u>	57
	<u>II. НОВЕЛИ (актуальні зміни) ЗАКОНОДАВСТВА</u>	61
	<u>2.1. Закони та інші нормативно-правові акти</u>	61
	<u>2.2. Законопроекти</u>	61

Відповідальний редактор Дайджесту:
Архіпова А.О.

Редактори:

Бузанов Д. В., Вікенфельд О. В.,
Гаро Г. О., Гриценко Л. О.,
Попіка І. А., Тута І. В.

Контакти: 04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська,
3, 5-й поверх

Комітет з сімейного права НААУ

Голова Комітету Гаро Ганна

Електронна пошта: g.garo@unba.org.ua

I. СУДОВА ПРАКТИКА

1.1. Практика Верховного Суду

1.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду від 10.11.2021 у справі №161/14898/19

Об'єкт незавершеного будівництва, зведений за час шлюбу, може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя із визначенням часток, якщо ступінь готовності об'єкта незавершеного будівництва дає можливість визначити окремі частини, що підлягають виділу, та довести його будівництво до завершення. У разі неможливості поділу об'єкта незавершеного будівництва суд може визнати за сторонами право на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити грошову компенсацію.

Обставини справи

Позивач звернулася з позовом до відповідача про визнання майна спільною сумісною власністю та поділ майна подружжя. Зокрема, позивач просила визнати спільною сумісною власністю сторін незавершений житловий будинок, ступінь готовності якого становить 98%; визнати за нею право власності на ½ частини незавершеного житлового будинку, а також виділити їй в натурі ½ частини цього будинку; визнати за нею право власності на ½ частини земельної ділянки, а також виділити їй в натурі ½ частини цієї земельної ділянки.

На обґрунтування позовних вимог позивач зазначила, що під час перебування сторін у шлюбі відповідач отримав внаслідок безоплатної приватизації земельну ділянку, на якій сторони за спільні грошові кошти побудували будинок. До моменту розірвання шлюбу будівництво будинку фактично було завершено, проте він не був введений в експлуатацію, у тому числі станом на дату звернення до суду. Зважаючи на те, що між сторонами не досягнуто домовленості щодо поділу незавершеного будівництва житлового будинку та земельної ділянки, позивач змушена була звернутися до суду.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, яке залишене без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, а саме: визнано спільною сумісною власністю сторін незавершений житловий будинок, ступінь готовності якого становить 98%; визнано за позивачем право власності на ½ частини незавершеного житлового будинку, а також виділено їй в натурі ½ частини цього будинку; стягнуто на користь позивача грошову компенсацію за відхилення від ідеальних часток у розмірі 87 979 гривень.

Рішенням суду першої інстанції мотивовано тим, що позивач належними та допустимими доказами довела факт будівництва будинку в період перебування сторін у шлюбі, ступінь готовності якого становила 98%. Зі свого боку, відмовляючи у задоволенні позовних вимог про визнання земельної ділянки спільною сумісною власністю подружжя та її поділ у натурі, місцевий суд виходив з того, що цей об'єкт був проданий відповідачем, при цьому договір купівлі-продажу не оскаржується, а отже, належить іншій особі та не підлягає поділу.

Не погоджуючись із вказаним рішенням, і позивач, і відповідач оскаржили судові рішення в касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку про законність рішення місцевого суду та постанови апеляційного суду.

За приписами ч. 2 ст. 331 ЦК України право власності на новостворене нерухоме майно виникає з моменту завершення будівництва, а якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації – з моменту прийняття його до експлуатації, а в разі коли право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації – з моменту державної реєстрації.

Згідно з ч. 3 ст. 331 ЦК України до завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

Отже, новостворене нерухоме майно набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації та з моменту державної реєстрації права власності на нього. До цього, не будучи житловим будинком з юридичного погляду, об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів, тобто речей як предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки, а отже, є майном, яке за умов, передбачених законом, може належати на праві спільної сумісної власності подружжю та може бути предметом поділу між подружжям.

У постановях Верховного Суду України від 07.09.2016 у справі №6-47цс16, від 30.01.2019 у справі №454/1678/16-ц, від 11.09.2019 у справі №158/2404/13-ц, від 12.02.2020 у справі №488/3103/17-ц викладено правові висновки, згідно з якими за позовом дружини, членів сім'ї забудовника, які спільно будували будинок, суд має право здійснити поділ об'єкта незавершеного будівництва, якщо, враховуючи ступінь його готовності, можна визначити окремі частини, що підлягають виділу, і технічно можливо довести до кінця будівництво зазначеними особами.

У разі неможливості поділу об'єкта незавершеного будівництва суд може визнати право за цими особами на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити грошову компенсацію.

Правовий аналіз норм матеріального права дозволяє дійти висновку, що об'єкт незавершеного будівництва, зведений за час шлюбу, може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя із визначенням часток, якщо ступінь готовності об'єкта незавершеного будівництва дає можливість визначити окремі частини, що підлягають виділу, та довести його будівництво до завершення.

Таким чином, установивши, що об'єкт незавершеного будівництва зведено в період перебування сторін у шлюбі за їхні спільні кошти та ступінь його готовності становить 98%, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов правильного висновку, що вказаний об'єкт незавершеного будівництва є спільною сумісною власністю подружжя, частки сторін у праві власності на який є рівними.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/101179740>.

Позов про поділ майна подружжя не може бути задоволений, якщо направлений на невиконання боржником (одним із подружжя) кредитних зобов'язань, порушує права та інтереси третьої особи, свідчить про очевидну недобросовісність і зловживання сторонами своїми правами стосовно кредитора.

Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про поділ майна подружжя, відповідно до якого просила визнати за нею право власності на ½ частини будинку, квартири та автомобіля.

Позов обґрунтований тим, що спірне майно сторони придбали в період перебування у шлюбі, у зв'язку з чим є спільним сумісним майном і підлягає рівному поділу між сторонами.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду позовні вимоги були задоволені в повному обсязі та визнані за позивачем право власності на ½ частини будинку, ½ частини земельної ділянки та ½ частини автомобіля.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що спірне майно є спільною сумісною власністю подружжя, яке підлягає поділу між ними, права інших осіб при цьому не порушуються.

Постановою апеляційного суду вирішено скасувати рішення суду першої інстанції в оскаржуваній частині та винесено нове рішення в цій частині, яким відмовлено у задоволенні позовних вимог про визнання за позивачем права власності на ½ частини будинку, ½ частини земельної ділянки. У частині поділу автомобіля рішення суду не оскаржувалося та не переглядалося апеляційним судом.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що спірні житловий будинок і земельна ділянка є предметом договорів іпотеки, укладених між відповідачем і банком. Відповідач має непогашену заборгованість за кредитними договорами, на забезпечення виконання яких укладено договори іпотеки. Про обтяження спірного майна іпотекою сторонам у справі було відомо, що зазначені обтяження зареєстровані у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та були чинними на час розгляду справи судом першої інстанції, однак банк до участі у справі не залучений, хоча оскаржувані судові рішення вирішено питання про його права та обов'язки.

Отже, суд першої інстанції не з'ясував належним чином фактичних обставин справи та не встановив всіх учасників, вирішивши питання про права та інтереси юридичної особи – іпотекодержателя, яка не залучена до участі у справі.

Позивач вирішила оскаржити постанову апеляційного суду в касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

За змістом ст. 61 СК України, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, у тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Згідно зі ст. 63 СК України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Частиною 1 ст. 71 СК України передбачено, що майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення.

Таким чином, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то цивільні права та обов'язки за цим договором виникають в обох із подружжя. Якщо наявність боргових зобов'язань підтверджується відповідними засобами доказування, такі боргові зобов'язання повинні враховуватися при поділі майна подружжя.

Згідно з ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Однією з основних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 11 листопада 2019 року у справі №337/474/14-ц (провадження №61-15813сво18) зазначено, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу і накладено арешт на майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

У цій справі було встановлено, що позивач, звертаючись до суду з позовом про поділ майна подружжя, знала про обтяження спірного майна іпотекою, вказані обтяження були зареєстровані у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та були чинними на час розгляду справи судом першої інстанції.

У зв'язку із вказаним суд апеляційної інстанції обґрунтовано вважав, що такий поділ фактично направлений на невиконання боржником кредитних зобов'язань, порушує права та інтереси третьої особи, свідчить про очевидну недобросовісність і зловживання сторонами своїми правами стосовно кредитора, за відсутності спору між собою, у зв'язку з чим дійшов правильного висновку про відмову в позові про поділ майна подружжя в обраний позивачем спосіб.

З огляду на викладене Верховний Суд підсумував, що доводи касаційної скарги належним чином не підтверджені та не дають підстав стверджувати про неправильне застосування норм матеріального права і порушення норм процесуального права судом апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519346>.

Втручання у право особистої власності одного з подружжя може бути визнане обґрунтованим і здійсненим з дотриманням балансу інтересів подружжя у разі наявності двох факторів у сукупності: 1) істотність збільшення вартості майна; 2) таке збільшення вартості пов'язане зі спільними трудовими чи грошовими затратами або затратами другого з подружжя, який не є власником.

Обставини справи

Позивач звернувся з позовом до відповідача про визнання майна спільною сумісною власністю та поділ майна подружжя.

На обґрунтування заявлених позовних вимог позивач зазначив, що 03.12.1999 відповідач придбав будинок загальною площею 29,13 кв. м, а 02.10.2002 сторони зареєстрували шлюб.

Надалі за заявою відповідача рішенням органу місцевого самоврядування було збільшено площу земельної ділянки в домоволодінні на 558 кв. метрів. Фактично у приватну власність відповідача було передано земельну ділянку, загальною площею 1558 кв. метрів.

Згодом подружжя за спільні кошти розпочало перебудову старого будинку, у результаті чого вартість належного відповідачу будинку за час їхнього спільного проживання істотно збільшилася внаслідок спільних трудових і грошових затрат.

Враховуючи вказане, позивач просив: 1) визнати будинок з господарськими будівлями об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; 2) визнати за позивачем право власності на 9/20 частини вказаного домоволодіння; 3) визнати за відповідачем право власності на 1/10 частини домоволодіння.

Зі свого боку відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом, відповідно до якого просив визнати автомобіль спільною сумісною власністю та визнати за відповідачем право власності на 1/2 частини цього автомобіля, а також розділити між сторонами побутові речі.

Позов відповідач обґрунтував тим, що автомобіль був придбаний сторонами в період перебування в шлюбі, який на цей момент використовує виключно позивач. У зв'язку із цим відповідач вважає за необхідне здійснити його поділ у рівних частинах.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, первісний і зустрічний позови задоволено частково, а саме: 1) житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами, а також автомобіль визнано об'єктами права спільної сумісної власності подружжя; 2) визнано за позивачем право власності на 3/10 частини житлового будинку з господарськими будівлями; 3) визнано за відповідачем право власності на 7/10 частини житлового будинку з господарськими будівлями та спорудами; 4) визнано за позивачем і відповідачем право власності по 1/2 частини автомобіля.

Рішення судів мотивоване тим, що після реєстрації сторонами шлюб придбаний відповідачем до шлюбного житлового будинку з господарським спорудами змінився, зокрема поліпшився сам будинок, збільшилися його площа та склад господарських будівель і споруд. При вирішенні питання про розмір часток співвласників у праві спільної власності подружжя на спірний будинок суд виходив з рівності часток сторін у здійсненому поліпшенні. Здійснюючи поділ автомобіля, суд виходив з рівності часток у спільному майні подружжя.

Не погоджуючись із судовими рішеннями, відповідач вирішив їх оскаржити в касаційному порядку

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку, що касаційна скарга відповідача не підлягає задоволенню, позаяк рішення судів першої та апеляційної інстанцій є законними та обґрунтованими.

За ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюб, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюб, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Відповідно до ч. 2, ч. 3 ст. 70 СК України при вирішенні спору про поділ майна суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема, якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. За рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування.

Згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 372 ЦК України за рішенням суду частка співвласника може бути збільшена або зменшена з урахуванням обставин, які мають істотне значення.

Згідно зі ст. 62 СК України, якщо майно дружини, чоловіка за час шлюб істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, воно у разі спору може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Якщо один із подружжя своєю працею і (або) коштами брав участь в утриманні майна, належного другому з подружжя, в управлінні цим майном чи догляді за ним, то дохід (приплид, дивіденди), одержаний від цього майна, у разі спору за рішенням суду може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Втручання у право власності може бути визнане обґрунтованим та здійсненим з дотриманням балансу інтересів подружжя у разі наявності двох факторів у сукупності: 1) істотність збільшення вартості майна; 2) таке збільшення вартості пов'язане зі спільними трудовими чи грошовими затратами або затратами другого з подружжя, який не є власником.

Як трудові затрати необхідно розуміти особисту чи спільну трудову діяльність подружжя. Така діяльність може бути направлена на ремонт майна, його добудову чи перебудову, тобто дії, що призвели до істотного збільшення вартості такого майна.

Грошові затрати передбачають внесення особистих чи спільних коштів на покращення чи збільшення майна. Наявність істотного збільшення вартості є оціночним поняттям, тому в кожній конкретній справі рішення про задоволення чи відмову в задоволенні позову приймається судом з урахуванням усіх її обставин. Істотність має визначальне значення, оскільки необхідно враховувати не лише збільшення остаточної вартості порівняно з первинною оцінкою об'єкта, однак і в співмірності з одиницями тенденцій загального здорожчання конкретного майна, інфляційними процесами, якісні зміни характеристик самого об'єкта та ту обставину, що первинна оцінка чи сам об'єкт стають малозначними в остаточній вартості об'єкта власності чи в остаточному об'єкті.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 22 вересня 2020 року у справі №214/6174/15-ц (провадження №14-114цс20) зазначила, що істотність збільшення вартості майна підлягає з'ясуванню шляхом порівняння вартості майна до та після поліпшень внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя. Тобто істотність збільшення вартості має відбутися така, що первинний об'єкт нерухомості, який належав одному з подружжя на праві приватної вартості, розчиняється, нівелюється, втрачається чи стає настільки несуттєвим, малозначним порівняно з тим об'єктом нерухомого майна, який з'явився під час шлюбу у результаті спільних трудових чи грошових затрат подружжя чи іншого з подружжя, який не є власником.

За загальним правилом мають враховуватися здійснені капітальний ремонт чи переобладнання житла, тобто значне перетворення об'єкта нерухомості. Поточний ремонт житла, зміна його призначення з житлового на нежитлове без капітального переобладнання не створюватиме підстав для визнання такого об'єкта спільною сумісною власністю подружжя, оскільки значних перетворень сам об'єкт у такому разі не зазнає і не можна вважати ці перетворення такими, що істотно збільшили вартість особистого майна однієї зі сторін.

Другий чинник істотності такого збільшення вартості має бути пов'язаний зі спільними затратами грошових коштів або трудовими затратами. Сам факт перебування осіб у шлюбі в період, коли особисте майно чи його вартість істотно збільшилися, не є підставою для визнання його спільним майном.

Істотне збільшення вартості майна обов'язково і безумовно має бути наслідком спільних трудових чи грошових затрат або затрат іншого з подружжя – не власника майна. Тобто вирішальне значення має не факт збільшення вартості сам собою в період шлюбу, а правова природа збільшення такої вартості, шляхи та способи збільшення, зміст процесу збільшення вартості майна.

Збільшення вартості майна внаслідок коливання курсу валют, зміни ринкових цін та інших чинників, які не співвідносяться з обсягом грошових чи трудових затрат подружжя чи іншого з подружжя – не власника, у майно не повинні враховуватися у зв'язку з тим, що у статті 62 СК України не визнаються підставами для визнання особистого майна одного з подружжя спільним майном.

Враховуючи наведене, Верховний Суд зробив висновок, що суди першої та апеляційної інстанцій прийняли обґрунтоване рішення про визнання спірного нерухомого майна та автомобіля спільним майном подружжя. При цьому, здійснюючи поділ нерухомого майна, суди правильно виходили з рівності часток подружжя у здійсненому ними поліпшенні вказаного майна з урахуванням того, що частка відповідача, який придбав спірне домоволодіння до шлюбу за особисті кошти, складається з вартості домоволодіння до поліпшення та ½ частини здійснених спільно з позивачем поліпшень.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519351>

Постанова Верховного Суду від 14.12.2021 у справі №758/5454/18

*При визначенні початку перебігу позовної давності слід виходити не з часу, коли сторони розірвали шлюб, а з часу, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого майнового права, оскільки **сам собою факт припинення шлюбу не свідчить про порушення права власності одного з подружжя**. Неподання позову про поділ майна, у тому числі до спливу трьох років з дня розірвання шлюбу, за відсутності доказів, які б підтверджували заперечення права одного з подружжя на набуте у період шлюбу майно, не може свідчити про порушення права і вказувати на початок перебігу позовної давності.*

Обставини справи

Позивач звернувся з позовом до відповідача про поділ спільного сумісного майна подружжя.

На обґрунтування позовних вимог зазначив, що 01.10.1983 між сторонами укладено шлюб, який розірвано 07.04.2012.

У період перебування в шлюбі подружжям придбане нежитлове приміщення, на яке позивач просив суд визнати право власності за сторонами у рівних частках.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову було відмовлено з підстав пропуску позивачем строку позовної давності.

Постановою апеляційного суду було скасовано рішення місцевого суду та ухвалено нове рішення, яким позов задоволений, а нежитлове приміщення поділено між сторонами в рівних частинах.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що нежитлове приміщення є спільною сумісною власністю позивача і відповідача як таке, що було придбане ними у шлюбі. Рішення суду в цій частині сторонами не оскаржується. При визначенні початку перебігу позовної давності слід виходити не з часу, коли сторони розірвали шлюб, а з часу, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого майнового права. При цьому матеріали справи не містять доказів того, що відповідач вчиняла дії, які б порушували право на спільну сумісну власність позивача на спірне нежиле приміщення до 2018 року.

Відповідач вирішила оскаржити постанову апеляційного суду у касаційному порядку.

Постанова Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ч.1 ст. 60 СК України).

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними (ст. 63 СК України).

У ст. 68 СК України закріплено, що розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу. Розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, після розірвання шлюбу здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою відповідно до ЦК України.

За змістом [статей 69, 70 СК України](#) дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу. У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Встановивши, що спірне нежитлове приміщення придбане сторонами в шлюбі, суди зробили правильний висновок, що воно є їхньою спільною сумісною власністю. При цьому позивач рішення суду першої інстанції в частині мотивів відхилення її доводів у цій частині не оскаржував.

До вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки. Позовна давність обчислюється від дня, коли один зі співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності ([ч. 2 ст. 72 СК України](#)).

При визначенні початку перебігу позовної давності слід виходити не з часу, коли сторони розірвали шлюб, а з часу, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого майнового права, оскільки сам собою факт припинення шлюбу не свідчить про порушення права власності одного з подружжя. **Неподання позову про поділ майна, у тому числі до спливу трьох років з дня розірвання шлюбу, за відсутності доказів, які б підтверджували заперечення права одного з подружжя на набуто у період шлюбу майно, зареєстроване за іншим подружжям, не може свідчити про порушення права і вказувати на початок перебігу позовної давності.**

Таким чином, установивши, що позивачу стало відомо про порушення (невизнання відповідачем) його права власності на спільне майно подружжя в березні 2018 року, апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про відсутність підстав для відмови у задоволенні позову через пропуск строку позовної давності та цілком законно задовільнив позов.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102148927>.

Постанова Верховного Суду від 14.12.2021 у справі №758/5454/18

Нормами ЗУ «Про іпотеку» не заборонено володіти та користуватися переданим в іпотеку майном. Поділ спільного майна між подружжям, у тому числі іпотечного майна, не вважається розпорядженням ним, позаяк у момент його передання в іпотеку воно вже належало подружжю на праві спільної сумісної власності з огляду на закон. При цьому перебування спірної квартири в іпотеці не перешкоджає поділу спільного майна подружжя, оскільки права іпотекодержателя захищаються ЗУ «Про іпотеку».

Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про поділ майна подружжя.

На обґрунтування позову було зазначено, що сторони під час перебування у шлюбі придбали майно, а саме: дві трикімнатних квартири та дві двокімнатних квартири, автомобіль «Volkswagen Passat», а також земельну ділянку.

Враховуючи вказане, просила суд визнати за нею право власності на 2/3 частини двох трикімнатних квартир, двох двокімнатних квартир, земельної ділянки, а також виділити у приватну власність автомобіль «Volkswagen». Окрім того, просила суд визнати за відповідачем право власності на 1/3 частини двох трикімнатних квартир, двох двокімнатних квартир, а також земельної ділянки.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Місцевий суд вирішив задовольнити позовну заяву в повному обсязі з огляду на презумпцію спільної сумісної власності подружжя.

Постановою апеляційного суду було задоволено апеляційну скаргу АТ «Кредобанк» та скасовано рішення суду першої інстанції в частині: 1) виділення позивачу 2/3 частини трикімнатної квартири та 2/3 частини двокімнатної квартири; 2) виділення відповідачу 1/3 частини трикімнатної квартири та 1/3 частини двокімнатної квартири. У цій частині апеляційний суд виніс нове рішення, яким відмовив у задоволенні позовних вимог.

Зі свого боку відмовлено в задоволенні апеляційної скарги АТ «Альфа банку», який просив скасувати рішення також у частині виділення відповідачу 1/3 частини на іншу двокімнатну квартиру. В іншій частині рішення місцевого суду не оскаржувалося.

АТ «Альфа банк» подав до Верховного Суду касаційну скаргу, не погоджуючись із рішенням місцевого суду та постановою апеляційного суду в частині виділення відповідачеві права власності на 1/3 частини двокімнатної квартири.

Постанова Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Згідно з частиною першою статті 69 СК України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про іпотеку» іпотекою визнається вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника в порядку, встановленому цим Законом.

Згідно зі ст. 23 ЗУ «Про іпотеку» в разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Положення чинного законодавства, що регулюють правовідносини щодо іпотечних зобов'язань, вказують на те, що іпотекодавець не має права розпоряджатися майном без згоди іпотекодержателя до закінчення терміну дії іпотеки.

Разом з тим нормами ЗУ «Про іпотеку» не заборонено володіти та користуватися переданим в іпотеку майном. Поділ спільного майна між подружжям, у тому числі іпотечного майна, не вважається розпорядженням ним, позаяк у момент його передання в іпотеку воно вже належало подружжю на праві спільної сумісної власності з огляду на закон.

З урахуванням наведеного Верховний Суд дійшов висновку, що перебування спірної квартири в іпотеці не перешкоджає поділу спільного майна подружжя, оскільки гарантії іпотекодержателя щодо спірного майна визначені ч. 2 ст. 23 ЗУ «Про іпотеку», згідно з якою особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором, у тому ж обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Таким чином, враховуючи вказане, Верховний Суд відмовив у задоволенні касаційної скарги АТ «Альфа банк» та залишив без змін постанову апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102050772>.

Постанова Верховного Суду від 27.01.2022 у справі №686/8610/17

Істотність збільшення вартості майна означає його суттєву зміну настільки, що первинний об'єкт нерухомості, який належав одному з подружжя на праві приватної власності, розчиняється, нівелюється, втрачається чи стає настільки несуттєвим, малозначним порівняно з тим об'єктом нерухомого майна, який з'явився під час шлюбу у результаті спільних трудових чи грошових затрат подружжя чи іншого з подружжя, який не є власником.

Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом до відповідача, в якому просила суд: 1) встановити факт істотного збільшення у своїй цінності житлового будинку з прибудинковими приміщеннями; 2) визнати спільною сумісною власністю житловий будинок з прибудинковими приміщеннями; 3) виділити у власність позивача ½ частину прибудинкових приміщень.

На обґрунтування свого позову позивач вказала, що вона у період з 2001 року до 2017 року, перебувала у зареєстрованому шлюбі з відповідачем. У шлюбі за рахунок спільної праці та коштів сторонами здійснено добудову до житлового будинку відповідача, а також зведення необхідних надвірних споруд, у тому числі гаража. Будинок відповідач успадкував ще до одруження. На той час належна йому частина будинку складалася з кухні, їдальні та житлової кімнати (при цьому житлова площа становила лише 11,5 кв. м, а загальна площа – 24,7 кв. м).

Оскільки сторони виховували сина та потребували поліпшення житлових умов, сторонами було розпочато добудову до спірного будинку, а також зведення необхідних надвірних споруд, у тому числі гаража. За рахунок спільної праці, особистих та спільних коштів, у тому числі використання будівельних матеріалів родичів позивача, житлову площу було збільшено на 46,6 кв. м (до 58,1 кв. м), а з урахуванням таких допоміжних приміщень, як кухня, вбиральня, ванна, кладова, – загальна площа будинку збільшилася на 63,1 кв. м (до 87,8 кв. м). Крім того, сторонами побудовано гараж, розмірами 5,87 x 3,73 метра.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суди виходили з того, що відповідач, ще до укладення шлюбу з позивачем закінчив будівництво гаража та частково здійснив добудову до спірного будинку, який належить йому на праві особистої власності.

Позивачем не було надано належних і допустимих доказів того, що майно істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат, які були внесені позивачем, а також не надано доказів, на яку суму істотно збільшився у своїй цінності спірний будинок.

Постанова Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій, оскільки з матеріалів справи не вбачаються передбачені ст. 62 СК України підстави виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало відповідачу на праві особистої приватної власності.

Майно, нажите подружжям за час шлюбу, є відповідно до ст. 22 КпШС України його спільною сумісною власністю. Кожен з подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження цим майном.

Майно, яке належало кожному з подружжя до одруження, а також одержане ним під час шлюбу в дар або в порядку успадкування, є відповідно до ст. 24 КпШС України власністю кожного з них.

Якщо майно, яке було власністю одного з подружжя, за час шлюбу істотно збільшилося у своїй цінності внаслідок трудових або грошових затрат другого з подружжя або їх обох, воно відповідно до ст. 25 КпШС України може бути визнане судом спільною сумісною власністю подружжя.

Статтею 62 СК України передбачено, що якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, воно у разі спору може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; якщо один із подружжя своєю працею і (або) коштами брав участь в утриманні майна, належного другому з подружжя, в управлінні цим майном чи догляді за ним, то дохід (приплид, дивіденди), одержаний від цього майна, у разі спору за рішенням суду може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Зі змісту статті 62 СК України вбачається, що втручання у право власності може бути обґрунтованим та дотримано балансу інтересів подружжя у разі наявності двох факторів у сукупності: 1) істотність збільшення вартості майна; 2) таке збільшення вартості пов'язане зі спільними трудовими чи грошовими затратами або затратами другого з подружжя, який не є власником.

Як трудові затрати необхідно розуміти особисту чи спільну трудову діяльність подружжя. Така діяльність може бути направлена на ремонт майна, його добудову чи перебудову, тобто дії, що потягли істотне збільшення вартості такого майна.

Грошові затрати передбачають внесення особистих чи спільних коштів на покращення чи збільшення майна. Наявність істотного збільшення вартості є оціночним поняттям, тому у конкретній справі рішення про задоволення чи відмову у задоволенні позову приймається судом з урахуванням усіх його обставин.

Істотність має визначальне значення, позаяк необхідно враховувати не лише збільшення остаточної вартості порівняно з первинною оцінкою об'єкта, у співмірності з одиницями тенденцій загального удорожчання конкретного майна, інфляційними процесами, якісні зміни характеристик самого об'єкта та ту обставину, що первинна оцінка чи сам об'єкт стають малозначними в остаточної вартості об'єкта власності чи у остаточному об'єкті.

Істотність збільшення вартості майна підлягає з'ясуванню шляхом порівняння вартості майна до та після поліпшень внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя.

Тобто істотність збільшення вартості має відбутися така, що первинний об'єкт нерухомості, який належав одному з подружжя на праві приватної вартості, розчиняється, нівелюється, втрачається чи стає настільки несуттєвим, малозначним порівняно з тим об'єктом нерухомого майна, який з'явився під час шлюбу у результаті спільних трудових чи грошових затрат подружжя чи іншого з подружжя, який не є власником.

За загальною практикою мають враховуватися капітальний ремонт чи переобладнання житла, тобто значне перетворення об'єкта нерухомості.

Поточний ремонт житла, зміна його призначення з житлового на нежитлове без капітального переобладнання не буде надавати підстав для визнання такого об'єкта спільною сумісною власністю подружжя, оскільки значних перетворень сам об'єкт не зазнав і не можна вважати ці перетворення такими, що істотно збільшили вартість майна.

У такому випадку, якщо суд встановить наявність понесених затрат з боку іншого подружжя – не власника, однак не визнає такі затрати істотними, то цей з подружжя може вимагати грошової компенсації понесених затрат, якщо такі затрати понесені під час перебування у шлюбі.

Другий чинник істотності такого збільшення має бути пов'язаний зі спільними затратами грошових коштів або трудовими затратами. Сам факт перебування осіб у шлюбі у період, коли особисте майно чи його вартість істотно збільшилося, не є підставою для визнання його спільним майном.

Істотне збільшення вартості майна обов'язково і безумовно має бути наслідком спільних трудових чи грошових затрат або затрат іншого, не власника майна, з подружжя. Тобто вирішальне значення має не факт збільшення вартості сам собою у період шлюбу, а правова природа збільшення такої вартості, шляхи та способи збільшення такої вартості, зміст процесу збільшення вартості майна.

Збільшення вартості майна внаслідок коливання курсу валют, зміни ринкових цін та інших чинників, які не співвідносяться з обсягом грошових чи трудових затрат подружжя чи іншого, не власника, з подружжя, у майно, не повинні враховуватися у зв'язку з тим, що законодавець у статті 62 СК України не називає їх як підстави для визнання особистого майна одного з подружжя спільним майном.

Верховний Суд зазначив, що при посиланні на вимоги ст. 62 СК України як на підставу виникнення спільної сумісної власності подружжя, позивач мала довести, що збільшення вартості майна є істотним і у таке збільшення були вкладені її окремі (власні) кошти чи власна трудова діяльність. Зі свого боку позивачем не надано належних і допустимих доказів на підтвердження факту понесення останньою грошових затрат, а також не надано доказів на підтвердження факту трудових затрат у істотне збільшення вартості спірного майна.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд вказав, що суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов обґрунтованого висновку, що позивачка не надала доказів на підтвердження того, що її внесок у істотне збільшення у своїй вартості спірного майна є достатньо значним для можливості визнання спірного майна об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Тоді як сам собою факт перебування позивачки у шлюбі з відповідачем на момент здійснення реконструкції спірного об'єкта нерухомого майна не є підставою для визнання зазначеного майна спільним сумісним майном подружжя.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

Постанова Верховного Суду від 01.02.2022 у справі №136/1867/15-ц

Вартість майна, що підлягає поділу визначається з огляду на дійсну його вартість на час розгляду справи. У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції особі у зв'язку з припиненням її права на спільне майно.

Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом, у якому просила поділити між нею та відповідачем спільне сумісне майно подружжя в такому порядку: 1) відступити від засади рівності часток сторін у спільному сумісному майні та виділити у власність позивача 2/3 частки спільного сумісного майна, а саме житловий будинок з господарськими спорудами, вартістю 2 274 447 грн; 2) стягнути з відповідача на її користь грошову компенсацію в розмірі 2 139 009,82 грн вартості спільного сумісного майна подружжя; 3) виділити відповідачу 1/3 частки спільного сумісного майна, а саме майно фермерського господарства (далі – ФГ), що складається з причепа вартістю 45 008,00 грн та вартості відчужених відповідачем транспортних засобів: «DAF 85.430 CF» – 810 624 грн, «MAN TGA 35.400» – 656 219 грн, «MAN TGA 35.400» – 702 772 грн, екскаватор «CASE 988P» – 606 347 грн, екскаватор гусеничний «LIEBHERR A-904» – 658 547 грн; вартість відчуженого відповідачем автомобіля марки «VOLKSWAGEN TOUAREG» в розмірі 866 219,70 гривні.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, позивач посилалася на те, що у період шлюбу з відповідачем ними було придбано вищевказане майно. Однак відповідач не дбав про забезпечення сім'ї, вчиняв дії проти її волі та на шкоду інтересам сім'ї, зокрема, зі своїми батьками вчинили дії, спрямовані на приховання будинку у спосіб виведення його зі спільної сумісної власності подружжя; автомобіль «VOLKSWAGEN TOUAREG» знятий з обліку відповідачем і прихований (відчужений); транспортні засоби ФГ зняті з обліку та приховані (відчужені). Ураховуючи обставини щодо приховання (відчуження) майна відповідачем, здійснити фактичний (реальний) поділ спільного майна є неможливим.

Відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом, у якому просив здійснити поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, таким чином: 1) визнати за кожною зі сторін право власності по 1/2 частини житлового будинку без фактичного поділу будинку в натурі; 2) за грошовими зобов'язаннями, а саме: договором позики грошових коштів від 10.12.2013 та за договором позики грошових коштів від 10.08.2012 визнати сторони солідарними боржниками перед кредитором; 3) стягнути з позивача на користь відповідача грошові кошти в сумі 1 148 287 грн – половину суми позичених коштів, які відповідач повернув кредитором.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, відповідач посилався на те, що, перебуваючи у шлюбі з позивачем, він придбав вищевказаний будинок за 15 000 гривень. Однак на той час зазначений будинок ще не був придатний для проживання, внутрішні будівельні роботи не були завершені, були відсутні необхідні комунікації. Не маючи достатніх доходів і коштів для облаштування цього будинку під житло для своєї сім'ї, він з відомо позивача позичив необхідну суму коштів (17 000 дол. США) у сестри. Зважаючи на суму позики, між ними було укладено договір позики грошей від 10.08.2012. На позичені в інтересах сім'ї кошти було здійснено реконструкцію (перепланування) цього нерухомого майна з магазину з житловою квартирою у житловий будинок. Внаслідок перепланування спірного нерухомого майна збільшено житлову площу з 55,6 до 143,5 кв. м без збільшення загальної площі об'єкта (391,0 кв. м) та фактично зареєстровано право власності на новий об'єкт нерухомості – спірний житловий будинок.

Згідно з договором позики грошей від 10.12.2013 у він позичив у своєї сестри 65 000,00 дол. США, за які в автосалоні в м. Тернополі придбав автомобіль марки «VOLKSWAGEN TOUAREG».

Таким чином, для створення та придбання спільного сумісного майна, що є предметом поділу у цій справі, він у 2012 та 2013 роках в інтересах сім'ї позичив грошові кошти у третіх осіб. У період з вересня до грудня 2019 року він здійснив повне погашення боргів перед сестрою на загальну суму 2 296 575 грн, що підтверджується судовими рішеннями в інших цивільних справах.

Зважаючи, що за первісним позовом позивач просить здійснити розподіл майна, яке було придбане (створене) на позичені кошти, зобов'язання за вищевказаними договорами позики щодо повернення грошей, на його думку, також підлягають розподілу між сторонами.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду в задоволенні первісного позову позивача відмовлено. Зустрічний позов відповідача задоволений в позовному обсязі. Суд першої інстанції здійснив поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а саме: 1) житлового будинку, шляхом визнання за кожною зі сторін 1/2 ідеальної частки у ньому, без фактичного поділу будинку в натурі; 2) грошових зобов'язань перед кредитором за договором позики грошей від 10.12.2013 і за договором позики грошей від 10.08.2012, визнавши сторони солідарними боржниками перед кредитором за вказаними зобов'язаннями та стягнувши з позивача на користь відповідача грошові кошти в сумі 1 148 287 гривень.

Суд першої інстанції мотивував рішення тим, що вимоги за первісним позовом є необґрунтованими та недоведеними. При цьому суд виходив з того, що майно ФГ не може бути предметом поділу у цій справі, позаяк воно не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Також немає доказів того, що зазначене майно було придбано ФГ за рахунок спільних сумісних коштів подружжя.

Суд також дійшов висновку про те, що факти ухилення відповідачем від виховання своєї дочки, знищення чи пошкодження майна, витрачання його на шкоду інтересів сім'ї, того, що він має інше житло, також не знайшли свого підтвердження, а тому суд вважав недоцільним відступ від засад рівності часток подружжя при поділі майна.

Задовольняючи зустрічний позов, суд першої інстанції виходив з того, що відповідач позичив відповідно 17 000 дол. США та 65 000 дол. США у кредитора. За ці кошти було проведено ремонт у спірному будинку та придбано автомобіль «VOLKSWAGEN TOUAREG». Ці обставини підтверджуються судовими рішеннями в інших цивільних справах. Відповідач повністю погасив вказаний борг у розмірі 2 296 576 грн перед кредитором, що підтверджується відповідними платіжними дорученнями. Відповідач позичені кошти використав в інтересах сім'ї, а саме для проведення облаштування будинку та придбання автомобіля. Після розлучення зазначений автомобіль було продано відповідачем з метою погашення боргу перед кредитором. Тому суд дійшов висновку про обґрунтованість вимог відповідача про визнання його та позивача солідарними боржниками за договорами позики і стягнення з позивача на його користь половини суми боргу, сплаченого ним кредитором.

Зі свого боку апеляційний суд своєю постановою скасував рішення суду першої інстанції в частині: 1) первісних позовних вимог позивача про поділ житлового будинку та автомобіля марки «VOLKSWAGEN TOUAREG»; 2) зустрічних позовних вимог відповідача про визнання сторін солідарними боржниками перед кредитором за зобов'язаннями за договорами позики грошей, стягнення з позивача на користь відповідача грошових коштів у сумі 1 148 287 гривень.

У цій частині апеляційний суд виніс нове рішення, яким: 1) поділив майно подружжя, визнавши за позивачем і відповідачем право власності по 1/2 частини житлового будинку; 2) стягнув з відповідача на користь позивача компенсацію вартості 1/2 частини автомобіля марки «VOLKSWAGEN TOUAREG», який відчужений без згоди позивача, у сумі 433 109 грн; 3) у задоволенні зустрічних позовних вимог відповідача відмовив.

Судове рішення апеляційний суд мотивував тим, що автомобіль «VOLKSWAGEN TOUAREG» відчужений відповідачем без згоди позивача і кошти від його реалізації витрачені не в інтересах сім'ї, тому позивач має право на присудження їй грошової компенсації замість її частки у праві спільної сумісної власності автомобіля. При цьому апеляційний суд не погодився з висновками суду першої інстанції та дійшов висновку про відмову у задоволенні вимог про поділ між подружжям боргів, оскільки відповідач не довів того факту, що отримані ним у позику кошти були витрачені в інтересах сім'ї.

Апеляційний суд погодився з висновком місцевого суду про відсутність правових підстав для задоволення вимоги про відступлення при поділі майна від засад рівності часток подружжя та збільшення частки майна дружини до 2/3, оскільки позивач не довела наявності обставин, передбачених ч. 2 ч. 3 ст. 70 СК України, для відступлення від засад рівності часток подружжя, що є її процесуальним обов'язком.

Вказаним судовим рішенням апеляційного суду залишився не задоволений відповідач, який вирішив подати касаційну скаргу до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вказав, що висновки суду апеляційної інстанції відповідають обставинам справи, які встановлені відповідно до вимог процесуального закону, а також узгоджуються з нормами матеріального права, які судом правильно застосовані.

Статтею 60 СК України закріплено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Таке ж положення містить і ст. 368 ЦК України.

Конструкція ст. 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Зазначена презумпція може бути спростована одним із подружжя у судовому порядку у разі оспорування ним поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

У ст. 63 СК України зазначено, що дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Відповідно до ст. 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Вирішуючи спори між подружжям про майно, судам необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час його придбання.

У випадку, коли при розгляді вимог про поділ спільного сумісного майна подружжя буде встановлено, що один із них здійснив його відчуження чи використав його на свій розсуд проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби або приховав його, таке майно або його вартість враховується при поділі.

Вартість майна, що підлягає поділу, визначається з огляду на дійсну його вартість на час розгляду справи. У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції особі у зв'язку з припиненням її права на спільне майно.

Таким чином, Верховний Суд дійшов висновку про обґрунтованість позиції апеляційного суду, згідно з якою він стягнув з відповідача на користь позивача грошову компенсацію за ½ частини автомобіля, адже відсутні докази використання отриманих від продажу автомобіля грошових коштів в інтересах сім'ї.

Також Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про відмову у задоволенні вимог відповідача про поділ між подружжям боргів, які виникли на підставі договорів позики коштів, оскільки відповідач не довів того факту, що отримані ним у позику кошти були витрачені в інтересах сім'ї. При цьому апеляційний суд, оцінивши наявні у матеріалах справи докази, дійшов правильного висновку про те, що кошти в позику отримано відповідачем від своєї сестри, яка на час укладання договору позики грошей не працювала, а навчалась у вищому навчальному закладі. Посилання відповідача на те, що кошти, позичені йому, сестра позичила в третьої особи, суд не взяв до уваги, оскільки в декларації за 2015 рік сестра не мала боргових зобов'язань.

Отже, Верховний Суд дійшов висновку, що доводи касаційної скарги не спростовують висновків апеляційного суду, адже зводяться лише до незгоди заявника з ухваленими у справі судовими рішеннями та необхідності переоцінки доказів у справі.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://revestr.court.gov.ua/>.

Постанова Верховного Суду від 09.02.2022 у справі №521/1963/19

Оцінюючи положення ч. 5 ст. 71 СК України як такі, що застосовуються до правовідносин, які виникають при зверненні одного з подружжя до іншого з вимогами про припинення його права на частку у спільному майні, Верховний Суд робить висновок, що ця норма не вимагає обов'язкового внесення на депозитний рахунок грошової компенсації у справах за спорами, в яких про припинення своєї частки у спільному майні й отримання компенсації на свою користь заявляє позивач.

Обставини справи

Позивач звернулася з позовом до відповідача, в якому просила здійснити поділ майна таким чином: 1) визнати за позивачем право власності на ½ частини квартири; 2) визнати за відповідачем право власності на ½ частини квартири; 3) стягнути з відповідача на користь відповідача компенсацію вартості ½ частини автомобіля у розмірі 42 500 гривень.

Позов обґрунтований тим, що вказане майно було придбане в період перебування сторін у шлюбі, у зв'язку з чим підлягає рівному поділу. При цьому, зважаючи на те, що автомобіль є неподільною річчю, якою вона не має наміру користуватися, вважала за необхідне стягнути з відповідача компенсацію вартості половини автомобіля.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду в задоволенні позову було відмовлено з огляду на те, що відповідачем були надані докази придбання ним спірного майна за грошові кошти, які отримані від продажу так званого дошлюбного майна.

Постановою суду апеляційної інстанції було змінено рішення суду першої інстанції в частині відмови в задоволенні позовної вимоги, що стосується автомобіля. Зокрема, апеляційний суд зазначив, що неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Присудження одному з подружжя грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. При цьому відомості щодо домовленості сторін про поділ транспортного засобу, виплати компенсації за нього тощо, в матеріалах справи відсутні, а відповідач заперечував проти поділу вказаного майна.

Не погоджуючись із судовими рішення, позивач подала до Верховного Суду касаційну скаргу. Посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просила касаційний суд скасувати судові рішення, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив задовольнити касаційну скаргу позивача частково, скасувавши судові рішення та направивши справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Конструкція норми ст. 60 СК України свідчить про застосування презумпції спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Разом з тим зазначена презумпція може бути спростована, а один із подружжя може оспорювати в судовому порядку поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається саме на того з подружжя, який її спростовує.

Відповідно до ст. 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Отже, на майно, набуто за час шлюбу, діє презумпція виникнення права спільної сумісної власності подружжя, а визнання такого майна особистою приватною власністю дружини чи чоловіка потребує доведення.

Враховую цю презумпцію Верховний Суд зазначив, що судами був встановлений факт набуття відповідачем майна під час перебування у шлюбі з позивачем. При цьому висновки суду про придбання відповідачем майна за кошти, що отримані від реалізації майна, придбаного до шлюбу, Верховний Суд визнав такими, що будуються на припущеннях.

Окрім того, Верховний Суд вказав, що аналіз змісту положень ст. 71 СК України дає підстави для висновку про те, що ч. 4, ч. 5 цієї статті виступають як єдиний правовий механізм захисту інтересів того з подружжя, який погоджується на компенсацію належної йому частки у спільному майні за рахунок іншого з подружжя, з припиненням надалі права власності на цю частку.

Принцип обов'язкового отримання згоди особи на присудження їй грошової компенсації, крім випадків, передбачених ЦК України (ст. 365 ЦК України), насамперед застосовується до правовідносин, які виникають при зверненні одного з подружжя до суду з вимогами про припинення права іншого з подружжя на частку у спільному майні з одночасним присудженням грошової компенсації. Гарантуючи, що компенсація буде виплачена, позивач вносить необхідну суму на депозитний рахунок суду.

У пунктах 1 – 3 ч. 1 ст. 365 ЦК України передбачено, що право особи на частку у спільному майні може бути припинене за рішенням суду на підставі позову інших співвласників, якщо частка є незначною і не може бути виділена в натурі; річ є неподільною; спільне володіння і користування майном є неможливим.

Правовідносини, в яких позивач просить припинити не право власності відповідача у спільному майні з виплатою компенсації, а своє право на частку в майні з отриманням компенсації на свою користь, є відмінними за своєю природою і регулюються ст. 364 ЦК України, яка передбачає, що співвласник, частка якого в майні не може бути виділена в натурі, має право на отримання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості цієї частки.

Заявляючи відповідні вимоги, позивач погоджується на отримання грошової компенсації, а відповідач, зі свого боку, не завжди згоден її виплачувати. При цьому залишення неподільної речі у спільній власності без проведення реального поділу не позбавить того з подружжя, хто фактично цією річчю користується, можливості користуватися нею надалі. Водночас інший з подружжя позбавляється як можливості користуватися спірною річчю, хоча вона перебуває у спільній власності, так і грошової компенсації, яку інша сторона добровільно на депозитний рахунок не внесла.

Отже, оцінюючи положення ч. 5 ст. 71 СК України як такі, що застосовуються до правовідносин, які виникають при зверненні одного з подружжя до іншого з вимогами про припинення його права на частку у спільному майні, Верховний Суд зробив висновок, що ця норма не вимагає обов'язкового внесення на депозитний рахунок грошової компенсації у справах за спорами, в яких про припинення своєї частки у спільному майні і отримання компенсації на свою користь заявляє позивач.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

Постанова Верховного Суду від 17.02.2022 у справі №444/2841/16-ц

Спільне майно подружжя за відсутності домовленості між ними слід ділити порівну з урахуванням обставин, що мають значення у справі, призначення речей, їх фактичного перебування у володінні одного з подружжя та намірів щодо володіння і використання майна кожним з подружжя.

Обставини справи

Позивач звернулася до відповідача з позовом, відповідно до якого просила: 1) визнати квартиру об'єктом спільної сумісної власності подружжя; 2) визнати за позивачем право власності на ½ частини спірної квартири №1; 3) визнати за відповідачем право власності на ½ частини вказаної квартири №1; 4) визнати автомобіль марки «Mercedes-Benz C220» об'єктом спільної сумісної власності подружжя; 5) визнати за позивачем право власності на ½ частини автомобіля; 6) визнати за відповідачем право власності на ½ частини автомобіля; 7) поділити між позивачем і відповідачем боргові зобов'язання непогашеної частини отриманого кредиту, який укладений між банком і позивачем; 8) визнати за відповідачем обов'язок щодо сплати ½ частини грошових коштів за цим договором; 9) визнати за позивачем обов'язок щодо сплати ½ частини грошових коштів за вказаним кредитним договором.

Зі свого боку відповідач звернувся до позивача із зустрічним позовом про поділ майна подружжя, відповідно до якого просив суд: 1) визнати за позивачем право особистої власності на автомобіль марки «Mercedes-Benz C220»; 2) стягнути з позивача 50% сплачених грошових коштів у ПАТ КБ «ПриватБанк» вартості автомобіля Mercedes-Benz C220; 3) стягнути з позивача грошові кошти, витрачені відповідачем за проведення ремонтних робіт у будинку; 4) стягнути з позивача грошові кошти на користь відповідача за придбану побутову техніку у будинку;

Позовну заяву мотивовано тим, що із 2007 року до 2016 року він перебував у шлюбі із позивачем. Однак сторони разом проживали та вели спільне особисте господарство лише до квітня 2013 року. Позивач не приділяла уваги матеріально-побутовому забезпеченню сім'ї, свої кошти витрачала на власний розсуд, не вносила їх до спільного сімейного бюджету. Вказував, що у 2008 році він придбав квартиру та автомобіль Mercedes-Benz C220. Вказану квартиру він придбав за кредитні кошти відповідно до договору про надання споживчого кредиту, укладеного між ним та ПАТ «УкрСиббанк», також долучив свої власні кошти в сумі 29 800,00 грн, 44 000,00 грн та 50 000,00 грн. Зазначив, що сплатив кредит за рахунок коштів, отриманих від продажу квартири №2, вартість якої становила 50 000 \$. Крім того, відповідач зазначив, що 24.05.2013 на розрахунковий рахунок отримав 309 060 грн грошової компенсації за підняй житла військовослужбовцями за період з вересня 2001 року до липня 2008 року, які, на думку відповідача, є його особистими коштами. Вказані кошти він сплатив на користь ПАТ «УкрСиббанк» у рахунок погашення кредитних зобов'язань.

Також за час спільного проживання та ведення спільного господарства відповідачем за рахунок власних коштів було проведено низку ремонтних робіт із покращення житлових умов у будинку, який належить матері позивачки, і куплено побутову техніку, меблі.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов позивача задоволено частково, а саме: 1) визнано квартиру №1 спільною власністю подружжя; 2) визнано за позивачем право власності на ½ частини квартири. У решті позовних вимог позивача відмовлено. Зустрічний позов відповідача про поділ майна подружжя залишено без розгляду.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що квартира №1 набула сторонами під час перебування у шлюбі, відповідач не надав суду належних і допустимих доказів того, що спірна квартира придбана за його особисті кошти, а отже, презумпція спільності майна подружжя відповідачем не спростована, тому вказана квартира підлягає поділу між сторонами у рівних частинах.

Щодо поділу автомобіля, то суд першої інстанції зазначив, що позивач не підтвердила наявності права власності на автомобіль марки «Mercedes-Benz C220» у будь-кого з подружжя, тому у задоволенні зазначених вимог слід відмовити.

Вимоги щодо розподілу кредитних зобов'язань не підлягають задоволенню, оскільки позивач не долучив документів щодо наявності чи відсутності заборгованості за вказаним договором станом на час розгляду справи.

Окрім того, оскільки відповідач повторно не з'явився на судові засідання, про причини неявки не повідомив, то суд першої інстанції вважав, що такий позов відповідно до ч. 5 ст. 223 ЦПК України підлягає залишенню без розгляду.

Не погоджуючись із судовими рішеннями, відповідач звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вказав, що, вирішуючи спір, суди з дотриманням вимог статей 89, 263 – 264, 382 ЦПК України повно та всебічно з'ясували обставини справи, надали належну правову оцінку доводам сторін, наданим ними доказам та дійшли обґрунтованого висновку про те, що квартира, набута сторонами під час перебування у шлюбі, є спільною сумісною власністю та підлягає поділу між сторонами у рівних частинах.

Відповідно до ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Згідно зі ст. 63 СК України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними (ч. 1 ч. 2 ст. 71 СК України).

Отже, спільне майно подружжя за відсутності домовленості між ними слід ділити порівну, з урахуванням обставин, що мають значення у справі, призначення речей, їх фактичного перебування у володінні одного з подружжя та намірів щодо володіння і використання майна кожним з подружжя.

Конструкція норми ст. 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Разом з тим зазначена презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує. Суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуто нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

Окрім того, Верховний Суд підтримав позицію судів попередніх інстанцій щодо безпідставності твердження відповідача про належність йому на праві особистої власності грошових коштів у розмірі 309 060 гривень, що отримані за піднайм житла військовослужбовця. Зокрема, посилаючись на норми ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», суди правильно зазначили, що виплата грошових коштів за піднайм житла не належить до страхових виплат, а відповідно до ст. 12 зазначеного Закону є соціальною виплатою.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

1.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

Постанова Верховного Суду від 08.12.2021 у справі №607/12170/20 (провадження №61-17663св21)

Витрати, які позивач оплатила за відвідування дитиною приватного дитячого садочка, є додатковими витратами та не належать до основних витрат, які батьки несуть на утримання дитини за рахунок отриманих аліментів, оскільки останні викликані особливими обставинами – хворобами дитини.

Обставини справи

У липні 2020 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про збільшення розміру аліментів, стягнення додаткових витрат на дитину та позбавлення батьківських прав.

Позовна заява мотивована тим, що сторони із серпня 2013 року до квітня 2018 року перебували у зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням суду. Від шлюбу сторони мають дочку, яка проживає разом із матір'ю та перебуває на її утриманні.

У грудні 2017 року за рішенням суду з відповідача на користь позивача стягнуто аліменти на утримання дочки у розмірі 1/5 частини всіх видів його заробітку, але не менше від розміру у відсотках від прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, встановленого ч. 2 ст. 182 СК України щомісяця до досягнення дитиною повноліття.

Позивач вказувала на те, що з часу ухвалення судом рішення про стягнення аліментів розмір витрат на утримання малолітньої дочки значно зріс, а її майновий стан погіршився.

Також вказує, що майновий стан відповідача покращився, оскільки він припинив сплату аліментів на дитину від першого шлюбу у зв'язку з досягненням дитиною повноліття, а також набув право власності на нерухоме майно.

Позивач вказувала, що дочка відвідує приватний дитячий садок, оскільки потребує особливого догляду, спеціального харчування та уваги. За період із серпня 2018 року по вересень 2019 року за послуги приватного дитячого садка позивач сплатила 57 100 гривень.

Вона вважає, що вказані витрати є додатковими витратами на дитину, а тому на підставі ст. 185 СК України (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) підлягають стягненню з відповідача на користь позивача.

Крім того, позивач зазначала, що відповідач не виконує своїх батьківських обов'язків відносно дитини, тому просила суд позбавити його батьківських прав.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Збільшено розмір аліментів та ухвалено стягувати з відповідача на користь позивача аліменти на малолітню дочку у розмірі 1/3 частини усіх видів його заробітку (доходу), але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця, починаючи з дня набрання рішенням суду законної сили та до досягнення дитиною повноліття. Стягнуто з відповідача на користь позивача понесені додаткові витрати на дочку у сумі 57 100 гривень. Попереджено відповідача про необхідність змінити ставлення до виконання батьківських обов'язків відносно малолітньої дочки. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції в частині збільшення розміру аліментів та стягнення з відповідача на користь позивача понесених додаткових витрат на малолітню дочку змінено.

Збільшено розмір аліментів та стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти на утримання малолітньої дочки у розмірі 1/4 частини усіх видів його заробітку (доходу), але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця, починаючи з дня набрання рішенням законної сили та до досягнення дитиною повноліття; стягнуто понесені додаткові витрати на дочку у сумі 28 550 гривень.

У решті рішення місцевого суду залишено без змін.

У постанові апеляційного суду зазначено, що витрати в сумі 57 100 грн, які позивач оплатила за відвідування дитиною дитячого садка, є додатковими витратами та не належать до основних витрат, які батьки несуть на утримання дитини за рахунок отриманих аліментів, оскільки викликані особливими обставинами – хворобами дитини, що правильно було враховано судом при вирішенні спору, проте, враховуючи рівність обов'язків батьків з утримання дитини, рішення суду про стягнення з відповідача повної вартості послуг за дитячий садочок не відповідає вимогам закону.

Відповідач, не погоджуючись із постановою апеляційного суду в частині стягнення з нього додаткових витрат на утримання дочки, подав касаційну скаргу.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

З огляду на аналіз ст. 185 СК України додаткові витрати присуджуються на дитину за наявності в одного з батьків, з яким проживає дитина, додаткових витрат, викликаних особливими обставинами, зокрема необхідністю в розвитку дитини за наявності в неї здібностей, талантів, у зв'язку з її хронічною хворобою, лікуванням, каліцтвом тощо. Наявність таких витрат має довести особа, що заявляє позовні вимоги про стягнення додаткових витрат. Ці кошти є додатковими, на відміну від коштів, які отримуються одним з батьків на утримання дитини.

Як установлено судом, дочка хворіє, неодноразово проходила лікування та медичні обстеження.

Також встановлено, що з урахуванням наявності у дитини хвороб остання потребує спеціалізованого харчування та догляду, а тому позивач уклала з приватним дитячим садком договори щодо відвідування приватного дитячого садка, який з урахуванням індивідуальних потреб дитини, зобов'язався надавати особливе харчування та догляд, оскільки дитячі садки комунальної власності не можуть забезпечити необхідного харчування з урахуванням рекомендованих особливостей.

Згідно з умовами договору дитячий садок зобов'язався забезпечувати умови для покращення фізичного, психологічного здоров'я та емоційного благополуччя дитини за її індивідуальними потребами, надавати дитині якісне п'ятиразове харчування.

Апеляційним судом правильно встановлено, що витрати, які позивач оплатила за відвідування дитиною приватного дитячого садочка, що підтверджується наявними в матеріалах справи платіжними дорученнями, є додатковими витратами та не належать до основних витрат, які батьки несуть на утримання дитини за рахунок отриманих аліментів, оскільки останні викликані особливими обставинами – хворобами дитини.

З урахуванням встановлених обставин справ, дослідивши наявні у справі докази та надавши їм належну оцінку, Верховний Суд з урахуванням ст. 141 СК України погодився з висновками апеляційного суду про наявність підстав для зміни рішення місцевого суду в частині стягнення з відповідача на користь позивача понесених додаткових витрат на малолітню дочку та стягнення з відповідача на користь позивача половини понесених додаткових витрат на дитину.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101808874>

Постанова Верховного Суду від 14.12.2021 у справі №2610/27695/2012 (провадження №14-37цс21)

Скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Дата виникнення заборгованості зі сплати аліментів не впливає на можливість застосування штрафу до боржника. Визначальним для вирішення справи є встановлення наявності такої заборгованості на час винесення постанови про накладення штрафу та її сума, з якою пов'язано визначення розміру штрафу.

Якщо боржник офіційно не працює та доходу не має, а отримує виплати у зв'язку тим, що здійснює догляд за особою з інвалідністю I чи II групи, то існують підстави для визначення заборгованості зі сплати аліментів відповідно до ч. 2 ст. 195 СК України, оскільки такі виплати не є заробітком (доходом), а є компенсаційною виплатою.

Якщо заборгованість зі сплати аліментів утворилася не з вини боржника, а першочергово з вини державного виконавця, то постановою про накладення штрафу відповідно до ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» не може вважатися справедливою.

Обставини справи

У січні 2019 року заявник (боржник) звернувся до суду зі скаргою про визнання незаконними дій державного виконавця, визнання незаконною та скасування постанови про накладення штрафу в межах виконавчого провадження.

Скарга обґрунтована так.

13.02.2013 рішенням суду з нього на користь колишньої дружини стягнуто аліменти на утримання сина в розмірі 1/4 частини з усіх видів заробітку щомісячно, але не менше 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 26.10.2012 і до повноліття дитини.

На виконання зазначеного рішення було відкрите виконавче провадження.

Державний виконавець 05.12.2018 провів розрахунок і нарахував позивачеві заборгованість зі сплати аліментів за період з жовтня 2012 року по листопад 2018 року в розмірі 52 369,67 гривні (розрахунок заборгованості боржником оскаржувався в судовому порядку, проте в задоволенні скарги відмовлено).

19.12.2018 державний виконавець виніс постанову про накладення штрафу в розмірі 50 відсотків суми заборгованості зі сплати аліментів, а саме 26 184,84 гривні.

Боржник вважав, що постанова від 19.12.2018 є незаконною та підлягає скасуванню, оскільки він перебуває на обліку в Управлінні праці та соціального захисту населення Стрийської міської ради (далі – УПСЗН Стрийської міської ради) та отримує допомогу по догляду за особами з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу й щомісячну компенсаційну виплату непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за особою з інвалідністю I групи, а також за особою, яка досягла 80-річного віку, із цього доходу сплачує аліменти на неповнолітнього сина в розмірі, визначеному рішенням суду.

Вказував, що оскільки він отримує дохід, то заборгованість за аліментами має визначатися з фактичного заробітку (доходу) згідно з ч. 1 ст. 195 СК України, а не відповідно до ч. 2 ст. 195 СК України, яка застосовується, якщо платник аліментів не працював на час виникнення заборгованості.

Крім того, державним виконавцем винесено оскаржувану постанову про накладення штрафу на підставі абз. 3 ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження». Статтю 71 ЗУ «Про виконавче провадження» доповнено ч. 14 на підставі Закону України від 03.07.2018 №2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» (далі – Закон №2475-VIII), який набрав чинності 28.08.2018.

Тому боржник вказав, що Законом №2475-VIII встановлено додаткову юридичну відповідальність за несплату аліментів, яка може бути застосована лише до порушень, які мали місце після набрання чинності цим законом.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції скаргу боржника залишено без задоволення.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу представника боржника задоволено частково, ухвалу суду першої інстанції скасовано. Ухвалено нове рішення, яким скаргу боржника на дії державного виконавця задоволено частково. Визнано неправомірною постанову державного виконавця у виконавчому провадженні про накладення на боржника штрафу. Вирішено питання щодо розподілу судових витрат.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що зміни в законодавстві, визначені у ч. 14 ст. 71 ЗУ «Про виконавче провадження», можуть застосовуватися лише до випадків, які виникають після 28.08.2018. Проте спірна заборгованість утворилася до вказаної дати, що потягло помилковий висновок про необґрунтованість скарги.

У вересні 2020 року відділ примусового виконання рішень Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України (м. Львів) подав до Верховного Суду касаційну скаргу на постанову апеляційного суду, у якій, посилаючись на порушення судом норм процесуального права (порушення правил предметної юрисдикції), просив скасувати постанову суду апеляційної інстанції та закрити провадження у справі.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

І. Щодо розгляду скарг на постанову державного виконавця про накладення штрафу на боржника у зв'язку з наявністю заборгованості зі сплати аліментів в порядку цивільного судочинства

Поняття та різновиди штрафів, що передбачені нормами Закону України «Про виконавче провадження», і штрафу, передбаченого ст. 549 ЦК України, мають різну правову природу, оскільки в останньому випадку штраф є різновидом неустойки – грошової суми або іншого майна, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання.

Поняття штрафу, вжите у ч. 2 ст. 74 ЗУ «Про виконавче провадження», стосується випадків покладення відповідальності на боржника за невиконання рішення та його стягнення проводиться на користь держави.

У той час як суми штрафів за невиконання судових рішень про стягнення аліментів, передбачені ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», перераховуються на користь стягувача аліментів.

Указане свідчить про те, що правова природа, характер, цільове призначення та стягувач штрафу, визначені в ч. 2 ст. 63, ч. 2 ст. 74 ЗУ «Про виконавче провадження», та штрафу, передбаченого ч. 14 ст. 71 ЗУ «Про виконавче провадження», – відмінні, оскільки постанову виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявністю заборгованості зі сплати аліментів є рішенням виконавця щодо виконання судового рішення про стягнення аліментів, як це передбачено ч. 1 ст. 74 ЗУ «Про виконавче провадження». Це дає можливість тлумачити ч. 2 ст. 74 ЗУ «Про виконавче провадження» таким чином, що оскарження постанов виконавців про накладення штрафу у зв'язку з наявністю заборгованості зі сплати аліментів має відмінний порядок від оскарження постанов виконавців про накладення інших штрафів, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства.

Також Великою Палатою Верховного Суду враховується, що відповідно до ч. 3 ст. 195 СК України розмір заборгованості за аліментами обчислюється державним виконавцем, приватним виконавцем, а в разі виникнення спору – судом, і такі спори вирішуються за правилами цивільного судочинства.

Порядок стягнення аліментів, крім норм СК України, регулюється також положеннями ст. 71 ЗУ «Про виконавче провадження», якою передбачається, серед іншого, накладення на користь стягувача штрафу за наявності заборгованості зі сплати аліментів у відповідних розмірах (частина чотирнадцята).

Оскільки предметом регулювання за указаними нормами є як визначення розміру заборгованості за аліментами, так і накладення штрафів за наявності заборгованості, порядок вирішення спору як щодо розміру заборгованості, так і про накладення штрафу з огляду на наявність заборгованості має відбуватися у межах однієї юрисдикції – у порядку цивільного судочинства, що буде відповідати принципам верховенства права та ефективності провадження як механізму судового захисту.

Таким чином, скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки така постанова не є постановою про накладення штрафу в розумінні ч. 2 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження», яка підлягає оскарженню до суду в порядку адміністративного судочинства.

Скаржник звернувся до суду, який видав виконавчий документ, зі скаргою на дії державного виконавця щодо накладення на нього штрафу в порядку контролю за виконанням судового рішення, тому така скарга має розглядатися за правилами цивільного судочинства.

Велика Палата Верховного Суду відступає від правового висновку, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04.03.2020 у справі №682/3112/18, у якій, зокрема, оскаржувалася постанова державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів, про те, що відповідно до частини другої статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

II. Щодо можливості застосування у виконавчому провадженні штрафу до боржника у зв'язку з наявністю заборгованості зі сплати аліментів, що утворилася до 28.08.2018

У постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 24.11.2020 у справі №620/517/20 вказано, що нормами Закону №2475-VIII посилено відповідальність за несвоєчасну сплату аліментів та зроблено висновок про те, що визначальним для вирішення справи є встановлення наявності заборгованості зі сплати аліментів на час винесення постанови про накладення штрафу та її розмір, який впливає на визначення суми штрафу. Неможливість застосування ч. 14 ст. 71 Закону №2475-VIII до заборгованості, що виникла до 28.08.2018, нівелювала б зміни до законодавства щодо посилення захисту прав дитини.

Щодо застосування нових законів до триваючих правовідносин, то у рішенні Конституційного Суду України від 12.07.2019 №5-p(l)/2019 зроблено висновок про те, що за змістом ч. 1 ст. 58 Основного Закону України новий акт законодавства застосовується до тих правовідносин, які виникли після набрання ним чинності. Якщо правовідносини тривали і виникли до ухвалення акта законодавства та продовжують існувати після його ухвалення, то нове нормативне регулювання застосовується з дня набрання ним чинності або з дня, встановленого цим нормативно-правовим актом, але не раніше дня його офіційного опублікування.

При цьому не вважається зворотною дією застосування закону або іншого нормативно-правового акта щодо триваючих правових відносин, якщо цей акт застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності (це так звана безпосередня дія нормативного акта в часі).

Згідно з оскаржуваною постановою про накладення штрафу від 19.12.2018 заборгованість заявника зі сплати аліментів станом на 05.12.2018 становила 52 369,67 грн та перевищувала суму відповідних платежів за три роки.

Боржник вказував, що ця заборгованість нарахована виконавцем за період з жовтня 2012 року по листопад 2018 року.

Отже, заборгованість зі сплати аліментів у розмірі, що зумовила застосування до нього штрафу, утворилася до набрання чинності ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження».

Положення абз. 3 ч. 14 ст. 71 ЗУ «Про виконавче провадження» містить вказівку на суму заборгованості, за якої виникають підстави для накладення штрафу на боржника, а не на період її виникнення.

Дата виникнення заборгованості зі сплати аліментів не впливає на можливість застосування штрафу до боржника. Визначальним для вирішення справи є встановлення наявності такої заборгованості на час винесення постанови від 19.12.2018 про накладення штрафу та її сума, з якою пов'язано визначення розміру штрафу.

III. З приводу застосування частини другої статті 195 СК України щодо визначення розміру аліментів та бази їх стягнення

Закон України «Про зайнятість населення» визначає, що до зайнятого населення належать як особи, які працюють, так і непрацюючі працездатні особи. У випадку, коли боржник є непрацюючою працездатною особою, яка доглядає за особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, або за особою з інвалідністю I групи чи за особою, яка досягла 80-річного віку, він належить саме до категорії зайнятого, але непрацюючого населення.

Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 №146.

Кошти, які отримує особа, що здійснює догляд за особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, та щомісячні компенсаційні виплати непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за особою з інвалідністю I групи, а також за особою, яка досягла 80-річного віку, не включаються до складу доходів, з яких мають сплачуватися аліменти.

Вказані суми відшкодування на догляд за відповідними особами не визнаються заробітком, а є компенсаційною виплатою, тому для обчислення суми аліментів та заборгованості боржника, який є непрацюючою працездатною особою, з їх сплати мають застосовуватися положення ч. 2 ст. 195 СК України.

З урахуванням наведеного державним виконавцем при проведенні оскаржуваного розрахунку було обґрунтовано визначено, що у випадку, якщо боржник офіційно не працює та доходу не має, існують підстави для визначення заборгованості зі сплати аліментів відповідно до ч. 2 ст. 195 СК України.

IV. Щодо обов'язку виконавця щомісяця обчислювати як розмір аліментів, присуджених як частка від заробітку (доходу), так і заборгованість зі сплати аліментів, і повідомляти про її існування та розмір сторонам виконавчого провадження

Оскаржувана постанова державного виконавця не може вважатися справедливою, оскільки заборгованість зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три роки, виникла не з вини боржника, а з вини державного виконавця, який неправильно визначав розмір аліментів і базу їх стягнення, що підтверджується таким.

Виконавче провадження перебувало на виконанні у ВДВС Стрийського МРЮ.

Відповідно до положень Закону України «Про виконавче провадження» саме на виконавця покладено обов'язок щомісяця обчислювати як розмір аліментів, присуджених як частка від заробітку (доходу), так і заборгованість зі сплати аліментів і повідомляти про її існування та розмір сторонам виконавчого провадження, зокрема боржнику.

Неодноразово протягом 2014 – 2018 років, навіть станом на 01.10.2018, державним виконавцем ВДВС Стрийського МРЮ зазначалося, що заборгованість зі сплати аліментів у боржника була відсутня та існувала переплата, про що свідчить перерахунок на розрахунок заборгованості з аліментів від 21.08.2018 та 13.09.2018, який був доведений до відома учасників виконавчого провадження, тому боржник мав законні сподівання на правильність вказаного розрахунку та відсутність заборгованості зі сплати аліментів.

29.11.2018 начальником УДВС ГТЮ у Львівській області прийнято постанову про передання виконавчого провадження з ВДВС Стрийського МРЮ УДВС ГТЮ у Львівській області до ВПВР УДВС ГТЮ у Львівській області.

05.12.2018 державним виконавцем ВПВР УДВС ГТЮ у Львівській області винесено постанову про прийняття виконавчого провадження та проведено розрахунок заборгованості зі сплати аліментів, за яким заборгованість станом на 01.12.2018 становить 52 369,67 гривні.

Обчислення розміру заборгованості з аліментів проводилося державним виконавцем з огляду на середньомісячну заробітну плату по місцевості відповідно до ч. 2 ст. 195 СК України.

Встановлення 05.12.2018 дійсного розміру заборгованості станом на 01.12.2018 в сумі 52 369,67 грн, враховуючи неправильне обрахування попереднім державним виконавцем заборгованості зі сплати аліментів, не може перекладати тягар відповідальності у вигляді штрафу в розмірі 50 відсотків суми заборгованості зі сплати аліментів, а саме в розмірі 26 184,84 грн, на платника аліментів, оскільки до виникнення заборгованості в значному розмірі призвели не винні дії / бездіяльність останнього, яких ні в суді першої інстанції, ні в суді апеляційної інстанції не встановлено, а дії державного виконавця.

Тому стягнення штрафу в повному обсязі з боржника буде суперечити спрямованості змін до СК України та Закону №1404-VIII, які і вносилися задля захисту прав дитини та спонукання саме недобросовісного платника аліментів певним чином поновити майнові втрати чи обмеження, які вимушена була нести дитина. А недобросовісність платника аліментів у цьому випадку відсутня.

Суд апеляційної інстанції, хоч і з помилкових мотивів, зробив правильний висновок про часткове задоволення скарги боржника.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу задовольнити частково, змінивши мотивувальну частину постанови апеляційного суду. В іншій частині постанову апеляційного суду залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221948>

Окрема думка: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102267697> (щодо включення отриманої допомоги з догляду за особою з інвалідністю до доходів, з яких стягуються аліменти).

Окрема думка: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102298201> (щодо юрисдикційності спорів про оскарження постанови державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявністю заборгованості зі сплати аліментів).

Постанова Верховного Суду від 20.12.2021 у справі №681/15/21 (провадження №61-15542св21)

Погіршення матеріального стану платника аліментів у випадку, якщо аліменти стягуються в частці від його доходу, не є безумовною підставою для зменшення розміру аліментів, оскільки зважаючи на те, що його доходи зменшилися, частина доходу, з якого вираховується розмір аліментів, що підлягають сплаті на утримання дитини, також зменшиться.

Обставини справи

У грудні 2020 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про зменшення розміру аліментів на дитину та зміну способу їх стягнення.

Позовну заяву мотивовано тим, що з лютого 2011 року він перебував із відповідачем у зареєстрованому шлюбі, який у серпні 2013 року був розірваний на підставі рішення суду. У шлюбі у сторін народився син.

У квітні 2015 року за рішенням суду з позивача на користь відповідача стягнуті аліменти на утримання сина у розмірі 1/4 частки заробітку (доходу) щомісяця, але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Позивач вказував, що його матеріальний стан змінився, внаслідок чого він не має можливості сплачувати аліменти у визначеному судом розмірі.

У листопаді 2016 року він зареєстрував шлюб. У другому шлюбі у нього народилася дочка. На підставі судового наказу від 04.12.2020 з нього на користь дружини стягнуто аліменти на утримання дочки у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Також він надає матеріальну допомогу щомісяця своїй матері, яка хворіє та потребує лікування.

Позивач вказав, що у травні 2020 року він звільнився з військової служби за станом здоров'я, а через захворювання, отримане під час виконання військового обов'язку, йому встановлено III групу інвалідності, у зв'язку з чим він потребує лікування. Під час проходження військової служби розмір його грошового забезпечення становив у середньому 17 088,00 грн, тепер отримує пенсію з інвалідності у розмірі 12 498,00 гривні.

Вказував, що його син, як член сім'ї учасника бойових дій, користується соціальними пільгами та допомогою.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Рішенням суду першої інстанції мотивовано тим, що матеріальний і сімейний стан позивача змінилися, проте, оскільки рішенням суду присуджено стягувати з нього аліменти в частці від заробітку, то, зважаючи на те, що його доходи зменшилися, 1/4 частини доходу, з якого вираховується розмір аліментів, що підлягають сплаті на утримання сина, також зменшиться. При цьому зміна сімейного стану позивача, а саме народження у нього іншої дитини, не є безумовною підставою для зміни розміру аліментів.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції – без змін. Апеляційний суд наголосив, що відповідач як одержувач аліментів на дитину заперечувала щодо зміни способу їх стягнення.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Враховуючи зміст статей 181, 192 СК України, розмір аліментів, визначений рішенням суду, не вважається незмінним.

Розмір аліментів, визначений судовим рішенням або за домовленістю між батьками, суд може змінити за позовом платника або одержувача аліментів у зв'язку зі зміною матеріального чи сімейного стану, погіршення чи поліпшення здоров'я когось із них.

Якщо суд встановить, що матеріальне становище платника аліментів дозволяє йому утримувати дитину, він може збільшити розмір аліментів (частку заробітку (доходу), яка буде стягуватися як аліменти на дитину), що підлягає стягненню з платника аліментів. Свідченням зміни матеріального становища платника аліментів є зміна доходів, витрат, активів тощо. Під зміною сімейного стану розуміється з'явлення у сім'ї платника або одержувача аліментів осіб, яким вони за законом зобов'язані надавати утримання і які фактично знаходяться на їх утриманні. Таким чином, особа, яка одержує аліменти – одержувач аліментів, може звернутися до суду з позовом про збільшення розміру аліментів на дитину, якщо погіршилося чи покращилося матеріальне становище, сімейний стан чи стан здоров'я платника аліментів.

Спосіб стягнення аліментів, визначений рішенням суду, змінюється за рішенням суду за позовом одержувача аліментів (абз. 2 ч. 3 ст. 181 СК України).

За положеннями ст. 192 СК України зміна розміру аліментів може мати під собою й зміну способу їх присудження (зміна розміру аліментів, стягнутих за рішенням суду у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини на розмір аліментів у певній твердій грошовій сумі та навпаки).

Визначаючи розмір аліментів на утримання дитини, суд зобов'язаний врахувати всі обставини, зазначені в ч. 1 ст. 182 СК України.

Отримувати підвищений мінімальний розмір аліментів – це безумовне право, визначене законом, яке захищається в судовому порядку саме в інтересах дитини.

Суди першої та апеляційної інстанцій встановили, що матеріальний і сімейний стан позивача змінилися, проте, оскільки рішенням суду присуджено стягувати з нього аліменти в частці від заробітку, то, зважаючи на те, що його доходи зменшилися, 1/4 частини доходу, з якого вираховується розмір аліментів, що підлягають сплаті на утримання сина, також зменшиться. При цьому зміна сімейного стану позивача, а саме народження у нього іншої дитини, не є безумовною підставою для зміни розміру аліментів.

Згідно з ч. 1 ст. 184 СК України суд за заявою одержувача визначає розмір аліментів у твердій грошовій сумі.

Відповідач як одержувач аліментів на дитину заперечувала щодо зміни способу їх стягнення.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу залишити без задоволення, рішення судів попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010549>.

Постанова Верховного Суду від 21.12.2021 у справі №492/990/20 (провадження №61-9338ск21)

18

Наявність судового рішення про стягнення з боржника 25% доходів на дитину не зумовлює обов'язок суду відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 165 ЦПК України відмовити у виданні судового наказу про стягнення аліментів на другу дитину в розмірі ¼ частини заробітку (доходу).

Обставини справи

Згідно із судовим наказом від 05.08.2020 вирішено стягувати з боржника на користь заявника аліменти на утримання дитини у розмірі 1/4 частини заробітку (доходу), але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку та не менше ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з дня подання заяви про видання судового наказу і до досягнення дитиною повноліття.

Боржник у січні 2021 року звернувся до суду із заявою про перегляд судового наказу за нововиявленими обставинами.

На обґрунтування заяви посилався на те, що на момент звернення із заявою про видання зазначеного судового наказу заявник не повідомила суд, що у них є інша спільна дитина, і боржник станом на той час вже сплачував аліменти на її утримання. Зазначені обставини існували на момент видання судового наказу, проте заявниця про них не повідомила суд і тому такі обставини судом не враховані.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні заяви боржника про перегляд за нововиявленими обставинами судового наказу відмовлено.

Суди зазначили, що вказані боржником обставини за своєю природою не можуть належати до нововиявлених, оскільки самі собою ці обставини (наявність ще однієї дитини, на утримання якої боржник сплачує аліменти) не є підставою для відмови у виданні судового наказу за правилами ст. 165 ЦПК України, а з урахуванням вимог ст. 423 ЦПК України, у тому числі, не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами.

Не погодившись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, боржник оскаржив їх у касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 161 ЦПК України судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб.

За приписами ч. 8 ст. 170 ЦПК України у разі видання судового наказу відповідно до пунктів 4 і 5 ч. 1 ст. 161 цього Кодексу судовий наказ може бути переглянуто за нововиявленими обставинами у порядку, встановленому главою 3 розділу V цього Кодексу.

У разі видання судового наказу відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 161 ЦПК України боржник має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів (ч. 7 ст. 170 ЦПК України) або судовий наказ може бути переглянуто за нововиявленими обставинами у порядку, встановленому главою 3 розділу V цього Кодексу (ч. 8 ст. 170 ЦПК України).

Процесуальні недоліки розгляду справи, зокрема неповне встановлення фактичних обставин справи, не вважаються нововиявленими обставинами. Такі обставини можуть бути підставою для перегляду судового рішення в апеляційному або касаційному порядку.

Звернувшись до суду із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, боржник посилався на те, що істотними обставинами перегляду судового рішення є те, що стягувач не повідомила суд про те, що з боржника іншим рішенням вже стягуються аліменти на іншу дитину у розмірі 25% його доходів. Наведене, на переконання боржника, мало мати своїм наслідком відмову стягувачу у виданні судового наказу про стягнення аліментів у розмірі ¼ частини доходів, оскільки у сумі за двома судовими рішеннями з позивача стягується ½ частини його доходів, що суперечить п. 4 ч. 1 ст. 161 ЦПК України.

В оцінці істотності обставин, на які посилається боржник, Верховний Суд врахував, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 165 ЦПК України суддя відмовляє у виданні судового наказу, якщо заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам ст. 161 цього Кодексу.

Як встановлено судами, заявник звернулася до суду з вимогою про видання судового наказу та стягнення з боржника 1/4 частини заробітку на одну дитину, що відповідає вимогам ст. 161 ЦПК України.

Посилання боржника на те, що наведеним положенням обмежена можливість стягувати з нього на двох дітей за різними виконавчими листами ½ частини заробітку, Верховний Суд визнав необґрунтованими, оскільки зазначені обмеження застосовуються у разі звернення до суду саме у порядку наказного провадження, а тому наявність іншого судового рішення про стягнення з боржника 25% доходів на іншу його дитину не зумовлювала обов'язку суду відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 165 ЦПК України відмовити у виданні судового наказу.

Інше розуміння наведених положень Закону призвело б до законодавчого обмеження максимального розміру стягуваних аліментів й у позовному провадженні, однак чинне законодавство не містить обмежень щодо стягнення на двох дітей половини заробітку (доходу).

При цьому Верховним Судом враховано, що згідно з ч. 3 ст. 70 ЗУ «Про виконавче провадження» загальний розмір усіх відрахувань під час кожної виплати заробітної плати та інших доходів боржника не може перевищувати 50 відсотків заробітної плати, що має бути виплачена працівнику, у тому числі у разі відрахування за кількома виконавчими документами. Це обмеження не поширюється на відрахування із заробітної плати у разі відбування боржником покарання у вигляді виправних робіт і стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. У таких випадках розмір відрахувань із заробітної плати не може перевищувати 70 відсотків.

Тож загальна частка доходів, що стягуються з боржника на утримання його дітей, не суперечить чинному законодавству, з огляду на що Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що наведені боржником обставини не є нововиявленими у розумінні ст. 423 ЦПК України.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу залишити без задоволення, рішення судів попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/102105981>

Постанова Верховного Суду від 12.01.2022 у справі №545/3115/19 (провадження №61-18145св20)

Наявність фактично понесених або передбачуваних додаткових витрат має довести особа, яка заявляє позовні вимоги про їх стягнення.

У кожній справі з подібним предметом спору суд виходить із конкретних обставин справи щодо необхідності стягнення додаткових витрат, залежно від особистих, індивідуальних особливостей дитини.

Наявність у відповідача переплати за аліменти може бути підставою для відмови у задоволенні позовних вимог про стягнення додаткових витрат на утримання дитини.

Витрати на ремонт технічних пристроїв, на лікування, відвідування секцій і позашкільних закладів не є додатковими витратами у розумінні вимог СК України та охоплюються розміром аліментів, що стягуються з одного з батьків на утримання дитини.

Обставини справи

У грудні 2019 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про збільшення розміру аліментів на утримання дитини та стягнення додаткових витрат.

Позовну заяву мотивовано тим, що рішенням суду від 30.04.2014 з відповідача на її користь стягнуто аліменти на утримання дитини у розмірі 1/4 частини з усіх видів доходів, але не менше 30% прожиткового мінімуму на утримання дитини відповідного віку.

Рішенням суду від 21.06.2018 позов батька дитини про зменшення розміру аліментів на утримання дитини задоволено. Зменшено розмір аліментів, що стягуються з батька на користь позивачки на утримання малолітнього сина з 1/4 до 1/6 частини усіх видів заробітку, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з дня подання позову до суду і до досягнення дитиною повноліття.

Позивачка вважала, що розмір аліментів, що сплачує відповідач, є значно меншим необхідного, оскільки дитині потрібно забезпечувати продукти харчування, сплачувати за шкільні обіди, новий якісний одяг, додатковий позашкільний розвиток. У зв'язку з тим, що доходи відповідача значно перевищують її доходи, а вона фактично самостійно виховує та утримує сина протягом всього часу, тому аліменти у розмір 1/6 частини від доходів батька дитини є недостатніми для покриття половини витрат, які щомісяця потребує дитина на розвиток здібностей і талантів, відвідування позашкільних закладів за вподобанням і для надання можливості розкрити таланти дитини та її потенціали.

Позивачка просила суд:

- збільшити розмір аліментів з 1/6 до 1/4 частини всіх видів доходів, які стягуються з відповідача на її користь на утримання дитини;

- стягнути з відповідача на її користь на утримання дитини разові додаткові витрати, а саме: половину вартості путівки в дитячий заклад оздоровлення та відпочинку «Орлятко», половину вартості річного абонементу в басейн, половину вартості ремонту технічних пристроїв, половину вартості відвідування літнього закладу «Robot School», половину вартості витрат на лікування;

- стягнути щомісячні додаткові витрати на розвиток здібностей і талантів дитини, відвідування секцій і позашкільних закладів у розмірі 1000,00 грн.

У процесі розгляду справи встановлено, що відповідно до довідки відділу Державної виконавчої служби відповідач сплачує на користь позивачки аліменти на утримання малолітнього сина, заборгованість зі сплати аліментів відсутня, існує переплата зі сплати аліментів.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Суди виходили із того, що позивачкою не надано до суду належних і допустимих доказів на підтвердження зміни матеріального або сімейного стану відповідача, які необхідні для вирішення питання про зміну розміру аліментів, відповідно до вимог ст. 192 СК України. Відповідач сплачує аліменти на утримання сина згідно з рішенням суду, яке у встановленому порядку набрало законної сили, та має значну переплату зі сплати аліментів, що вказує на фактичне отримання позивачкою від відповідача більшого розміру грошових коштів, ніж присуджено судовим рішенням.

Також не заслуговують на увагу доводи позивачки щодо несення нею додаткових постійних витрат на утримання дитини у вигляді оплати, зокрема, розважальних закладів (кіно, театр, ігровеланд); витрат на дитячі речі та іграшки; оплати репетитора з англійської мови та занять з капюери; кишенькових грошей; витрат на шкільні обіди, оскільки ці витрати не є додатковими витратами у розумінні вимог СК України та охоплюються розміром аліментів, що стягуються з батька на утримання дитини на користь матері.

Позивачка, не погоджуючись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанції, оскаржила їх у касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Щодо позовної вимоги про збільшення розміру аліментів Верховний Суд звернув увагу на висновки, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 №3 «Про застосування судами окремих норм СК України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів», постанові Верховного Суду України від 05.02.2014 у справі №6-143цс13, в постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 20.06.2019 у справі №632/580/17 (провадження №61-51сво18) та постановах Верховного Суду від 04.07.2018 у справі №536/1557/17 (провадження №61-7584св18), від 30.06.2020 у справі №343/945/19 (провадження №61-2057св20).

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що позивачка не надала до суду належних і допустимих доказів на підтвердження зміни матеріального становища або сімейного стану відповідача, погіршення або поліпшення здоров'я когось зі сторін та інших випадків, передбачених ст. 192 СК України, тому її вимоги щодо збільшення розміру аліментів не підлягають задоволенню.

Щодо позовної вимоги про стягнення додаткових витрат на дитину

Одним із різновидів аліментних зобов'язань між батьками і дітьми є зобов'язання батьків брати участь у додаткових витратах на дитину (ст. 185 СК України).

Наявність фактично понесених або передбачуваних додаткових витрат має довести особа, яка заявляє позовні вимоги про їх стягнення.

Верховний Суд звернув увагу на висновки, що містяться в постанові Верховного Суду України від 13.09.2017 у справі №6-1489цс17, у постановах Верховного Суду від 20.03.2019 у справі №183/1679/17 (провадження №61-21662св18), від 12.12.2019 у справі №756/4947/17-ц (провадження №61-47858св18), від 01.04.2020 у справі №521/16268/18 (провадження №61-20458св19), від 08.12.2021 у справі №607/12170/20 (провадження №61-17663св21).

За ч. 2 ст. 185 СК України розмір участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі спору визначається за рішенням суду, з урахуванням обставин, що мають істотне значення. Додаткові витрати на дитину можуть фінансуватися наперед або покриватися після їх фактичного понесення разово, періодично або постійно.

Звертаючись до суду з позовом, позивачка просила стягнути з відповідача додаткові витрати на утримання дитини, які обумовлені оздоровленням і розвитком здібностей дитини, зокрема, відшкодування половини вартості путівки в дитячий заклад оздоровлення та відпочинку «Орлятко» у розмірі 2 120,50 грн; відшкодування половини вартості річного абонементу в басейн у розмірі 2 245,00 грн; відшкодування половини вартості ремонту технічних пристроїв у розмірі 310,00 грн; половина вартості відвідування літнього закладу «Robot School» у розмірі 1 050,00 грн; половина вартості витрат на лікування; відвідування секцій і позашкільних закладів у розмірі 1 000,00 гривні.

Колегія суддів Верховного Суду не погодилася з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що позивачка не надала до суду належних і допустимих доказів на підтвердження додаткових витрат на утримання неповнолітнього сина, а саме: витрат на утримання ним басейну, сплати за відвідування дитячого закладу оздоровлення та відпочинку «Орлятко».

Однак згідно з довідкою Полтавського районного відділу Державної виконавчої служби Північно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України відповідач сплачує на користь позивачки аліменти на утримання малолітнього сина. Станом на 01 червня 2020 року заборгованість зі сплати аліментів відсутня, існує переплата, яка становить 13 237,97 гривні.

У зв'язку з існуванням у відповідача переплати за аліменти у розмірі 13 237,97 грн відсутні підстави для задоволення позовних вимог про стягнення додаткових витрат на утримання дитини.

Щодо відшкодування відповідачем половини вартості ремонту технічних пристроїв у розмірі 310,00 грн; половини вартості витрат на лікування; відвідування секцій та позашкільних закладів у розмірі 1 000,00 грн, колегія суддів Верховного Суду погодилася з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що ці витрати не є додатковими витратами у розумінні вимог СК України та охоплюються розміром аліментів, що стягуються з батька на утримання дитини на користь матері.

Позовна вимога про відшкодування відповідачем половини вартості відвідування дитиною літнього закладу «Robot School» у розмірі 1 050,00 грн не підлягає задоволенню, оскільки надані позивачкою квитанції до прибуткових касових ордерів на підтвердження сплати цих послуг не містять інформації, яка б свідчила, що їх надав саме заклад «Robot School» (відсутні ЄДРПО, найменування підприємства, установи, організації, номер реєстрації касового ордеру, дата складання документа, підписи на касових ордерах, печатки).

Враховуючи викладене, колегія суддів Верховного Суду вирішила змінити мотиви відмови у задоволенні позовних вимог щодо стягнення додаткових витрат на утримання дитини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://cutt.ly/vKlVo2W>

Постанова Верховного Суду від 12.01.2022 у справі №640/15771/19 (провадження №61-11061св21)

Надання послуг з організації вступу до вищих навчальних закладів для здобуття професійної освіти, щодо підготовки документів для поїздки на навчання до навчального закладу за кордон, вступ до навчального закладу за кордоном та консультації з цих питань є тими особливими обставинами, щодо яких передбачено стягнення додаткових витрат з батьків на утримання дитини, відповідно до положень статті 185 СК України.

Обставини справи

У серпні 2019 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про стягнення додаткових витрат на утримання дитини та позбавлення батьківських прав.

Заочним рішенням суду м. Харкова в жовтні 2018 року стягнуто з відповідач на її користь аліменти на утримання неповнолітньої дочки у твердій грошовій сумі в розмірі 1 000,00 гривні.

Відповідач рішення про стягнення з нього аліментів на утримання дочки не виконує, аліменти не сплачує, у зв'язку з чим дитина повністю перебуває на утриманні матері, вона самостійно оплачує освітні послуги, а також додаткові витрати, пов'язані з розвитком її інтелектуальних здібностей. Також відповідач не бере участі у вихованні дитини та розвитку її здібностей, не цікавиться станом її здоров'я.

На обґрунтування стягнення додаткових витрат на утримання дитини позивачка вказувала і надала відповідні докази, що дитина навчалася в 9 класі комунального закладу «Харківський університетський лицей Харківської міської ради Харківської області».

Згідно з довідкою цього комунального закладу за період з вересня 2017 року до грудня 2018 року (включно) позивачка сплатила за додаткові освітні послуги 4 654,00 гривні. Також за цей період позивачка сплатила благодійних внесків на розвиток матеріально-технічного стану лицею в розмірі 4 200,00 гривні.

Відповідно до договору про надання послуг від 02.04.2019 №БОВ-12/2, укладеного між позивачкою та ФОП, предметом договору є надання інформаційних, консультаційних і організаційних послуг щодо підготовки документів дочки позивачки для її вступу до навчального закладу Oxford International до Великої Британії, вартість якого становить 47 491,00 гривні.

Позивачкою та ФОП укладено договір від 19.07.2019 №CAN-TRIP- про надання інформаційних, консультаційних і організаційних послуг щодо підготовки документів дочки позивачки для поїздки до Канади, вартість послуг становить 26 150,00 гривні.

Рішення судів першої та апеляційної інстанції

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Суди виходили з того, що відсутні підстави для стягнення додаткових витрат на утримання дитини, оскільки матеріали справи не містять належних і допустимих доказів на обґрунтування вимог про стягнення з відповідача додаткових витрат на утримання дитини. Додаткові освітні послуги, надані дочці позивачки у розмірі 4 654,00 грн; 4 200,00 грн, сплачені позивачкою як благодійні внески на розвиток матеріально-технічного стану лицею, в якому навчається її дочка; оплату послуг ФОП у розмірі 47 491,00 грн за надання інформаційних, консультаційних і організаційних послуг щодо підготовки документів для вступу дитини до навчального закладу Oxford International до Великої Британії, а також оплату послуг ФОП за надання інформаційних, консультаційних і організаційних послуг щодо підготовки документів дитини для поїздки до Канади, вартістю 26 150,00 грн не можна вважати додатковими витратами на дитину, що викликані особливими обставинами, відповідно до статті 185 СК України.

Також суди вважали, що позбавлення батьківських прав у цьому випадку є недоцільним, оскільки позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, і за обставин, що склались у цій справі, його застосовувати не можна.

Не погодившись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, позивачка оскаржила їх у касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Щодо позовної вимоги про стягнення додаткових витрат на дитину

З огляду на аналіз ст. 185 СК України та встановлених обставин справи, що є предметом касаційного перегляду, Верховний Суд дійшов висновку, що надання послуг з організації вступу до вищих навчальних закладів для здобуття професійної освіти, щодо підготовки документів для поїздки на навчання до навчального закладу Oxford International до Великої Британії та Канади, вступ до навчального закладу за кордоном та консультації з цих питань є тими особливими обставинами, щодо яких передбачено стягнення додаткових витрат з батьків на утримання дитини, відповідно до положень ст. 185 СК України.

За ч. 2 ст. 185 СК України розмір участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі спору визначається за рішенням суду, з урахуванням обставин, що мають істотне значення. Додаткові витрати на дитину можуть фінансуватися наперед або покриватися після їх фактичного понесення разово, періодично або постійно.

Вирішуючи питання щодо розміру коштів, які підлягають стягненню на додаткові витрати, суди повинні враховувати особливі обставини, якими обумовлені ці додаткові витрати і які є індивідуальними у кожній конкретній справі, а також стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина, наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав.

Аналіз змісту постанови суду апеляційної інстанції свідчить, що під час перегляду рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку при вирішенні питання про стягнення додаткових витрат на дитину судом апеляційної інстанції було неправильно визначено правову природу витрат, щодо яких заявлено позовні вимоги, та не було досліджено всі істотні обставини, передбачені ст. 185 СК України, з урахуванням яких визначається участь матері, батька у додаткових витратах на дитину.

Верховний Суд постановив касаційну скаргу позивачки задовольнити частково, постанову апеляційного суду скасувати, а справу передати на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://ips.ligazakon.net/document/C021383>

Постанова Верховного Суду від 19.01.2022 у справі №711/679/21 (провадження №61-18434св21)

При здійсненні часткових платежів аліментів такі кошти спочатку зараховуються на погашення заборгованості за аліментами, яка виникла у попередньому місяці (попередніх місяцях), починаючи з першого місяця її виникнення, а тільки згодом, у разі відсутності заборгованості, на погашення платежу за поточний місяць.

Саме на платника аліментів покладено обов'язок доводити відсутність своєї вини в несплаті (неповній сплаті) аліментів;

Оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості, на яку вона нараховується. У разі якщо позивач з урахуванням принципу диспозитивності пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості, на яку вона нараховується.

Обставини справи

У січні 2021 року позивачка звернулася з позовом до відповідача про стягнення пені за несвоєчасну сплату аліментів.

Позов мотивований тим, що рішенням суду від 29.03.2012 було стягнуто з відповідача на користь позивачки аліменти на утримання сина в розмірі 1/4 частини всіх видів заробітку (доходу) щомісяця, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 23.01.2012 і до досягнення дитиною повноліття.

У квітні 2012 року відкрито виконавче провадження з примусового виконання цього рішення суду.

Позивачка вказувала, що згідно з розрахунком заборгованості з аліментів у відповідача виник борг зі сплати аліментів, який становив станом на 01.06.2019 46 428,93 грн, а станом на 31.12.2020 – 72 831,71 гривні. Посилаючись на вимоги ст. 196 СК України, позивачка вважала, що з відповідача на її користь підлягає стягненню пеня за період з вересня 2019 року по березень 2020 року сумі 39 795,88 гривні.

Рішення судів першої та апеляційної інстанції

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково.

Стягнуто з відповідача на користь позивачки пеню на заборгованість з аліментів на утримання сина за період з вересня 2019 року по березень 2020 року у розмірі 37 391,65 гривні.

Суд першої інстанції вказав, що при здійсненні розрахунку пені враховує положення ч. 1 ст. 196 СК України в тій частині, що розмір пені обмежений розміром заборгованості, на який нараховується пеня.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Відповідач, не погоджуючись із постановою апеляційного суду, подав касаційну скаргу, яка мотивована тим, що позивачка обрала такий підхід, за якого просила стягнути неустойку на заборгованість лише за частину періоду стягнення аліментів (з вересня 2019 по березень 2020 року), при цьому для обмеження максимального розміру неустойки використала сукупний розмір заборгованості за аліментами станом на грудень 2020 року, тобто за весь час стягнення аліментів. Обраний позивачкою підхід дозволяє розбити весь час, протягом якого стягуються аліменти, на декілька періодів, нарахування неустойки на заборгованість за кожен із яких окремо обмежуватиметься 100 відсотками сукупного розміру заборгованості за весь час стягнення аліментів. І за такого підходу відбувається зловживання правами, за якого попри норму ст. 196 СК України можливо досягнути кількарізового стягнення неустойки в розмірі 100 відсотків сукупного розміру заборгованості за весь час стягнення аліментів.

Також суди вважали, що позбавлення батьківських прав у цьому випадку є недоцільним, оскільки позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, і за обставин, що склались у цій справі, його застосовувати не можна.

Не погодившись із рішенням судів першої та апеляційної інстанцій, позивачка оскаржила їх у касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

У цій справі колегія суддів вирішувала такі правові питання:

- як враховуються часткові платежі (частковий платіж) при наявності заборгованості за аліментами за попередні періоди (попередній період);

- що розуміється під формулюванням «не більше 100 відсотків заборгованості».

Щодо врахування часткових платежів при наявності заборгованості за аліментами за попередні періоди

Аналіз норм статей 8, 181, 195 СК України, 9, 534 ЦК України свідчить, що:

- загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер і інші джерела правового регулювання, насамперед акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є за своєю суттю нормами прямої дії;

- положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання сімейних відносин;

- у СК України не передбачено, як відбувається погашення вимог за грошовим зобов'язанням. Тому в такому разі підлягають застосуванню норми цивільного законодавства, а саме ст. 534 ЦК України;

- при здійсненні часткових платежів аліментів такі кошти спочатку зараховуються на погашення заборгованості за аліментами, яка виникла у попередньому місяці (попередніх місяцях), починаючи з першого місяця її виникнення, а тільки згодом, у разі відсутності заборгованості, на погашення платежу за поточний місяць.

Що означає формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості»?

У разі виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100 відсотків заборгованості (абз. 1 ч. 1 ст. 196 СК України).

Верховний Суд при розгляді справи звернув увагу на постанову Верховного Суду від 17.11.2021 у справі №569/14819/19 (провадження №61-1586св20).

Верховний Суд у процесі розгляду справи дійшов, зокрема, таких висновків:

- невиконання сімейного обов'язку майнового характеру не допускається. Оскільки на відміну від особистих, майнові обов'язки можуть виконуватися незалежно від самого носія такого обов'язку за допомогою інших суб'єктів;

- наслідки невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку можуть мати: особистий характер, коли негативний вплив відбувається на особисту сферу зобов'язаної особи; майновий характер, якщо такий вплив здійснюється на майнову сферу зобов'язаної особи;

- саме на платника аліментів покладено обов'язок доводити відсутність своєї вини в несплаті (неповній сплаті) аліментів;

- розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відраховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості) та помножити на 1 відсоток. Тобто заборгованість за місяць $\times$ кількість днів заборгованості $\times$ 1%;

- при застосуванні формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» в абз. 1 ч. 1 ст. 196 СК України, якщо обмежувати нарахування пені поточною заборгованістю (тобто тією, яка існує за всі місяці станом на момент пред'явлення позову чи на інший момент), то при пред'явленні позову за період, коли існувало прострочення, а на момент пред'явлення позову поточна заборгованість відсутня, то і не буде межі, яку не повинна перевищувати пеня. Як наслідок, очевидно, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Колегія суддів з урахуванням принципу розумності вважає, що оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості, на яку вона нараховується. У разі якщо позивач з урахуванням принципу диспозитивності пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості, на яку вона нараховується.

У справі, що переглядалася, суди при обчисленні пені не врахували, що при здійсненні часткових платежів аліментів такі кошти спочатку зараховуються на погашення заборгованості за аліментами, яка виникла у попередньому місяці (попередніх місяцях), починаючи з першого місяця її виникнення, а тільки згодом, у разі відсутності заборгованості, на погашення платежу за поточний місяць.

Суди при обчисленні пені не звернули увагу, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість і заборгованість за аліментами за певний місяць. Суди при обчисленні пені не врахували, що прострочення розпочинається з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені аліменти.

Верховний Суд дійшов висновку, що оскаржені судові рішення ухвалені з порушенням норм матеріального права, а тому підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про часткове задоволення позову.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://cutt.ly/vKVICw>

1.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 01.12.2021 у справі №357/10907/19

Під час визначення місця проживання дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, необхідно проводити бесіду з останньою, головним завданням якої є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та з'ясування думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Відсутність у матері власного житла не свідчить про наявність підстав для встановлення місця проживання дитини з батьком.

Обставини справи

У вересні 2019 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про визначення місця проживання дитини з батьком. Дитина з народження фактично проживала разом з ним. Проживаючи разом з позивачем, дитина отримувала усе можливе для повноцінного розвитку, батько піклувався про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток. Однак на початку січня 2019 року матір дитини, не погодивши свої дії з позивачем, забрала їхню дочку та виїхала з міста Біла Церква Київської області в невідомому напрямку, тим самим фактично позбавила дитину спілкування з батьком. Станом на 30.05.2019 місце перебування дитини позивачу було невідомо, відповідач на телефонні дзвінки не відповідала, дитина не відвідувала дитячий заклад. За таких обставин позивач звернувся до Білоцерківського відділу поліції ГУ НП в Київській області із заявою про викрадення дитини, за результатом перевірки якої було встановлено, що матір разом з дитиною поїхала до міста Олександрія Кіровоградської області. Маючи намір бачитися з дитиною та брати участь у її вихованні, батько звернувся до органу опіки та піклування Олександрійської міської ради Кіровоградської області для отримання рішення про визначення його участі у вихованні дитини, яким йому визначено участь у вихованні дочки та встановлені дні побачень з дитиною один раз на тиждень у суботу з 10:00 год. до 12:00 години. Однак матір не виконує вимоги рішення органу опіки та піклування, не надає можливості побачень з дочкою. Посилаючись на вищевказане, просив визначити місце проживання дитини разом з батьком.

У листопаді 2019 року відповідач звернулася до суду із зустрічним позовом про визначення місця проживання дитини разом з матір'ю. Оскільки в сім'ї виникали постійні конфліктні ситуації, вона змінила місце проживання і переїхала разом з дочкою для постійного проживання у місто Олександрію Кіровоградської області, де створила нову сім'ю. Після переїзду від самого початку і дотепер дочка забезпечена всіма умовами для її життя, здоров'я та гармонійного розвитку. Малолітня звикла до нового місця проживання, навчається у першому класі, має шкільних друзів, відвідує гуртки. Виняткових обставин, які можуть бути підставою для розлучення матері з дитиною, немає. Матір зазначала, що вона повністю утримує малолітню дочку матеріально. Батько ухиляється від матеріального утримання дочки, аліменти, стягнені на підставі рішення суду, не сплачує. Посилаючись на вищевказане, просила суд визначити місце проживання дочки разом з матір'ю.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 04.11.2020 у задоволенні первинного позову відмовлено. Зустрічний позов задоволено. Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що при вирішенні спору щодо місця проживання дітей, розуміючи, що спір стосується вкрай чутливої сфери правовідносин, а дитина потребує уваги, підтримки і любові обох батьків, надається першочергове значення саме найкращим інтересам дитини. Суд бере до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, вік дитини, майновий стан батьків, що мають істотне значення, але насамперед має виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо. Врахувавши малолітній вік дитини, її фактичне проживання на цей час із матір'ю та бажання залишитися проживати з нею, висловлене у співбесіді з працівниками органу опіки та піклування, а також участь матері у житті дитини, суд дійшов висновку, що на цей час проживання малолітньої з матір'ю буде більше відповідати інтересам дитини, позитивно сприятиме її як психологічному, так і фізичному розвитку.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення, рішення місцевого суду – залишено без змін. Постанова апеляційного суду мотивована тим, що рішення суду першої інстанції є законним і обґрунтованим, ухваленим з огляду на принцип забезпечення найкращих інтересів дитини. При цьому апеляційний суд зазначив, що при вирішенні спору про місце проживання дитини першочергове значення мають якнайкращі інтереси дитини. Суд першої інстанції правильно врахував малолітній вік дитини, її фактичне проживання на цей час з матір'ю та бажання залишатися проживати з матір'ю, висловлене дитиною у співбесіді з працівниками органу опіки та піклування, а також участь матері у житті дитини. З 2019 року дитина проживає з матір'ю у місті Олександрія Кіровоградської області, центр життєвих інтересів дитини, яка дорослішає, сформовано саме тут, вона навчається вже у другому класі, в неї з'явилися шкільні друзі, сформувалися сталі соціальні зв'язки, тому повернення дитини до попереднього місця проживання разом з батьком призведе до розриву цих зв'язків і неминуче до психологічної травми дитини, що є неприпустимим.

Не погоджуючись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, позивач подав касаційну скаргу.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, рішення судів попередніх інстанцій – без змін, зважаючи на таке.

Дитина є суб'єктом права і, незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних є право висловлювати свою думку та на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

Під час визначення місця проживання дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, необхідно проводити бесіду з останньою, головним завданням якої є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та з'ясування її думки щодо бажання проживати з одним із батьків.

При визначенні місця проживання дитини судам необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору. Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Надавши оцінку установленим обставинам справи крізь призму врахування найкращих інтересів дитини, які переважають над інтересами батьків, взявши до уваги вік дитини, висновок органу опіки та піклування про доцільність проживання малолітньої з матір'ю, бажання самої дитини проживати з матір'ю, а також існування психологічного бар'єру у спілкуванні дитини з батьком, на подолання якого потрібен час, врахувавши створення належних житлових умов для виховання та розвитку дитини як батьком, так і матір'ю, матеріальне становище батьків, можливість кожного з них виховувати й утримувати дитину, турбуватися про неї, суди дійшли правильного висновку про відмову у задоволенні позову про визначення місця проживання дитини з батьком та задоволення зустрічного позову про визначення місця проживання з матір'ю, врахувавши при цьому якнайкращі інтереси дитини. Разом з тим слід зазначити, що у разі зміни обставин у відносинах сторін спору та які встановлені судами на час розгляду цієї справи, визначене у цій справі місце проживання дітей може бути змінено як за згодою батьків, так і в судовому порядку.

Батько дітей, який безумовно відіграє важливу роль у їхньому житті, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дітей, стан їх розвитку, незалежно від того, з ким вони будуть проживати. Визначення місця проживання дітей з одним із батьків не позбавляє іншого батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків.

Доводи касаційної скарги про те, що в нього є власне житло, тому умови проживання у нього є кращими порівняно з умовами проживання матері, яка винаймає житло, не заслуговують на увагу, оскільки умови проживання дитини у найманому житлі задовільні, що підтверджується актом обстеження житлово-побутових умов сім'ї. Відсутність у матері власного житла не свідчить про наявність підстав для встановлення місця проживання дитини з батьком.

Посилання заявника у касаційній скарзі на незадовільний матеріальний стан матері не є підставою для скасування судових рішень, оскільки суди попередніх інстанцій дослідили усі докази у справі, надали їм належну правову оцінку та в цій частині встановили обставини щодо заробітку матері, яка, зокрема, на час розгляду справи судом перебувала у трудових відносинах з ТОВ «ВФ Ритейл», на момент ухвалення рішення суду – на обліку в Олександрійському міськрайонному центрі зайнятості Міністерства соціальної політики та отримувала відповідний дохід. Вказані обставини у сукупності з іншими встановленими обставинами та належно оціненими судами доказами не свідчать про неможливість матері створити умови для виховання і розвитку дитини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102148977>.

Постанова Верховного Суду від 24.11.2021 у справі №127/16344/19

Доводи про матеріальний стан одного з батьків не мають визначального значення для вирішення справи про визначення місця проживання дитини у зв'язку з тим, що на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини, її матеріальне забезпечення.

Обставини справи

У червні 2019 року позивач звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дітей з батьком. Позивач вказував, що розірвання шлюбу з відповідачем не змінило його участі як батька у житті своїх дітей. Питання їх утримання, місця проживання було важливим для нього. Проте матір шантажувала його дітьми, погрожувала, що він ніколи їх не побачить. Рішенням виконавчого комітету Вінницької міської ради встановлено порядок участі батька у вихованні дітей, а саме: протягом тримісячного терміну: щовівторка з 17.00 год. до 19.30 год. у присутності матері дітей, щочетверга з 17.00 год. до 19.30 год. у присутності матері дітей, щосуботи з 10.00 год. до 19.30 год. у присутності матері дітей, після закінчення тримісячного терміну: щовівторка з 17.00 год. до 19.30 год. без присутності матері дітей, щочетверга з 17.00 год. до 19.30 год. без присутності матері дітей, щосуботи з 10.00 год. до 19.30 год. без присутності матері дітей. Зобов'язано батьків попереджати один одного про свої дії щодо дітей та узгоджувати їх з урахуванням режиму дня, стану здоров'я та інтересів дітей.

Однак відповідачка не виконувала рішення виконкому Вінницької міської ради, не відповідала на телефонні дзвінки. 27.11.2018 батько у дворі будинку побачив свого молодшого сина разом з рідним братом відповідачки. Мати дитини була відсутня. Працівники патрульної поліції, які прибули на виклик, також не з'ясували місцезнаходження матері дитини, у зв'язку з чим передали сина батьку. Матір дитини звернулася до суду з позовом про негайне відібрання дитини. На підставі акта обстеження умов проживання, за змістом якого малолітні діти нібито проживають разом з матір'ю, службою у справах дітей та сім'ї Макарівської районної державної адміністрації Київської області складено висновок, згідно з яким місце проживання малолітніх дітей визначено разом з матір'ю. Вважаючи неправдивими факти та обставини, викладені у вказаних документах, батько звернувся до суду з позовом про скасування розпорядження Макарівської районної державної адміністрації Київської області. Позивач вказує, що він відповідально ставиться до свого батьківського обов'язку та розуміє, що його сини потребують уваги як батька, так і матері, тому зі своєї сторони не перешкоджав і не буде перешкоджати побаченням матері з дітьми. Проте виключно в інтересах дітей вони повинні проживати разом з батьком, який може дати їм повноцінний розвиток та піклування, а також гідну освіту. Починаючи з 27.11.2018 до часу подання цього позову до суду молодший син проживає разом з батьком. З 20.08.2018 батько перебуває на обліку платників податків як фізична особа – підприємець та має вільний робочий графік, у зв'язку з чим у нього є достатньо часу, щоб піклуватися про своїх малолітніх дітей. Разом з тим відповідач власного житла не має. На час звернення до суду з цим позовом її місце проживання невідоме. На підставі викладеного позивач просив визначити місце проживання малолітніх дітей з батьком.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду відмовлено у задоволенні позову. Рішення суду мотивоване тим, що на час розгляду справи немає підстав для визначення місця проживання малолітніх дітей саме з батьком. Суд не встановив обставин, які б свідчили про те, що проживання дітей саме з батьком на цей час буде найкраще відповідати їх інтересам щодо виховання, навчання, фізичного, духовного і морального розвитку, враховуючи вік дітей та їх прихильність до матері. На переконання суду, мати дітей забезпечує належним чином як матеріальні потреби дітей, так і їх фізичний, моральний і духовний розвиток. Позивач не довів, а суд не встановив обставин алкогольної або наркотичної залежності матері дітей, асоціального способу її життя, відсутності засобів для існування, хвороби матері тощо, за наявності яких малолітні діти можуть бути розлучені зі своєю матір'ю. Під час розгляду судом цієї справи батько дітей впродовж тривалого часу приховував від матері місце фактичного перебування малолітнього сина, а також не повідомляв суд про місце проживання малолітньої дитини.

Рішенням місцевого суду відібрано у позивача малолітнього сина і повернено його матері за місцем її проживання.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу залишено без задоволення, а рішення місцевого суду – без змін. Суд апеляційної інстанції виходив з того, що мати дітей забезпечує належним чином як матеріальні потреби дітей, так і їх фізичний, моральний і духовний розвиток. Суд першої інстанції врахував факт приховування батьком під час розгляду справи судом від відповідача та від суду фактичне місце перебування малолітнього сина, що є неприпустимим і суперечить інтересам дітей.

Суд врахував ранній вік дітей і необхідність їх у постійному тісному емоційному контакті з матір'ю, що є загальновідомою обставиною і не потребує доказування. Мати в цілому характеризується позитивно, даних про перебування її на обліку як особи, що веде асоціальний спосіб життя чи потребує лікування від будь-яких залежностей, немає, питання про наявність підстав для позбавлення її батьківських прав перед відповідними органами опіки і піклування ніким не ставилося і останніми не вирішувалося.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, рішення судів попередніх інстанцій – без змін, зважаючи на таке.

При визначенні місця проживання дитини судам необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору. Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Надавши оцінку установленим обставинам справи крізь призму врахування найкращих інтересів дитини, які переважають над інтересами батьків, взявши до уваги вік дітей, висновок органу опіки та піклування і розпорядження Макарівської районної державної адміністрації Київської області про визначення місця проживання дітей з матір'ю, рішення Вінницької міської ради про встановлення позивачу порядку участі у вихованні дітей, висновок органу опіки та піклування Вінницької міської ради про недоцільність визначення місця проживання дітей з батьком, врахувавши створення належних житлових умов для виховання та розвитку дітей як батьком, так і матір'ю, матеріальне становище батьків, можливість кожного з них виховувати й утримувати дітей, турбуватися про них, а також вік дітей, суди дійшли правильного висновку про відмову позивачу у задоволенні позову про визначення місця проживання дітей з батьком, оскільки порушення позитивних взаємовідносин дітей з матір'ю можуть мати негативний вплив на їхній розвиток надалі.

Батько дітей, який безумовно відіграє важливу роль у їхньому житті, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дітей, стан їх розвитку, незалежно від того, з ким вони будуть проживати. Визначення місця проживання дітей з одним із батьків не позбавляє іншого батьківських прав і не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків. Отже, рішення суду першої інстанції та постанова суду апеляційної інстанції є достатньо мотивованими та такими, що прийняті з додержанням норм матеріального і процесуального права.

Доводи касаційної скарги про те, що умови проживання батька є кращими порівняно з умовами проживання матері, якій на праві власності належить однокімнатна квартира, не заслуговують на увагу, хоча позивач є власником двокімнатної квартири, однак на цей час він проживає разом із жінкою, з якою перебуває у фактичних шлюбних відносинах, їх спільною малолітньою дочкою, а також малолітньою дочкою, у зв'язку з чим немає підстав вважати, що ним будуть створені кращі умови для проживання дітей, ніж ті, в яких діти проживають. Також не заслуговують на увагу доводи касаційних скарг, що батько має задовільний матеріальний стан для забезпечення малолітніх дітей, який є кращим порівняно з матеріальним станом відповідача, оскільки такі доводи не мають визначального значення для вирішення справи щодо визначення місця проживання дитини, у зв'язку з тим, що на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини, її матеріальне забезпечення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102148974>.

Дії батька щодо різкої зміни постійного місця проживання дитини разом з матір'ю суперечать принципу розумної турботи про дитину у поєднанні з обережною для психіки дитини увагою до неї. Адже у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, в атмосфері любові, емоційної стабільності та матеріальній забезпеченості.

Обставини справи

У листопаді 2019 року позивач звернулася до суду з позовом, у якому просила визначити місце проживання малолітньої дитини разом з нею. На обґрунтування заявлених вимог посилалася на те, що між батьками дитини укладено договір про визначення місця проживання та порядку утримання сина і участь батьків у його вихованні (щодо здійснення батьківських прав і виконання обов'язків). До і після укладення договору у відповідача не було будь-яких обмежень у спілкуванні з сином, однак він, зловживаючи своїми правами, без попередження забрав сина начебто на канікули, щоб провести час разом за місцем його проживання, натомість проживав разом із сином у невідомому позивачу місці, їздив разом з сином і своєю співмешканкою та її дітьми на відпочинок до моря. Під час спілкування відповідач почав застосовувати до позивача фізичне насильство, завдавати їй тілесні ушкодження, всі дії відбувалися у присутності малолітнього сина. Відповідач здійснює постійний тиск на позивачку, погрожуючи їй відібранням дитини. Враховуючи наведене, просила позов задовольнити.

Відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом, у якому просив визначити місце проживання малолітнього сина разом з ним. На обґрунтування заявлених вимог посилався на те, що матір не виконує обов'язків з догляду за дитиною, що виявляється у незабезпеченні дитини безпечних умов перебування за місцем проживання і потягло за собою тяжкі наслідки, а саме: син отримав проникаючі поранення грудної клітини зліва, напружений пневмоторакс зліва, множинні колото-різані рани грудної клітини. Матір дитини та її рідна сестра чинили фізичне та психологічне насильство над неповнолітнім племінником у присутності їхнього сина. Крім того, матір чинила перешкоди у спілкуванні батька з дитиною, чим порушила умови договору про визначення місця проживання та порядку утримання дитини й участі батьків у її вихованні. Враховуючи наведене, просив позов задовольнити.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду первісний позов задоволено. Рішенням суду визначено місце проживання малолітнього з матір'ю. Рішення мотивоване тим, що суд не встановив, а батько не надав належних доказів того, що поведінка чи дії матері або наслідки її спілкування з дитиною суперечать інтересам дитини або негативно впливають чи перешкоджають фізичному та духовному розвитку дитини. Крім того, батько не надав жодних доказів про створення йому таких умов, за яких він позбавлений можливості виконувати свої батьківські обов'язки стосовно малолітнього сина. Батько самовільно, без будь-яких рекомендацій спеціалістів не дає дитину матері для спілкування, навіть у телефонному режимі, змінює місце проживання дитини та не повідомляє про це матір дитини, що не може свідчити про якнайкраще забезпечення інтересів малолітнього. Орган опіки та піклування вважає за доцільне визначити місце проживання малолітнього сина разом з його матір'ю.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду залишено без змін. Постанова апеляційного суду мотивована законністю й обґрунтованістю рішення суду першої інстанції. При вирішенні питання про визначення місця проживання дитини суд першої інстанції врахував, що матір дитини має постійне місце роботи та джерело доходу, що підтверджується копією податкової декларації платника єдиного податку – фізичної особи – підприємця; вона характеризується як чесна, об'єктивна і вихована людина. Вона займається вихованням свого сина, організовує йому відвідування дошкільного навчального закладу, додаткові заняття, активне дозвілля та відпочинок; згідно з актом, складеним фахівцем Києво-Святошинського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, остання спроможна виконувати обов'язки з виховання дитини та догляду за нею. Доводи апеляційної скарги про те, що суд першої інстанції не здійснив належної оцінки доказів, не врахував критерію безпеки та захищеності дитини, ризику застосування матір'ю фізичного насильства до іншої дитини, не встановив чи піддавалася малолітня дитина таким ризикам під час проживання з матір'ю, є голосливими, оскільки матеріали справи не містять доказів вчинення позивачем кримінальних правопорушень або іншої протиправної поведінки як стосовно сина, так і щодо будь-якої іншої дитини чи повнолітньої особи.

Не погоджуючись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанції позивачем було подано касаційну скаргу.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, рішення судів попередніх інстанцій – без змін, зважаючи на таке.

Визначаючи місце проживання сина з матір'ю, розуміючи, що спір стосується чутливої сфери правовідносин, у яких батьки не дійшли спільного рішення, суди надали першочергове значення саме найкращим інтересам дитини, що не впливатиме на її взаємовідносини з батьком, оскільки визначення місця проживання дитини з одним із батьків, не позбавляє іншого батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків, взявши до уваги вік дитини, її постійне проживання разом з матір'ю, висновок органу опіки та піклування, а також те, що дії батька щодо різкої зміни постійного місця проживання дитини разом з матір'ю суперечать принципу розумної турботи про дитину у поєднанні з обережною для психіки дитини увагою до неї. Адже у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, в атмосфері любові, емоційної стабільності та матеріальній забезпеченості.

Суди не встановили обставин, а відповідач не надав належних доказів того, що поведінка чи дії позивача або наслідки її спілкування із сином можуть суперечити його інтересам або впливати на нього негативно, перешкоджати його фізичному та духовному розвитку. Матеріали справи не містять доказів вчинення позивачем кримінальних правопорушень або іншої протиправної поведінки як стосовно свого малолітнього сина, так і до будь-якої іншої дитини чи повнолітньої особи.

Зміна позивачем місця проживання з будинку, в якому дитина проживала зі свого народження до 01 березня 2020 року, на квартиру в м. Києві здійснена нею в інтересах сина, щодо якого, а також її самої 01 березня 2020 року у цьому будинку були вчинені протиправні дії. За новим місцем проживання для дитини створені всі належні умови для її гармонічного розвитку.

Батько дитини, який безсумнівно відіграє важливу роль у його житті та розвитку, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я сина, стан його розвитку, незалежно від того, з ким він буде проживати.

Враховуючи наведене, Верховний Суд погоджується з рішеннями судів про визначення місця проживання малолітнього сина з матір'ю.

Постанова Верховного Суду від 12.01.2022 у справі №663/724/19

Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що внаслідок тривалого проживання малолітнього в сім'ї батька, в якій для нього хоч і створені належні умови, перешкоджання батька в участі матері у вихованні сина, між дитиною та матір'ю втрачений сталий емоційний зв'язок, що суперечить сімейним цінностям, які полягають у повазі один до одного та якнайкращому вихованні дитини, враховуючи саме її інтереси.

Встановивши фактичні обставини справи, які мають суттєве значення для її вирішення, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визначення місця проживання малолітнього сина з матір'ю з огляду на те, що батько, хоча й належним чином займається вихованням та утриманням дитини, однак, перешкоджаючи матері у спілкуванні із сином, позбавляє його як належної опіки і виховання з боку матері, так і порушує їх право на прямі контакти, що суперечить найкращим інтересам дитини.

Обставини справи

У березні 2019 року позивачка звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання дитини. Рішенням комісії з питань захисту прав дитини виконавчого комітету Скадовської міської ради від 11 грудня 2018 року місце проживання сина сторін було визначено з відповідачем. Під час засідання комісія зауважила, що вона не має права залишати дитину з бабусею. Разом з тим після отримання вищевказаного рішення комісії відповідач не дає їй змоги повноцінно зустрічатися із сином, а якщо така зустріч відбувається, то відповідач погрожує та ображає її, про що вона неодноразово повідомляла вищезгадану комісію. При цьому під час робочої зміни в магазині батько залишає дитину зі своєю співмешканкою. Вважає, що проживання малолітнього сина разом з нею повністю відповідатиме інтересам дитини, оскільки вона не зловживає спиртними напоями, має можливість забезпечити сина належними умовами проживання та повною мірою займатися його вихованням і розвитком.

У липні 2019 року відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом про визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів, в якому просив: визначити місце проживання малолітньої дитини разом з ним. Обґрунтовуючи позовні вимоги, послався на те, що він разом із сином проживають у чотирикімнатній квартирі. Згідно з актом обстеження його житлово-побутових умов від 06 грудня 2018 року у вказаній квартирі є все необхідне для нормального розвитку дитини. Його син часто хворіє, має дерматит, лікування якого потребує значних фінансових витрат як на лікарські препарати, так і на продукти харчування. Наразі позивач не працює і не в змозі забезпечити належний розвиток сина самостійно. Оскільки малолітній проживає разом з ним та перебуває на його утриманні, то наявні підстави для присудження з матері аліментів на дитину.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Скадовського районного суду Херсонської області від 25 січня 2021 року у задоволенні первісного позову відмовлено. Зустрічний позов задоволено. Рішення місцевого суду мотивоване тим, що малолітній більше двох років проживає з батьком, який створив усі необхідні умови для його гармонійного розвитку. Батько надає сину житло, своєчасне медичне обслуговування, якісне харчування та виховання, таке середовище для дитини є звичним і природним. Крім того, взявши до уваги рішення комісії, особисті якості матері та батька, їх ставлення до виконання своїх батьківських обов'язків, особисту прихильність сина до кожного з них, а також те, що позивачкою не наведено достатніх обґрунтувань та не надано належних доказів на підтвердження того, що вилучення сина зі звичного середовища буде сприяти його інтересам, суд першої інстанції дійшов висновку, що проживання малолітнього саме з батьком буде якнайкраще відповідати інтересам дитини.

Постановою Херсонського апеляційного суду від 01 липня 2021 року апеляційну скаргу позивачки задоволено. Рішення Скадовського районного суду Херсонської області від 25 січня 2021 року скасовано і ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні зустрічного позову відмовлено, а первісний позов задоволено. Визначено місце проживання малолітньої дитини за місцем проживання матері. Встановлено адаптивний період зустрічей матері з дитиною протягом двох місяців – до 01 вересня 2021 року, а саме – в суботу з 08 год. 00 хв. до неділі 12 год. 00 хв. для встановлення контакту матері із сином, зобов'язано батька передавати дитину матері у встановлений в рішенні суду час.

Судове рішення апеляційного суду мотивоване тим, що при розгляді справ щодо визначення місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Визначаючи місце проживання дитини з батьком, місцевий суд не оцінив та не взяв до уваги те, що влітку 2018 року в матері позивачки було діагностовано онкологічне захворювання, яке потребувало оперативного втручання та тривалого лікування, у зв'язку з чим позивачка прийняла рішення працювати за місцем проживання матеріально допомагати матері, зважаючи на те, що на той час відповідач не мав постійної роботи. Хоча малолітній тривалий час проживає в сім'ї батька, в якій для нього створені належні умови, і між дитиною та матір'ю дійсно втрачений сталий емоційний зв'язок, однак це відбулося внаслідок перешкоджання батьком в участі матері у вихованні сина. Проживання сина сторін у новій сім'ї батька, в якій є півторарічна дитина, не сприятиме забезпеченню найкращих інтересів малолітнього, його гармонійному розвитку та зв'язку з матір'ю, оскільки батько не надає можливості матері зустрічатися та спілкуватися із сином, що суперечить сімейним цінностям, які полягають у повазі один до одного та якнайкращому вихованні дитини. З огляду на викладене колегія суддів визнала за необхідне визначити місце проживання малолітнього саме з матір'ю. Водночас, хоча дитина добре поводить себе з мамою, однак між ними втрачено тісний емоційний зв'язок, а тому необхідно встановити перехідний (адаптивний) період, який передуватиме переданню дитини матері і сприятиме налагодженню між ними більш тісного контакту. У разі зміни обставин у відносинах сторін спору, насамперед у відносинах між батьками, а також встановлення можливості їхнього спільного спілкування та проведення часу з дитиною, визначене в цій справі місце проживання дитини може бути змінено як за згодою батьків, так і в судовому порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив у задоволенні касаційної скарги відповідача відмовити, постанову Херсонського апеляційного суду від 01 липня 2021 року залишити без змін, зважаючи на таке.

З матеріалів справи та наданих сторонами в судовому засіданні пояснень вбачається, що з травня по серпень 2018 року малолітній проживав разом з матір'ю, з серпня по грудень 2018 року – частково з матір'ю, а частково з батьком, з 11 грудня 2018 року – з батьком. У 2019 році позивачка забирала до себе сина протягом робочих днів. Наразі дитина не сприймає позивачку як матір та ставиться до неї як до малознайомої жінки.

Незважаючи на наявність рішення комісії з питань захисту прав дитини Скадовської районної державної адміністрації від 17 січня 2020 року, яким було визначено спосіб участі матері у вихованні малолітнього, батько перешкодив їй у побаченнях із сином у визначені комісією дні та години, що підтверджується численними зверненнями до начальника служби у справах дітей Скадовської районної державної адміністрації та поліції.

За вказаних обставин суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що хоча тривалий час малолітній проживає в сім'ї батька, в якій для нього створені належні умови, і що між дитиною та матір'ю дійсно втрачений сталий емоційний зв'язок, однак це відбулося внаслідок перешкоджання батька в участі матері у вихованні сина, що суперечить сімейним цінностям, які полягають у повазі один до одного та якнайкращому вихованні дитини, враховуючи саме її інтереси.

Апеляційним судом було оголошено перерву в розгляді справи з метою узгодження батьками питання участі кожного з них у вихованні дитини, надання матері можливості налагодити зв'язок із сином, якого вона востаннє бачила 24 грудня 2020 року.

Однак у період з 29 травня по 01 липня 2021 року позивачка лише тричі зустрілася із сином у громадських місцях, оскільки відповідач більше не давав їй можливості побачитися з дитиною, мотивуючи це різними причинами, що ним не заперечувалося.

Апеляційний суд не погодився з висновком органу опіки і піклування виконавчого комітету Скадовської міської ради від 20 травня 2021 року №292, яким визначено місце проживання сина з батьком, оскільки таке рішення недостатньо мотивоване, до нього не долучено документів, на підставі яких зроблено відповідні висновки, а головне, на думку суду, цей висновок не відповідає найкращим інтересам дитини.

У постанові Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі №377/128/18 (провадження №61-44680св18), на яку також послався заявник на обґрунтування підстави касаційного оскарження судового рішення, вказано, що поведінка батьків, їх авторитет відіграють суттєву роль у вихованні дитини, адже дитина не має самостійного досвіду соціальної поведінки, а тому успадковує досвід і поведінку авторитетних для неї батьків. Найкращі інтереси дитини є предметом основного піклування батьків. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків. Визначаючи місце проживання дитини з матір'ю, суди попередніх інстанцій у контексті першочергового врахування саме інтересів дитини, які переважають над інтересами батьків, дотрималися норм матеріального права, зокрема, врахували, що батько самовільно забрав сина з дитячого садочка та не надавав можливості зустрічатися та спілкуватися позивачці з сином, що суперечить сімейним цінностям, які полягають у повазі один до одного та як найкращому вихованні дитини, урахування інтересів дитини, пояснення представників соціальних служб у судовому засіданні, які намагалися здійснити заходи для поновлення стосунків між матір'ю та батьком дитини, між батьками та дитиною, а також той факт, що відповіді відмовляється від спільного відвідування та отримання психологічної допомоги з метою поновлення родинних стосунків. Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не взяв до уваги та не врахував, до кого із батьків дитина має більшу прихильність, і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання, є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права місце проживання дитини, яка не досягла 10 років, визначається без врахування її думки. При цьому питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який правильно дійшов висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї, та обставинки, у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незалежно та вільно висловити свою думку.

Встановивши фактичні обставини справи, які мають суттєве значення для її вирішення, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визначення місця проживання малолітнього сина сторін з матір'ю з огляду на те, що батько, хоча й належним чином займається вихованням та утриманням дитини, однак, перешкоджаючи матері у спілкуванні із сином, позбавляє його як належної опіки і виховання з боку матері, так і порушує їх право на прямі контакти, що суперечить найкращим інтересам дитини.

Натомість місцевий суд дійшов помилкового висновку про визначення місця проживання дитини з батьком, пославшись лише на їх тривале спільне проживання та висновок органу опіки і піклування, не врахувавши при цьому, що створені батьком протягом тривалого часу перешкоди для матері у вихованні та спілкуванні із сином руйнують його зв'язки зі своєю сім'єю, до якої належить як батько, так і матір, а отже, в цьому конкретному випадку така поведінка відповідача за первісним позовом суперечить сімейним цінностям та не відповідає якнайкращому забезпеченню інтересів малолітнього, який через свій ранній вік починає все більше сприймати нову дружину батька як рідну матір.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/102561476>

Постанова Верховного Суду від 20.01.2022 у справі №761/43925/19

Вирішуючи спір, суд має віддати перевагу тому з батьків, який може забезпечити більш сприятливі умови виховання дитини. Важливим критерієм є моральні якості матері та батька як вихователів. Моральними якостями, які можуть негативно вплинути на виховання дитини, є, зокрема, зловживання спиртними напоями, невиконання батьківських обов'язків, притягнення до судової чи адміністративної відповідальності.

Суди встановили обставини, які характеризують як батька, так і матір дитини, а також те, що відносини з матір'ю будуються на доброзичливій основі, дитина має достатньо одягу, іграшок, завжди доглянута, має хороший розвиток мови, соціально-побутові навички відповідають віку, стан здоров'я дитини задовільний, фізичний і психічний розвиток відповідає віку, а тому визначення місця проживання дитини з матір'ю відповідає її інтересам.

Обставини справи

У листопаді 2019 року позивач звернувся з позовом до відповідача про визначення місця проживання дитини. У червні 2019 року відповідач, повідомивши позивачу, що їде на вихідні до батьків, забрала доньку, після чого припинила відповідати на телефонні дзвінки. Крім того, остання відсутня за місцем реєстрації, наразі не працює та не має стабільного джерела доходу. Позивач має стабільний дохід, власну квартиру та офісне приміщення, з моменту народження піклується про дитину, допомагає матеріально, купує одяг і сплачує аліменти на добровільній основі. У зв'язку з цим просив визначити місце проживання малолітньої дочки з батьком.

У березні 2020 року відповідачка подала зустрічний позов про визначення місця проживання дитини з нею. Зустрічний позов мотивований тим, що після проведення обшуку в приміщенні відповідача за зустрічним позовом, де він проживає та надає послуги з нетрадиційної медицини, стало відомо, що останній є фігурантом кримінального провадження за ч. 1 ст. 190 КК України. У червні 2019 року позивач за зустрічним позовом разом з дитиною поїхали провідати її батьків. 23 червня 2019 року відповідач за зустрічним позовом засобом телефонного зв'язку попросив з дитиною не повертатися до Києва у зв'язку із неймовірною спекою. У серпні 2019 року позивач за зустрічним позовом разом з дитиною та батьками відправились на відпочинок до моря, а пізніше вона з дитиною повернулася до Києва. У вересні 2019 року позивач за первісним позовом разом з дитиною переїхали проживати до її батьків, після чого відповідач за первісним позовом жодного разу до дитини не приїздив. Позивач за зустрічним позовом є матеріально забезпечена, за місцем роботи та проживання характеризується позитивно, до адміністративної чи кримінальної відповідальності не притягувалася, проживає разом з дитиною у приватному будинку, у якому створені всі необхідні умови для проживання дитини. Крім того, вона повністю забезпечує дитину всім необхідним, займається її вихованням і розвитком. Натомість, відповідач за зустрічним позовом проживає в нежитловому приміщенні зі сторонніми особами, тримає пса бійцівської породи, навичок з догляду за дитиною немає, інколи вживає наркотичні речовини.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Шевченківського районного суду міста Києва від 08 квітня 2021 року позов залишено без задоволення. Зустрічний позов задоволено повністю, визначено місце проживання малолітньої дитини разом з матір'ю.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що спочатку сторони з дитиною проживали спільно в нежитловому приміщенні, в якому були створені умови для проживання дитини, із серпня 2019 року дитина проживає з матір'ю, де створені належні умови для проживання дитини, з 21 листопада 2019 року дитина відвідує ДНЗ «Пролісок» м. Хмельника, позивач із заявами про вчинення перешкод у спілкуванні та вихованні дитини не звертався.

Відповідно до наявних у матеріалах справи довідок і характеристик обидві сторони мають належні умови для проживання дитини, на обліку в нарколога чи психіатра не перебувають. Судом враховано, що дитина на тепер має з матір'ю тісний контакт і взаємозв'язок, пов'язана спільним побутом. Матір належним чином виконує обов'язок щодо виховання дитини, зворотного суду не доведено. З наданих фотознімків не вбачається факту неналежного ставлення матері до виховання дитини, до адміністративної відповідальності вона не притягалася. Суд узяв до уваги висновок виконкому Хмельницької міської ради (органу опіки та піклування), за яким визначення місця проживання дитини разом з матір'ю буде відповідати найкращим інтересам дитини. Враховуючи викладене вище, суд зробив висновок, що визначення місця проживання малолітньої дитини разом з матір'ю відповідатиме найкращим інтересам дитини. Доводи сторони відповідача за зустрічним позовом про необхідність визначення місця проживання дитини з батьком не спростовують висновків суду про визначення місця проживання дитини з матір'ю. Висновку служби у справах дітей про визначення місця проживання дитини з батьком матеріали справи не містять. З огляду на викладене, враховуючи зазначені судом обставини щодо задоволення зустрічного позову, позовні вимоги за первісним позовом задоволенню не підлягають.

Постановою Київського апеляційного суду від 06 жовтня 2021 року апеляційну скаргу позивача було залишено без задоволення. Рішення Шевченківського районного суду міста Києва від 08 квітня 2021 року залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що із серпня 2019 року малолітня дитина проживає разом з матір'ю. З 21 листопада 2019 року відвідує ДНЗ «Пролісок» у місті Хмельник. Із 27 січня 2020 року дитина перебуває на обліку у сімейного лікаря у КНП «Хмельницький центр ПМСД Хмельницької районної ради». Стан здоров'я дитини задовільний, фізичний і психічний розвиток відповідає її віку. Крім того, дитина завжди доглянута, має хороший розвиток мови, соціально-побутові навички відповідають віку. Матір виявляє неабияку увагу та турботу до дитини. Згідно з актами обстеження умов проживання обидві сторони мають належні умови для проживання дитини. У матеріалах справи наявний висновок виконкому Хмельницької міської ради (органу опіки та піклування), з якого вбачається, що визначення місця проживання дитини разом з матір'ю буде відповідати найкращим інтересам дитини.

Апеляційний суд вказав, що суд першої інстанції, дослідивши наявні в матеріалах справи докази у їх сукупності, з огляду на норми чинного законодавства України, з метою забезпечення найкращих інтересів малолітньої дитини, дійшов обґрунтованого висновку щодо наявності підстав для визначення її місця проживання з матір'ю. Визначаючи місце проживання малолітньої дитини разом з матір'ю, суд не обмежує право батька на спілкування з нею.

Апеляційний суд зазначив, що колегія суддів приймає до уваги посилання скаргника на те, що майновий і фінансовий стан скаргника є ліпшим ніж у позивача за первісним позовом, разом з тим перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама собою не є вирішальною умовою для передання йому дітей.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу позивача залишити без задоволення. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 08 квітня 2021 року та постанову Київського апеляційного суду від 06 жовтня 2021 року залишити без змін, зважаючи на таке.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 грудня 2020 року у справі №487/2001/19-ц (провадження №61-12667св20) зазначено: «Закріплення вказаними вище міжнародними документами та актами внутрішнього законодавства України право дитини бути почутою передбачає, що думка дитини повинна враховуватися при вирішенні питань, які її безпосередньо стосуються. Разом з цим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не відповідає та не захищає права та інтереси дитини, передбачені Конвенцією.

Отже, вирішуючи спір, суд має віддати перевагу тому з батьків, який може забезпечити більш сприятливі умови виховання дитини. Важливим критерієм є моральні якості матері та батька як вихователів. Моральними якостями, які можуть негативно вплинути на виховання дитини, є, зокрема, зловживання спиртними напоями, невиконання батьківських обов'язків, притягнення до судової чи адміністративної відповідальності».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 жовтня 2019 року у справі №352/2324/17 (провадження №61-14041св19) зазначено, що: «питання забезпечення інтересів дитини ґрунтується на розумінні, що розлучення батьків для дітей – це завжди тяжке психологічне навантаження, а дорослі, займаючись лише своїми проблемами, забувають про кардинальні зміни в житті дитини: нове оточення та місце проживання, неможливість спілкування з двома батьками одночасно тощо. Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновку органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання судді, яке має ґрунтуватися на внутрішній оцінці всіх обставин в їх сукупності. Адже не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти відносини або домовитися, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року у справі №754/16535/19 (провадження №61-14623св21) вказано, що «під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку. При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах. Перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дитини».

Суди встановили обставини, які характеризують як батька, так і матір дитини, а також те, що відносини з матір'ю будуються на доброзичливій основі, дитина має достатню одягу, іграшок, завжди доглянута, має хороший розвиток мови, соціально-побутові навички відповідають віку, стан здоров'я дитини задовільний, фізичний і психічний розвиток відповідає віку.

У контексті першочергового врахування інтересів дитини, які переважають над інтересами батьків, встановивши, що для забезпечення інтересів дитини саме визначення місця проживання дитини з матір'ю відповідатиме її інтересам, врахувавши висновок органу опіки та піклування, суди зробили обґрунтований висновок про задоволення зустрічного позову та відмову в задоволенні первісного позову.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/102634125>

Постанова Верховного Суду від 14.02.2022 у справі №76125544/19

Система правосуддя прислухається до дітей, серйозно ставиться до їх думок і гарантує, що інтереси дітей захищені. Належна увага повинна приділятися поглядам та думці дитини згідно з її віком і зрілістю. Закріплення вказаними вище міжнародними документами та актами внутрішнього законодавства України прав дитини бути почутою передбачає, що думка дитини повинна враховуватися при вирішенні питань, які їй безпосередньо стосуються. Разом із тим згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не відповідає та не захищає права та інтереси дитини, передбачені Конвенцією.

При цьому судами враховано також те, що мати у період проживання дитини з нею неналежним чином виконувала свої батьківські обов'язки, ізолювала сина від суспільства та батька, порушувала права дитини на освіту та фізичний і духовний розвиток, що не було спростовано відповідачем шляхом надання належних і допустимих доказів.

Обставини справи

У червні 2019 року позивач звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дитини. На обґрунтування позовних вимог посилався на те, що після припинення шлюбних відносин він погодився, що син буде проживати з матір'ю (відповідачем у справі). Проте після укладання шлюбу з іншим чоловіком відповідач фактично позбавила позивача можливості бачитися з сином, брати участь у його вихованні, спілкуванні, без його згоди змінила місце проживання дитини, перевела сина до іншого навчального закладу, що свідчить про протиправність дій відповідача.

У листопаді 2019 року позивач подав до суду заяву про доповнення позову новими обставинами, у якій вказано, що з 09 липня 2019 року відповідач залишила сина у батька позивача, а надалі дитина стала проживати постійно з позивачем за його місцем проживання.

За результатами перевірки служби у справах дітей Печерської районної в м. Києві державної адміністрації встановлено, що мати не здатна піклуватися про їхню спільну дитину. Відповідач перешкоджає службі у справах дітей перевірити умови проживання дитини та здійснити оцінку середовища на предмет його безпечності, ставлення дитини до матері, стан здоров'я дитини, спроможність відповідача утримувати дитину.

Зі свого боку позивач має придатні для виховання житлові умови, не притягувався до кримінальної відповідальності, психічно здоровий, має стабільний дохід, працює, позитивно характеризується за місцем роботи, відповідально ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків.

За чотири місяці проживання дитини з батьком син відновив після тривалої перерви навчання в школі, батько звернувся до Інклюзивно-ресурсного центру №10 Шевченківського району м. Києва для отримання рекомендацій з корекції та реабілітації стану сина. Відповідно до оцінки, наданої фахівцями Інклюзивно-ресурсного центру, у дитини наявні порушення емоційно-вольової сфери, встановлено перебування у невротоподібному стані і рекомендовано індивідуальну програму розвитку.

Посилаючись на зазначені обставини, просив суд визначити місце проживання дитини разом із ним.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 13 травня 2021 року позовні вимоги задоволено. Визначено місце проживання малолітнього разом зі своїм батьком.

Постановою Київського апеляційного суду від 07 жовтня 2021 року апеляційну скаргу відповідачки задоволено частково. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 13 травня 2021 року змінено, виключивши з резолютивної частини рішення визначення місця проживання дитини. В іншій частині рішення залишено без змін.

Визначаючи місце проживання дитини з батьком, суд першої інстанції, з висновком якого по суті спору погодився і апеляційний суд, керуючись принципом якнайкращих інтересів дитини, а також враховуючи рівність батьків, виходив із того, що батьком здійснюється турбота про дитину, ним створені належні умови для проживання сина, його навчання та гармонійного розвитку, у той час як мати, з якою проживав після розлучення малолітній, неналежним чином виконувала свої батьківські обов'язки, ізолювала сина від суспільства та батька, перешкоджала їм у спілкуванні, порушувала права дитини на освіту та фізичний і духовний розвиток. При цьому судами враховано висновок служби у справах дітей Печерської районної в м. Києві державної адміністрації від 05 листопада 2018 року, відповідно до якого питання порушення прав дитини на освіту та невиконання матір'ю батьківських обов'язків декілька разів виносилося на розгляд засідання робочої групи з питань взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, при Печерській районній у м. Києві державній адміністрації.

Судами також враховано висновок Шевченківської районної в м. Києві державної адміністрації як органу опіки та піклування від 16 липня 2020 року №109/04/40-4807, відповідно до якого доцільно визначити місце проживання малолітнього разом із батьком.

При цьому відповідачку двічі було запрошено на консультацію для об'єктивного встановлення психоемоційного стану дитини та прив'язаності до батьків, однак на запрошення остання не з'являлася та пояснень щодо відсутності не надавала.

Також при визначенні місця проживання дитини судами враховано думку дитини, який у суді апеляційної інстанції висловив бажання проживати разом з батьком.

Змінюючи рішення суду першої інстанції шляхом виключення з резолютивної частини рішення посилання на конкретну адресу, суд апеляційної інстанції виходив із того, що визначення місця проживання дитини вказує на необхідність прийняття рішення в частині щодо визначення, з ким із батьків (мати, батько) буде проживати дитина відповідно до положень ст. 161 СК України і не свідчить про необхідність зазначення місця проживання в розумінні положень ст. 29 ЦК України.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу відповідачки залишити без задоволення. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 13 травня 2021 року у незмінній частині та постанову Київського апеляційного суду від 07 жовтня 2021 року залишити без змін, зважаючи на таке.

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Судовий розгляд сімейних спорів, у яких зачіпаються інтереси дитини, є особливо складним, оскільки в його процесі вирішуються не просто спірні питання між батьками та іншими особами, а визначається доля дитини.

Колегія суддів зауважує, що сім'я є цінною для розвитку дитини, і коли вона руйнується, батьки, які почали проживати окремо, мають віднайти способи захистити дитину і забезпечити те, що їй потрібно, щоб дитина зростала у благополучній атмосфері, повноцінно розвивалася та не зазнавала негативного впливу. Ситуація, в якій батьки не в змозі віднайти такі способи за взаємним погодженням, потребує втручання органів державної влади, зокрема суду, з метою забезпечення належних стосунків між дитиною й батьками, які є фундаментальними для благополуччя дитини. Діти потребують уваги, підтримки і любові обох батьків. Діти є найбільш вразливою стороною під час будь-яких сімейних конфліктів.

Верховний Суд враховує, що орган опіки та піклування висловлював свою позицію щодо дотримання прав і забезпечення інтересів дитини під час розгляду цієї справи, та відповідно до висновку Шевченківської районної в м. Києві державної адміністрації як органу опіки та піклування від 16 липня 2020 року №109/04/40-4807 встановлено за доцільне визначити місце проживання малолітнього разом з батьком. Вказаний висновок не визнавався судами таким, що є недостатньо обґрунтованим або суперечить інтересам дитини.

Крім того, колеги суддів наголошують, що дитина є суб'єктом права і, незважаючи на вікову категорію, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на її врахування щодо питань, які стосуються її життя.

Система правосуддя прислухається до дітей, серйозно ставиться до їхніх думок і гарантує, що інтереси дітей захищені. Належна увага повинна приділятися поглядам і думці дитини згідно з її віком і зрілістю. Закріплене вказаними вище міжнародними документами та актами внутрішнього законодавства України право дитини бути почутою передбачає, що думка дитини повинна враховуватися при вирішенні питань, які її безпосередньо стосуються. Разом з тим згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не відповідає та не захищає права та інтереси дитини, передбачені Конвенцією.

У справі, що переглядається, судом апеляційної інстанції у процесі розгляду справи було здійснено опитування неповнолітнього в присутності представника третьої особи (органу опіки та піклування) і психолога щодо його думки стосовно проживання з одним із батьків. Неповнолітній повідомив, що хоче проживати разом з батьком, який турбується про нього та створив належні умови для навчання і розвитку.

З урахуванням зазначеного, з огляду на інтереси самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан, зокрема прихильність до батька, висновок органу опіки та піклування, який є достатньо обґрунтованим і не суперечить інтересам дитини, а також дотримуючись балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про доцільність надалі проживання разом зі своїм батьком.

При цьому мати не заявляла у цій справі вимог про визначення місця проживання дитини разом з нею. Відповідачем протягом 2019 – 2021 років (період проживання дитини разом з батьком) не ставилося питання щодо відібрання дитини в батька, відсутні звернення також до правоохоронних органів щодо захисту порушених прав відповідача, жодних дій для відновлення стосунків із сином матір не вчиняла, коли востаннє бачилася з дитиною, невідомо. При цьому відомостей про те, що існували чи існують будь-які протиріччя або перешкоди у спілкуванні дитини з матір'ю у період проживання з батьком судами не встановлено та матеріали справи не містять.

При цьому судами враховано також те, що мати у період проживання дитини з нею неналежним чином виконувала свої батьківські обов'язки, ізолювала сина від суспільства та батька, порушувала права дитини на освіту та фізичний і духовний розвиток, що не було спростовано відповідачем шляхом надання належних і допустимих доказів.

Доводи касаційної скарги про те, що суд апеляційної інстанції, змінюючи рішення суду першої інстанції шляхом виключення з резолютивної частини рішення посилання на конкретну адресу, вийшов за межі позовних вимог і вказаними діями позбавлено матір можливості брати участь у вихованні та спілкуванні з дитиною, є безпідставними з огляду на таке.

У постанові Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі №308/422/17-ц зроблено правовий висновок про те, що незначення в судовому рішенні конкретної адреси проживання дитини не може вважатися істотним при вирішенні справи, оскільки в цьому випадку ключовим питанням є встановлення особи одного з батьків, з яким визначається місце проживання дитини.

У постанові Верховного Суду від 12 лютого 2019 року у справі №461/3144/17 зроблено висновок про те, що вирішальним у категорії справ про визначення місця проживання дитини є визначення такого місця проживання з кимось із батьків, а не сама адреса зазначеного місця, оскільки особа має право змінювати постійне місце проживання.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/103371732>.

1.1.4. Справи, пов'язані з міжнародним викраденням дітей

Постанова Верховного Суду від 14.07.2021 у справі №335/8156/19

Інтерес дитини в тому, щоб не бути вивезеною зі свого постійного місця проживання без достатніх гарантій стабільності в нових умовах, поступається перед основним інтересом будь-якої особи не бути підданою фізичній або психологічній загрозі або поміщеною в нетерпиму обстановку.

Обставини справи

У липні 2019 року Головне територіальне управління юстиції у Запорізькій області, яке діє в інтересах позивача, звернулося до суду з позовом про забезпечення повернення малолітньої дитини до Італійської Республіки. Позовна заява мотивована тим, що сторони у справі є батьками малолітнього сина. Дитина народилася в Італійській Республіці та з моменту народження і до виїзду до України постійно проживала в Італійській Республіці. Позивач зазначав, що у жовтні 2018 року матір разом з малолітньою дитиною виїхала до України без його письмової згоди на виїзд дитини з Італійської Республіки та переїзд її на постійне місце проживання до України. До Міністерства юстиції України як центрального органу з виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі – Конвенція) надійшла заява від позивача про сприяння поверненню дитини до Італійської Республіки. На підставі заяви Міністерство юстиції України через ГТУЮ у Запорізькій області звернулося до відповідача з метою надання пояснень та отримання згоди на добровільне повернення дитини до Італійської Республіки. Матір надала письмові пояснення та зазначила, що повернення дитини до Італійської Республіки є неможливим.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду позов задоволено частково, визнано незаконним утримання на території України малолітньої дитини, зобов'язано матір повернути малолітню дитину до місця постійного проживання в Італійській Республіці. У разі невиконання рішення про повернення дитини в державу постійного проживання в добровільному порядку зобов'язано матір передати малолітню дитину батьку дитини для забезпечення повернення дитини до держави постійного проживання – Італійської Республіки.

Рішення суду мотивоване тим, що звернення до компетентних органів України в жовтні 2018 року, тобто у строк, який не перевищує одного року з дати приїзду дитини до України, свідчить про те, що батько дитини не надавав згоди на зміну постійного місця проживання, у зв'язку з чим відповідно до положень Конвенції утримання дитини в Україні до цього часу є незаконним, оскільки батько дитини позбавлений права здійснювати піклування про сина. Матір'ю не доведено наявності підстав для відмови у поверненні дитини до Італійської Республіки, передбачених статтями 13, 20 Конвенції. При цьому суд не взяв до уваги заперечення позивача щодо вчинення стосовно відповідачки домашнього насильства, оскільки такі твердження ґрунтуються на припущеннях. Звинувачення, які висуває відповідач, є кримінально караними. Обґрунтованість підозри у вчиненні щодо відповідача чи щодо дитини домашнього насильства може бути встановлена виключно в судовому порядку з постановленням обвинувального вироку суду. Проте доказів притягнення до кримінальної відповідальності суду не надано.

Докази, у тому числі і висновки психологів, на які посиляється відповідач, заперечуючи проти заявленого позову, здобуті нею під час перебування дитини в Україні.

Відповідач не надала переконливих доказів того, що повернення дитини до держави її постійного місця проживання, спілкування з родичами, вивчення культури та мови країни походження може заподіяти дитині фізичної або психологічної шкоди. Наявність певною мірою мовного бар'єру, необхідність адаптації дитини до дитячого садочка, гуртків, інших обставин не може свідчити про те, що дитина потрапить у нестерпні умови в Італійській Республіці.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу задоволено, рішення місцевого суду скасовано та прийнято нове судове рішення, у задоволенні позову про забезпечення повернення малолітньої дитини до Італійської Республіки відмовлено.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що малолітній є громадянином України, має зареєстроване постійне місце проживання в Україні та більшу частину свого життя мешкає саме в Україні.

Оскільки дитина прижилась у новому середовищі в місті Запоріжжі, має тісний зв'язок із матір'ю, бабусею і дідусем, тому його повернення до міста Неаполь Італійської Республіки не є доцільним, адже у випадку примусової зміни укладу життя малолітньої дитини та повернення його до Італійської Республіки існуватиме серйозний ризик заподіяння дитині фізичної або психологічної шкоди.

Крім того, мати дитини відмовляється повернутися до Італійської Республіки, оскільки її чоловік створив їй нестерпні умови проживання в сім'ї та здійснював психологічний тиск. Внаслідок таких дій вона змушена була звертатися до спеціалістів із сімейних відносин ще під час проживання в Італійській Республіці.

При цьому суд керувався головним фактором, а саме дотримання перш за все найкращих інтересів дитини, які полягають у забезпеченні її гармонійного розвитку в безпечному, надійному, стабільному середовищі з урахуванням її віку, збереженні зв'язків із сім'єю, у тому числі матір'ю, бабусею та дідусем, з якими він перебував постійно протягом останніх двох з половиною років.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, зважаючи на таке.

Інтерес дитини в тому, щоб не бути вивезеною зі свого постійного місця проживання без достатніх гарантій стабільності в нових умовах, поступається перед основним інтересом будь-якої особи не бути підданою фізичній або психологічній загрозі або поміщеною в нетерпиму обстановку.

У рішенні в справі «Сатановська та Роджерс проти України», заява №12354/19, ЄСПЛ вказав, що стаття 8 Конвенції покладає на національні органи влади конкретний процесуальний обов'язок у контексті провадження за Гаазькою конвенцією: під час розгляду заяви про повернення дитини суди повинні не тільки розглянути небезпідставні твердження про існування «серйозного ризику» для дитини у випадку повернення, а й ухвалити рішення, в якому будуть наведені конкретні причини з огляду на обставини справи. Відмова врахувати заперечення проти повернення, які можуть підпадати під сферу дії статей 12, 13, 20 Гаазької конвенції, і недостатня аргументація у рішенні про відхилення таких заперечень суперечили б вимогам статті 8 ЄКПЛ, а також меті та завданню Гаазької конвенції. Необхідним є належний розгляд таких тверджень, продемонстрований національними судами в його аргументації, що не є шаблоною та стандартною, а достатньо детальною з огляду на винятки, передбачені Гаазькою конвенцією, які треба тлумачити вузько. Це також дозволить ЄСПЛ, завдання якого не полягає у підміні собою національних судів, здійснювати доручений йому європейський нагляд.

Приймаючи рішення у справі, Верховний Суд врахував: 1) дитина є не лише громадянином Італійської Республіки, а ще й громадянином України, має зареєстроване місце проживання в Україні та більшу частину свого життя мешкає саме в Україні; 2) вік дитини, встановивши, що на час виїзду дитини з Італійської Республіки вона була надто мала, не розмовляла, тому порушення стабільності її звичного середовища не відбулося; 3) висновок спеціаліста-психолога, яким встановлено тісний емоційний зв'язок дитини з матір'ю та попереджено про негативні наслідки у разі примусового розлучення з останньою; 4) емоційний, психологічний стан відповідача та дитини.

Дослідивши наявні у матеріалах справи докази, Суд дійшов висновку, що дитина є прив'язаною до матері та бабусі з дідусем, розуміє і сприймає мову, на якій спілкуються громадяни України, що є досить важливим для дитини цього віку. Повернення малолітньої дитини до Італійської Республіки не можна вважати доцільним, оскільки у випадку примусової зміни укладу життя малолітньої дитини та повернення у місто Неаполь Італійської Республіки існуватиме серйозний ризик заподіяння дитині психічної шкоди.

Суд зазначив, що право батьків і дітей бути поряд один із одним становить основоположну складову сімейного життя, а заходи національних органів, що можуть перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 ЄКПЛ. Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не згідно із законом, не відповідає легітимним цілям, переліченим у пункті 2 цієї статті, та не може вважатися необхідним у демократичному суспільстві. Відмова у задоволенні позову у цій справі ґрунтується на приписах Гаазької конвенції, що визначає низку випадків, за яких національні органи можуть відмовити у поверненні дитини.

Отже, за пунктом 2 статті 8 ЄКПЛ втручання у право позивача є таким, що встановлене законом, а останній характеризувався належною якістю і дозволяв позивачеві прогнозувати можливість відмови у поверненні дитини, зокрема, через існування серйозного ризику заподіяння шкоди психіці дитини у разі її повернення.

З огляду на встановлені судом апеляційної інстанції ризику (п. «б» абз.1 ст. 13 Гаазької конвенції) втручання у право позивача, гарантоване статтею 8 ЄКПЛ, переслідує легітимну мету, а саме захист прав і свобод дитини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/98947659>.

1.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного Суду від 04.10.2021 у справі №686/16902/20

Позбавлення батьківських прав несе в собі негативний вплив на свідомість дитини, у зв'язку із чим є крайнім заходом, який застосовується у виняткових випадках, і головне – за наявності достатніх і переконливих доказів, що характеризують особистості батька та/або матері як особи, що становить реальну загрозу для дитини, її здоров'я та психічного розвитку.

Окрім того, **позбавлення батьківських прав можливе лише щодо особи, яка має правовий статус дитини, тобто не досягла вісімнадцяти років**, і тільки з підстав, передбачених [статтею 164 СК України](#).

Обставини справи

Позивач звернулася до суду із позовом, в якому просила позбавити відповідача батьківських прав відносно сина.

Позов обґрунтований тим, що з січня 2012 року відповідач не допомагає матеріально й ухиляється від обов'язку виховувати сина, не піклується про фізичний і духовний стан дитини, навчання, підготовку до самостійного життя сина, не забезпечує необхідним харчуванням, медичним доглядом, лікуванням дитини, не спілкується в необхідному для неї обсязі. З моменту припинення шлюбних відносин син перебуває на утриманні та повному забезпеченні позивача, яка створила належні умови для навчання та виховання сина, постійно піклується про засвоєння ним навчального матеріалу, систематично цікавиться його успіхами.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, що залишене без змін постановою апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовлено.

Судові рішення мотивовані тим, що відповідач хоч і тривалий період не піклується про фізичний і духовний розвиток дитини та не спілкується з нею, проте він бере участь в утриманні сина, адже в нього відсутня заборгованість зі сплати аліментів та наявна незначна переплата.

Крім того, суди зазначили, що під час розгляду справи син сторін досяг повноліття та втратив правовий статус дитини, у той час як позбавлення батьківських прав щодо повнолітньої особи не допускається.

Не погоджуючись із судовими рішеннями, позивач звернулася з касаційною скаргою до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Підстави позбавлення батьківських прав передбачені ч. 1 [ст. 164 СК України](#). Зокрема, вказаною нормою визначено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини; жорстоко поводяться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Тлумачення п. 2 ч. 1 [ст. 164 СК України](#) дозволяє зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Згідно зі [ст. 166 СК України](#) позбавлення батьківських прав є винятковою мірою, яка тягне за собою надзвичайні правові наслідки як для батька (матері), так і для дитини.

При вирішенні такої категорії спорів судам слід мати на увазі, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом вирішення сімейних питань, на який вони йдуть лише у виняткових випадках, і головне – за наявності достатніх і переконливих доказів, що характеризують особистості батька й матері як осіб, що становлять реальну загрозу для дитини, її здоров'я та психічного розвитку. Суди повинні зважувати на те, що позбавлення батьківських прав вже несе в собі негативний вплив на свідомість дитини, і застосовувати цей захід як крайню міру впливу та захисту прав дитини.

При цьому правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, що передбачено ч. 1 ст. 6 [СК України](#). Аналогічні норми закріплені також у [ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»](#), відповідно до якої дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Таким чином, особи можуть бути позбавлені батьківських прав лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, і тільки з підстав, передбачених [ст. 164 СК України](#).

Враховуючи вказане та беручи до уваги факт участі батька в матеріальному утриманні дитини, а також те, що дитині виповнилося 18 років, Верховний Суд погодився з висновками суду першої інстанції та апеляційним судом і залишив судові рішення без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100240355>

Постанова Верховного Суду від 06.10.2021 у справі №461/5125/20

При розгляді справ про позбавлення батьківських прав обов'язковою є наявність письмового висновку органу опіки та піклування, участь його представника у судовому засіданні. У висновку органу опіки та піклування повинні міститися дані про умови проживання дитини, відомості про відносини між батьками, успішність дитини, стан її здоров'я, а також посилання на всі документи, на підставі яких він зроблений. Документи, якими обґрунтований висновок, відповідно до [ст. 19 СК України мають бути додані до нього, зокрема акт обстеження умов проживання дитини з відомостями щодо складу сім'ї, життєво-побутових і санітарно-гігієнічних умов, матеріального стану сім'ї](#).

Обставини справи

Орган опіки та піклування звернувся до суду з позовною заявою про позбавлення відповідача материнських прав.

Вказаний позов мотивований тим, що відповідач тривалий час відсутня у житті дитини, а догляд за нею здійснює бабуся, яка зловживає спиртними напоями. При цьому дитина проживає в неналежних житлових умовах.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду позовну заяву органу опіки та піклування було задоволено з огляду на те, що відповідач тривалий час у повному обсязі ухиляється від виконання своїх обов'язків щодо виховання та утримання дитини.

Зі свого боку суд апеляційної інстанції скасував рішення місцевого суду та виніс нове судові рішення, яким у задоволенні позовної заяви відмовив.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що суд першої інстанції не встановив, чи можливо змінити поведінку матері в кращу сторону, не сприяв захисту інтересів дитини щодо його прав на материнське піклування, а також проігнорував ту обставину, що на момент вилучення дитини у матері стан її здоров'я був задовільний, дитина проходила медичні огляди, їй були проведені щеплення, а також до зазначеного випадку сім'я не перебувала на обліку як така, що потрапила в складні життєві обставини.

Орган опіки та піклування оскаржив постанову апеляційного суду в касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив скасувати постанову апеляційного суду, а справу передати на новий апеляційний розгляд.

[Статтею 150 СК України визначено обов'язок батьків щодо виховання та розвитку дитини.](#)

Згідно з ч. 2, 4 ст. [155 СК України батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.](#)

Відповідно до положень п. 2 ч. 1 [ст. 164 СК України батько може бути позбавлений судом батьківських прав, якщо він ухиляється від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.](#)

Вказане свідчить, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав є виключною мірою, що тягне за собою правові наслідки як для батька (матері), так і для дитини ([ст. 166 СК України](#)).

Враховуючи викладене, суд апеляційної інстанції правильно зазначив те, що судом першої інстанції не було встановлено, чи можливо змінити поведінку матері в кращу сторону, не сприяв захисту інтересів дитини щодо її прав на материнське піклування.

Також суд першої інстанції, задовольняючи позовні вимоги, не врахував, що позбавлення батьківських прав є виключною мірою, яка тягне за собою серйозні правові наслідки як для матері, так і для дитини та допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо і лише за наявності вини в діях батьків. Крім того, відповідно до матеріалів справи на час вилучення дитини у матері стан здоров'я дитини був задовільний, дитина проходила медичні огляди, їй були проведені щеплення, а також до зазначеного випадку сім'я не перебувала на обліку як така, що потрапила в складні життєві обставини.

Положеннями ч. 4, ч. 5 ст. 19 СК України встановлено, що при розгляді спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування, який подає до суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Отже, з огляду на аналіз вказаних норм законодавства України при розгляді позовних вимог про позбавлення батьківських прав обов'язковою є наявність письмового висновку органу опіки та піклування та участь його представника у судовому засіданні. У висновку органу опіки та піклування, який надається у справі про позбавлення батьківських прав, повинні міститися дані про умови проживання дитини, відомості про відносини між батьками, успішність дитини, стан її здоров'я. Висновок повинен містити посилання на всі документи, на підставі яких він зроблений та які відповідно до [ст. 19 СК України мають бути додані. Зокрема, має бути доданий акт обстеження умов проживання дитини з відомостями щодо складу сім'ї, життєво-побутових і санітарно-гігієнічних умов, матеріального стану сім'ї.](#)

Зважаючи на те, що в матеріалах справи відсутній висновок органу опіки та піклування з визначенням, чи мають порушення прав дитини систематичний характер, як змінюються відносини у сім'ї, а також про ставлення до дитини і виконання матір'ю своїх обов'язків, то Верховний Суд вирішив направити справу до апеляційного суду для встановлення цих обставин.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/100292124>

Постанова Верховного Суду від 06.10.2021 у справі №320/5094/19

Процесуальна поведінка відповідача, а саме подання заяви про перегляд заочного рішення, апеляційної скарги та відзиву на касаційну скаргу свідчить про те, що вона не визнає позов, бажає зберегти зв'язок із дитиною, а справа має для неї важливе значення.

При цьому **особистісні непорозуміння між батьками не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки у рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинне мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків.**

Обставини справи

Батько звернувся з позовною заявою до матері про позбавлення її материнських прав відносно їх спільної доньки, який обґрунтований тим, що: по-перше, матір не бере жодної участі у вихованні дитини, не сплачує кошти на її утримання, не цікавиться справами дитини, її здоров'ям та взагалі не піклується про доньку; по-друге, дитина боїться власної матері, яка її ображала, залякувала, нецензурно лялася при дитині, внаслідок чого було відкрите кримінальне провадження за ст. 126-1 КК України.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням місцевого суду позовну заяву батька було задоволено з огляду на те, що відповідач протягом тривалого часу не виявляє інтересу до існування своєї дитини, не спілкується з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення, не цікавиться долею дитини, матеріальної допомоги не надає, про її фізичний, духовний і розумовий розвиток не піклується.

Надалі ухвалою суду першої інстанції було відмовлено в задоволенні заяви відповідача про перегляд заочного рішення.

Зі свого боку суд апеляційної інстанції скасував заочне рішення місцевого суду та виніс нове судово рішення, яким у задоволенні позовної заяви відмовив.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що проживання матері в іншому місті та наявність у неї іншої малолітньої дитини не може свідчити про злісне ухилення від участі у вихованні, оскільки це об'єктивно ускладнює спілкування та участь у вихованні доньки, що народжена від позивача. При цьому відповідач бажає спілкуватися з дочкою, піклуватися про неї, брати участь у вихованні та утриманні в міру своїх можливостей, які наразі обмежені неприязними відносинами з батьком дитини та наявністю малолітньої дитини від другого шлюбу.

Позивач вирішив оскаржити постанову апеляційного суду про відмову в задоволенні позову до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Тлумачення положень [ст. 164 СК України свідчить, що ухилення від виконання обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.](#)

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти.

Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Процесуальна поведінка відповідача, а саме подання заяви про перегляд заочного рішення, апеляційної скарги та відзиву на касаційну скаргу свідчить про те, що вона не визнає позов, бажає зберегти зв'язок із дитиною, а справа має для неї важливе значення. Сам собою факт реєстрації та проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні №12019080140000446 не є підставою для позбавлення батьківських прав відповідача.

При цьому Верховний Суд наголошує, що особистісні непорозуміння між батьками не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки у рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинне мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків.

Враховуючи вказане, Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду, якою було відмовлено в задоволенні позовної заяви про позбавлення батьківських прав.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214614>

При розгляді спору про позбавлення батьківських прав відповідач повинен довести факт наявності у нього об'єктивних, незалежних від нього перешкод для спілкування з дитиною, а також факт вжиття ним активних дій, спрямованих на усунення порушення його батьківських прав та виконання своїх батьківських обов'язків щодо участі у житті дитини. **Зайняття одним з батьків, який проживає окремо від дитини, пасивної позиції в участі у вихованні дитини надалі призводить до втрати зв'язків між батьком та дитиною, віддалення дитини від батька, а тому покладення на дитину обов'язку з прийняття рішення щодо спілкування між ними свідчить про нехтування батьком своїми правами та обов'язками, що може призвести до настання для нього негативних наслідків у вигляді позбавлення батьківських прав.**

Обставини справи

Позивач звернулася з позовом до відповідача про позбавлення батьківських прав відносно сина.

Обґрунтування позову полягало в тому, що, по-перше, після розірвання шлюбу відповідач не цікавиться сином, не забезпечує необхідного харчування, медичного догляду, не спілкується із сином, не виявляє інтересу до його внутрішнього світу, по-друге, відповідач не виконує рішення суду про сплату аліментів на утримання сина, у зв'язку із чим його заборгованість перед дитиною становить 39 001 гривню.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено та позбавлено відповідача батьківських прав стосовно сина.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції зазначив, що біологічний батько життям свого рідного сина не цікавиться, не намагається дізнатися про його успіхи в навчанні, спортивних досягненнях, матеріально не забезпечує дитину.

Проте апеляційний суд вирішив скасувати рішення місцевого суду та винести нове рішення, яким у задоволенні позову відмовити.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що: 1) у процесі розгляду справи не встановлено обставин, які б свідчили про відсутність у відповідача бажання спілкуватися із сином та брати участь у його вихованні; 2) встановлено, що між сторонами існує конфлікт, який негативно вплинув на відносини відповідача із сином; 3) існування заборгованості відповідача зі сплати аліментів не є виключною обставиною, яка може бути підставою для позбавлення батьківських прав відповідача.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку, що у разі вирішення питання про позбавлення батьківських прав одного з батьків у зв'язку з ухиленням від виконання ним своїх обов'язків суд має брати до уваги найкращі інтереси дитини, враховувати фактичні обставини справи: інтеграцію дитини у нову сім'ю (у разі наявності таких обставин), прив'язаність дитини до нової сім'ї, сприйняття нового чоловіка матері/дружини батька дитини справжніми її батьками, бажання дитини зберегти цю сім'ю, а також відсутність зв'язків у дитини з тим із батьків, щодо якого вирішується питання про позбавлення батьківських прав. При цьому інтереси дитини превалюють над інтересами батьків, а тому завданням суду є встановлення справедливого балансу між ними. Інтереси дитини вимагають, щоб зв'язки дитини з її сім'єю підтримувалися, розрив таких відносин свідчить про припинення зв'язку між дитиною та батьком/матір'ю, а рішення про позбавлення батьківських прав лише юридично підтверджує припинення таких відносин.

Верховний Суд наголосив, що зайняття одним з батьків, який проживає окремо від дитини, пасивної позиції в участі у вихованні дитини надалі призводить до втрати зв'язків між батьком та дитиною, віддалення дитини від батька, а тому покладення на дитину обов'язку з прийняття рішення щодо спілкування між ними свідчить про нехтування батьком своїми правами та обов'язками, що може призвести до настання для нього негативних наслідків у вигляді позбавлення батьківських прав.

У разі наявності перешкод у спілкуванні з дитиною батько має застосовувати усі можливі заходи захисту своїх прав і прав своєї дитини, зокрема шляхом своєчасного звернення до органу опіки та піклування, а також до суду.

У справі, яка переглядається, відповідач не скористався способами захисту своїх прав як батька, не надав до суду доказів намагання брати участь у вихованні дитини, він не ініціював питання про встановлення способу та порядку участі у вихованні сина, не оскаржив усиновлення сина іншою особою, а отже, погодився з відсутністю необхідності у спілкуванні та вихованні дитини саме ним як батьком.

Саме поведінка відповідача, яка полягала у тривалій бездіяльності, призвела до настання для нього негативних наслідків – позбавлення батьківських прав.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства»).

Згідно з ч. 1 – 4 ст. 150 СК України батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини, піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя, поважати дитину.

Відповідно до ч. 1 ст. 155 СК України здійснення батьками своїх прав і виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.

Підстави позбавлення батьківських прав передбачені частиною першою [ст. 164 СК України](#).

Зокрема, п. 2 ч. 1 [ст. 164 СК України визначено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини](#).

Глумачення змісту п. 2 ч. 1 [ст. 164 СК України дає змогу зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками](#).

Таким чином, Верховний Суд вирішив скасувати постанову апеляційного суду, яким відмовлено в задоволенні позову про позбавлення батьківських прав, оскільки суд не встановив ставлення батька до дитини, обрання ним пасивної участі у житті дитини (тривала бездіяльність батька), перекладання власного обов'язку з виховання дитини на сина, який нібито повинен виявити до цього ініціативу. При цьому Верховний Суд наголосив на тому, що обов'язками батьків є постійна участь у вихованні дитини на всіх етапах її розвитку, а не очікування звернення дитини до одного з батьків з проханням взяти участь у її вихованні.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/101138315>

Постанова Верховного Суду від 08.12.2021 у справі №311/563/20

Відсутність батька у житті дитини протягом тривалого періоду, про що дитина самостійно зазначає в позовній заяві свідчить про те, що позбавлення батьківських прав відповідає якнайкращим інтересам дитини.

Вирішення спору про позбавлення батьківських прав ([ст. 164 СК України](#)) у системному тлумаченні з ч. 2 ст. 171 СК України свідчить про те, що під час розгляду такої категорії справ думка дитини має бути вислухана обов'язково.

Обставини справи

Дитина звернулася до суду з позовною заявою до батька про позбавлення його батьківських прав.

Позов обґрунтовано тим, що після народження позивача його батько відмовлявся подавати до органів РАЦСу заяву про реєстрацію батьківства та не надавав матері матеріальної допомоги на його утримання. У зв'язку із цим батьківство відповідача відносно позивача було визнано в судовому порядку та стягнуто з нього аліменти на утримання позивача.

Надалі протягом життя позивача батько участі в його утриманні добровільно не брав, його вихованням і розвитком ніколи не цікавився, жодного разу з ним не спілкувався, ніколи не вітав з днем народження та будь-якими іншими святами, а зустрівши на вулиці, робив вигляд, що його не знає.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову було відмовлено, проте попереджено відповідача про необхідність зміни ставлення до виконання своїх батьківських обов'язків щодо виховання дитини.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції виходив з недоведеності систематичного та злісного ухилення відповідачем від виконання батьківських обов'язків.

Зі свого боку апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та виніс нове судове рішення, яким задовольнив позовну заяву, а саме позбавив відповідача батьківських прав.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що відповідач хоча і заперечує проти позбавлення батьківських прав щодо його неповнолітнього сина, проте не вчинив жодних дій для спілкування із сином. У зв'язку із вказаним суд дійшов висновку про те, що поведінка відповідача є винною, оскільки він свідомо й навмисно нехтував своїми батьківськими обов'язками стосовно сина протягом 16 років.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, відповідач вирішив оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов переконання, що висновок апеляційного суду про позбавлення батьківських прав відповідача відповідає якнайкращим інтересам дитини, про що неповнолітня дитина особисто зазначила у позовній заяві.

Усі встановлені судами обставини справи дають ґрунтовні підстави для висновку, що відповідач, починаючи з моменту народження дитини, проживав окремо від неї, не виконував своїх батьківських обов'язків з її виховання протягом 16 років, не спілкувався із сином, не звертався до компетентних органів чи суду з приводу здійснення перешкод у вихованні сина, тобто фактично батько самоусунувся (ухилився) від виховання сина, не піклувався про його фізичний і духовний розвиток, навчання, підготовку до самостійного життя, що позбавляють відповідача можливості підставно заперечувати проти задоволення позову.

Тлумачення п. 2 ч. 1 ст. 164 СК України дозволяє зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

У ст. 12 Конвенції про права дитини встановлено, що держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Тлумачення ч. 2 ст. 171 СК України свідчить, що нею передбачені випадки, коли думка дитини має бути вислухана обов'язково. До таких випадків, зокрема, належить вирішення спору про позбавлення батьківських прав (стаття 164 СК України).

Таким чином, Верховний Суд не встановив наявності порушень судом апеляційної інстанції норм чинного законодавства та залишив без змін постанову суду, якою було задоволено позовну заяву про позбавлення батьківських прав.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/101829839>.

Постанова Верховного Суду від 17.11.2021 у справі №311/3431/1

38

У разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може на власний розсуд визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Обставини справи

Позивач звернулася з позовною заявою до відповідача про визнання батьківства відносно сина, а також внесення в актовий запис дитини відомостей про відповідача як батька.

На обґрунтування заявлених вимог позивачка зазначала, що вона проживала з відповідачем однією сім'єю без державної реєстрації шлюбу. Надалі вона завагітніла та народила сина від відповідача, проте він не визнав себе батьком дитини і припинив з нею сімейні стосунки.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, що залишене без змін постановою апеляційної інстанції, позовні вимоги були задоволені в повному обсязі.

Рішення судів мотивоване тим, що відповідач ухиляється від участі в генетичній експертизі, оскільки її результати можуть підтвердити його батьківство за фактом кровного споріднення з дитиною, належних доказів на підтвердження неможливості прибуття для проведення призначених судом експертиз з поважних причин відповідач суду не надав.

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, відповідач звернувся з касаційною скаргою до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вказав, що, оцінивши процесуальну поведінку відповідача, суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що він навмисно ухилився від проведення судово-генетичної експертизи, яка чотири рази призначалася судами саме для визнання факту батьківства або спростування цього факту. При цьому відповідач, шукаючи суперечності у діях інших осіб і виправдовуючи власні дії, нехтуючи обов'язком стосовно доказування у справі своєї позиції та обставин, не вчинив жодних дій, щоб самостійно визначити зручну для нього дату проведення експертизи. Знаючи про призначені експертизи, відповідач або вимикав телефон, номер якого сам зазначав у своїх заявах до суду, або не відповідав на дзвінки позивача та помічника суду, не отримував поштову кореспонденцію, що свідчить про небажання дізнатися відповідну інформацію задля можливості наполягати на необізнаності про дату і час, коли йому необхідно було з'явитися до експертної установи. Весь час відповідач намагався знайти якісь причини, щоб забезпечити собі поважність неявки до експертної установи для відбирання зразків. Такі дії та бездіяльність відповідача у цій справі свідчать про зловживання ним своїми правами.

Ч. 1 ст. 135 СК України визначено, що при народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою.

Відповідно до ст. 128 СК України за відсутності заяви, право на подання якої встановлено ст. 126 цього Кодексу, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до ЦПК України. Позов про визнання батьківства може бути пред'явлений матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття. Позов про визнання батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до ч. 1 ст. 135 цього Кодексу.

Європейський суд з прав людини зауважив, що «в ході національного розгляду суд призначив ДНК-тест з метою вирішення цього спору про батьківство. Тест продемонстрував, що відповідач був батьком дитини з імовірністю 99,99 відсотків. Суд враховує, що на сьогодні ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини, наданий сторонами з метою підтвердити або спростувати факт оспорування батьківства» (Калачова проти Російської Федерації, №3451/01, &34, від 07 травня 2009 року).

Згідно з п. 3 – 5 ч. 4, ч. 5 ст. 12 ЦПК України кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій. Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених [цим Кодексом: запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків](#).

У ч. 1 ст. 44 ЦПК України передбачено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

Відповідно до ч. 1 ст. 109 ЦПК України у разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Аналізуючи зазначену норму процесуального закону, можна дійти висновку, що нею законодавець встановив спеціальну процесуальну санкцію для осіб, які ухиляються від участі в експертизі. Важливим у такому випадку є встановлення ухилення осіб як умисної дії, внаслідок чого неможливе проведення експертизи для з'ясування відповіді на питання, яке для них має значення, наслідком чого може бути визнання судом факту, для з'ясування якого була призначена експертиза, або відмова у його визнанні.

Таким чином, суд касаційної інстанції погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що поведінка відповідача свідчить про його небажання отримати точні висновки щодо походження дитини, спростувати доводи позивача про його батьківство та про зловживання своїми правами шляхом ухилення від проведення судово-генетичної експертизи. У зв'язку із вказаним Верховний Суд залишив без змін рішення місцевого суду на постанову апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101211419>

Постанова Верховного Суду від 20.12.2021 у справі №234/20286/18

1) При розгляді справ про встановлення батьківства щодо дитини, яка народилася до 01.01.2004 (дата набрання чинності СК України), необхідно застосовувати відповідні норми КпШС України.

2) Згідно зі статтею 53 КпШС України підставою для встановлення батьківства (факту батьківства) може бути не сам собою факт біологічного походження дитини, а фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері й особи, яку та вважає батьком дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини, або спільне її виховання чи утримання, або ж докази, що достовірно підтверджують визнання особою батьківства. У необхідних випадках суд для з'ясування питань, пов'язаних із походженням дитини, може з урахуванням обставин справи призначити відповідну судову експертизу.

Обставини справи

Позивач звернулася з позовом до відповідачів про встановлення факту визнання особою батьківства відносно неї. Вказаний позов був пред'явлений до спадкоємців позивачем з метою встановлення того, що померла особа є її рідною сестрою та прийняття спадщини надалі.

На обґрунтування позовної заяви позивач зазначила, що її матір та особа, яку вона вважає своїм батьком, з 1949 року спільно проживали однією сім'єю та вели спільне господарство, тоді як 25.02.1952 народилася вона. Однак у зв'язку з тим, що її матір не перебувала в зареєстрованому шлюбі, відомості про батька позивача були записані за вказівкою матері. Зі свого боку за час свого життя особа, яку позивач вважає своїм батьком, визнав її своєю донькою та піклувався про неї.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду позовні вимоги задоволено, яке мотивоване наявністю в матеріалах справи: документів, що встановлюють проживання матері позивача з особою, яку позивач вважає батьком, за однією адресою; фотознімків, на яких зображена позивачка з малолітства та в різні періоди життя разом із особою, яку вважає своїм батьком; покази свідків, які зазначили про те, що особа, яку позивач вважає своїм батьком, займався її вихованням та піклувався про неї.

Проте апеляційний суд скасував рішення місцевого суду та вирішив відмовити в задоволенні позову, мотивуючи це тим, що в матеріалах справи відсутні докази, які достовірно підтверджують визнання батьківства особою, яку позивач вважає своїм батьком.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, позивач подала касаційну скаргу на постанову суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Колегія суддів дійшла висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а постанову суду апеляційної інстанції – без змін.

При розгляді справ про встановлення батьківства щодо дитини, яка народилася до 01.01.2004 (дата набрання чинності СК України), необхідно застосовувати відповідні норми КпШС України, беручи до уваги всі докази, що достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства, в їх сукупності, зокрема спільне проживання й ведення спільного господарства відповідачем та матір'ю дитини до її народження, спільне виховання або утримання ними дитини.

Відповідно до ч. 2 ст. 53 КпШС України у разі народження дитини у батьків, які не перебувають у шлюбі, при відсутності спільної заяви батьків батьківство може бути встановлене в судовому порядку за заявою одного з батьків або опікуна (піклувальника) дитини, особи, на утриманні якої знаходиться дитина, а також самої дитини після досягнення нею повноліття.

Ч. 3 ст. 53 КпШС України визначено чотири юридично значимі обставини встановлення батьківства, кожна з яких є необхідною і достатньою для задоволення позову: а) спільне проживання та ведення спільного господарства батьками дитини до її народження; б) спільне виховання батьками дитини; в) спільне утримання батьками дитини; г) визнання батьківства відповідачем.

Згідно зі ст. 53 КпШС України підставою для встановлення батьківства (факту батьківства) може бути не сам собою факт біологічного походження дитини, а фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері й особи, яку та вважає батьком дитини, ведення ними спільного господарства до народження останньої, або спільне її виховання чи утримання, або ж докази, що достовірно підтверджують визнання особою батьківства. Спільне проживання та ведення спільного господарства в зазначених випадках може підтверджуватися наявністю обставин, характерних для сімейних відносин (проживання в одному жилому приміщенні, спільне харчування, спільний бюджет, взаємне піклування, придбання майна для спільного користування тощо). Припинення цих відносин до народження дитини може бути підставою для відмови в позові лише у випадках, коли це сталося до її зачаття. У необхідних випадках суд для з'ясування питань, пов'язаних із походженням дитини, може з урахуванням обставин справи призначити відповідну судову експертизу.

Доказами визнання батьківства можуть бути листи, заяви, анкети, інші документи, а також показання свідків, пояснення самих сторін, які достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства. Батьківство може бути визнано як у період вагітності матері (наприклад, висловлення бажання мати дитину, піклування про матір майбутньої дитини тощо), так і після народження дитини.

Спільне виховання дитини має місце, коли вона проживає з матір'ю та особою, яку остання вважає (або яка вважає себе) батьком дитини, або коли ця особа спілкується з дитиною, проявляє батьківську турботу щодо неї.

Під спільним утриманням дитини слід розуміти як перебування її на повному утриманні матері й особи, яку остання вважає (або яка вважає себе) батьком дитини, так і, як правило, систематичне надання цією особою допомоги в утриманні дитини незалежно від розміру допомоги.

Таким чином, згідно з позицією Верховного Суду, встановивши, що позивачка не надала належних доказів на підтвердження того, що за життя особа визнавала її своєю донькою, виховувала її та утримував, виконувала відносно неї свої батьківські обов'язки, як вона на це посилалася у позовній заяві, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102148952>

Постанова Верховного Суду від 20.10.2021 у справі №473/1343/18

40

Відмова у позові у зв'язку з пропуском річного строку, встановленого статтею 56 КпШС України, має бути пропорційною до переслідуваної державою мети на забезпечення поваги до права заявника на приватне життя, що з огляду на рішення ЄСПЛ є порушенням [статті 8 Конвенції](#).

З урахуванням конкретних обставин справи суд може визнати причини пропуску такого строку поважними.

Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, відповідно до якого просив виключити запис про нього як батька з актового запису про народження дитини.

Позов обґрунтовував тим, що сторони перебували у шлюбі, в якому в них були народжені син та донька. Надалі шлюб був розірваний і відповідач почала перешкоджати позивачу у спілкуванні з дітьми, вказуючи, що він є поганим батьком. Така поведінка відповідача викликала у позивача підозри, що він не є біологічним батьком дітей. У зв'язку із вказаним він замовив генетичне дослідження, яке підтвердило підозри позивача.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Справа розглядалася судами неодноразово.

Рішенням місцевого суду, що залишене без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено, у зв'язку з недоведеністю позовних вимог і пропуском передбаченого ст. 56 КпШС України строку на оспорування батьківства.

Зі свого боку Верховний Суд вирішив скасувати постанову апеляційного суду та направити справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

За результатами повторного апеляційного розгляду постановою суду було змінено рішення суду першої інстанції.

Зокрема, апеляційний суд вважав помилковим висновок суду першої інстанції про відмову в позові у зв'язку з пропуском позивачем річного строку звернення до суду відповідно до ст. 56 КпШС України, оскільки позивач дізнався про відсутність кровного споріднення з донькою лише після проведення генетичного дослідження аналізу.

Водночас апеляційний суд вважав, що позивач не довів заявлених позовних вимог, оскільки відповідно до [ст. 78 ЦПК України суд не бере до уваги докази, одержані з порушенням порядку, встановленого законом](#).

Не погоджуючись із судовими рішеннями, позивач звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Встановлення строку давності щодо можливості порушення позову про батьківство може бути виправдане прагненням домогтися правової визначеності в сімейних відносинах і захистити інтереси дитини. Та обставина, що заявнику не дали можливості відмовитися від батьківства, тому що він не виявив, що він міг і не бути батьком дитини, поки не пройшло більше одного року після того, як він дізнався про його народження, не була пропорційною відносно переслідуваної державою законної мети. Таке нормоположення не забезпечує повагу до права заявника на його приватне життя. Негнучка тимчасова межа не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві», оскільки вона не дозволяє брати до уваги конкретні обставини справи та побажання заінтересованих сторін і тому не може забезпечити справедливий баланс між суспільними інтересами захисту правової визначеності сімейних відносин і правом зареєстрованого батька на те, щоб його батьківство було оскаржене відповідно до біологічних доказів. Це є несумісним із зобов'язанням забезпечити ефективну «повагу» до приватного і сімейного життя.

Враховуючи викладене, Верховний Суд дійшов висновку, що відмова у позові у зв'язку з пропуском річного строку, встановленого статтею 56 КпШС України, не є пропорційною щодо переслідуваної державою законної мети на забезпечення, в цьому випадку, поваги до права заявника на його приватне життя, що з огляду на рішення ЄСПЛ щодо таких правовідносин є порушенням [статті 8 Конвенції](#).

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та направив справу на новий апеляційний розгляд з вказівкою надати правову оцінку доводам і запереченням сторін та ухвалити законне, а також справедливе судове рішення відповідно до встановлених обставин і вимог закону.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100704270>

Постанова Верховного Суду від 06.10.2021 у справі №755/14176/18

Вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство.

Конструкція, за якою вимога матері про виключення даних про її чоловіка як про батька дитини задовольняється лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство, спрямована саме на захист інтересів дитини, щоб забезпечити стабільність умов життя дитини, уберегти її від душевних потрясінь та унеможливити ситуацію, за якої жоден чоловік не визнає своє батьківство щодо дитини.

Обставини справи

Матір звернулася до суду з позовом до відповідача про виключення запису про батьківство з актового запису про народження дитини.

Позовну заяву мотивовано тим, що між сторонами було зареєстровано шлюб, у період якого був народжений син. Надалі шлюб між сторонами був розірваний і виник спір про місце проживання дитини, що змусило позивача подати позов про виключення запису про батьківство відповідача з метою захисту прав дитини на отримання достовірних відомостей.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду позов було задоволено, зобов'язано виключити з актового запису про народження дитини відомості про батьківство відповідача.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що матеріалами справи доведено, що відповідач не є біологічним батьком дитини, а тому наявні підстави для задоволення позову.

Зі свого боку постановою апеляційного суду було скасовано рішення місцевого суду та ухвалено нове, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство.

Не погоджуючись із постановою апеляційного суду, позивач вирішила подати касаційну скаргу до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі свідоцтва про шлюб і документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини ([ч. 1 ст. 122 СК України](#)).

Відповідно до положень ч. 1 ст. 138 СК України жінка, яка народила дитину у шлюбі, має право оспорити батьківство свого чоловіка, пред'явивши позов про виключення запису про нього як батька дитини з актового запису про народження дитини.

За змістом ч. 2 ст. 138 СК України вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство.

У справі, яка переглядається, установивши, що матеріали справ не містять доказів подання іншою особою заяви про своє батьківство відносно дитини, а вимога позивача про виключення запису про відповідача як батька дитини без подання іншою особою відповідної заяви буде суперечити вимогам [ч. 2 ст. 138 СК України та інтересам самої дитини, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позову.](#)

Доводи касаційної скарги про те, що відповідач не є біологічним батьком дитини, а тому не може мати батьківських прав стосовно дитини, необґрунтовані, оскільки підставою для відмови у задоволенні позову судом апеляційної інстанції стало саме неподання іншою особою заяви про своє батьківство щодо дитини, а не відсутність доказів біологічного споріднення відповідача з дитиною.

Аргументи касаційної скарги про те, що наявність у відповідача батьківських прав порушує права позивача як матері дитини, не заслуговують на увагу, оскільки у справах цієї категорії саме інтереси дитини мають визначальне значення.

Встановлена національним сімейним законодавством ([ч. 2 ст. 138 СК України](#)) конструкція, за якою вимога матері про виключення даних про її чоловіка як про батька дитини задовольняється лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство, спрямована саме на захист інтересів дитини, щоб забезпечити стабільність умов життя дитини, уберегти її від душевних потрясінь та унеможливити ситуацію, за якої жоден чоловік не визнає своє батьківство щодо дитини.

Інша особа не подала заяви про своє батьківство щодо дитини, отже, відмова задовольнити вимогу матері про виключення відповідача з актового запису про народження відповідає інтересам дитини, оскільки не допускає перетворення соціального статусу дитини, народженої батьками, які перебували у шлюбі, на соціальний статус дитини, народженої батьками, які не перебувають у шлюбі, із записом прізвища батька за вказівкою матері.

Офіційно визнаний факт батьківства відповідача на підставі презумпції шлюбного батьківства породжує передбачені сімейним законодавством його обов'язки щодо виховання та матеріального утримання дитини, що також відповідає її інтересам.

Таким чином, Верховний Суд дійшов висновку, що постанова апеляційного суду прийнята з додержанням норм матеріального та процесуального права, з повним з'ясуванням обставин, що мають значення для справи.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100179140>.

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Обставини справи

Позивач звернулася до суду із позовом, в якому просила позбавити відповідача батьківських прав відносно дитини, а також стягнути з батька додаткові витрати на утримання дитини.

Позов обґрунтований тим, що батько не виконує рішення суду про стягнення з нього аліментів на утримання дочки, у зв'язку з чим дитина повністю перебуває на утриманні позивача, вона самостійно оплачує освітні послуги, а також додаткові витрати, пов'язані з розвитком її інтелектуальних здібностей. Також батько не бере участі у вихованні дитини та розвитку її здібностей, не цікавиться станом її здоров'я.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, що залишене без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовлено.

Судові рішення мотивовані тим, що матеріали справи не містять негативних характеристик, доказів винної поведінки відповідача та умисного ухилення його від виконання своїх обов'язків щодо виховання дочки. Самі факти проживання батька окремо від дитини, невідвідування батьком шкільного закладу та міської дитячої поліклініки не є достатніми підставами для висновку про доцільність позбавлення його батьківських прав з огляду на те, що цей вид відповідальності є крайнім заходом для впливу на особу, яка не виконує батьківських обов'язків. Крім того, відповідач заперечував проти позбавлення його батьківських прав, зазначав, що він має бажання спілкуватися з донькою та брати участь у її вихованні, проте позивач не дає йому для цього можливості.

Не погоджуючись із судовими рішеннями, позивач звернулася з касаційною скаргою до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив скасувати судові рішення, а справу відправити на новий розгляд, зважаючи на те, що в цій справі не була врахована думка дитини, якій виповнилося 16 років, а відповідно і не був дотриманий принцип найкращого забезпечення інтересів дитини.

На рівні внутрішнього законодавства України принцип урахування найкращих інтересів дитини викладено у п. 8 ст. 7 СК України та у ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства», згідно з положеннями яких регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів дитини.

На необхідності дотримання вказаного принципу неодноразово наголошено у практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, в рішенні ЄСПЛ від 16.07.2015 у справі «Mamchur v. Ukraine» (заява №10383/09, п.100) вказано, що при визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

Згідно з ч. 2 та ч. 4 ст. 155 СК України батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

Відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 164 СК України батько може бути позбавлений судом батьківських прав, якщо він ухиляється від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

Статтею 12 Конвенції ООН «Про права дитини» від 20.11.1989 зобов'язано держави-учасниці забезпечити дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються; при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Згідно зі ст. 3 Європейської конвенції «Про здійснення прав дітей» від 25.01.1996 дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами, використання яких вона може вимагати: а) отримувати всю відповідну інформацію; б) отримувати консультацію та мати можливість висловлювати свої думки; с) бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення.

У статті 6 «Порядок прийняття рішення» Європейської конвенції визначено, що під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки, якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння, і приділяє належну увагу думкам, висловленим дитиною.

З цієї метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою у процесі будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватися, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються.

Ці норми міжнародних договорів України імplementовано у внутрішнє законодавство, зокрема положення ч. 1 ст. 45 ЦПК України і ст. 171 СК України.

Отже, Верховний Суд вказав, що у матеріалах справи міститься заява дитини, відповідно до якої вона не заперечує проти позбавлення відповідача батьківських прав щодо неї. Проте всупереч вимогам ст. 171 СК України і ч. 4 ст. 265 ЦПК України, а також положенням міжнародного законодавства суд першої інстанції не навів у мотивувальній частині рішення оцінку цієї заяви, а суд апеляційної інстанції не звернув увагу на вказане порушення норм права.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Постанова Верховного Суду від 26.01.2022 у справі №203/3505/19

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Обставини справи

Орган опіки та піклування звернувся до суду з позовом про позбавлення батька та матері батьківських прав відносно дитини. Позов обґрунтований тим, що відповідачі зловживають алкоголем, ухиляються від належного виконання своїх батьківських обов'язків, не забезпечують дитині належні житлові умови, а також не доглядають за дитиною. При цьому з відповідачами неодноразово проводилися профілактичні бесіди, під час яких батько поведив себе агресивно. Проте вказаний спосіб впливу на батьків не дав позитивного результату, позаяк їхня поведінка жодним чином не змінилася. Окрім того, відповідачі були притягнені до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП (невиконання батьками обов'язків щодо виховання дітей).

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову органу опіки та піклування було відмовлено. Рішення суду мотивоване тим, що позивачем не доведено належним чином факт ухилення батьків від виконання своїх батьківських обов'язків, оскільки після подання позову відповідачі змінили свою поведінку, що свідчить про наявність у них стійкого бажання уникнути позбавлення батьківських прав. Окрім того, дитина в суді зазначила, що любить своїх батьків та не бажає розлучатися з ними.

Зі свого боку апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та виніс нове рішення, яким позовну заяву органу опіки та піклування задовольнив у повному обсязі та позбавив відповідачів батьківських прав.

Судове рішення суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що відповідачі ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, а саме: тривалий час не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання, а своєю негативною й протиправною поведінкою, за що неодноразово притягувалися до адміністративної відповідальності, показують поганий приклад і створюють небезпеку для її життя і здоров'я.

Не погоджуючись із постановою суду апеляційної інстанції, матір подала касаційну скаргу до Верховного Суду, вважаючи, що суд порушив норми права.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив відмовити в задоволенні касаційної скарги та залишити без змін постанову апеляційного суду, вбачаючи в поведінці відповідачів ухилення від виконання своїх батьківських обов'язків.

Згідно з ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання, розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ч. 1 ст. 12 ЗУ «Про охорону дитинства»).

Відповідно до частин 1, 2 ст. 3 Конвенції «Про права дитини» в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом.

Статтею 9 Конвенції «Про права дитини» визначено, що держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно із судовим рішенням визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають окремо і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

Підстави позбавлення батьківських прав передбачені ч. 1 ст. 164 СК України. Зокрема, вказаною нормою визначено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини; жорстоко поведуться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Пунктом 2 ч. 1 ст. 164 СК України визначено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

Тлумачення наведених норм права дозволяє зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. При цьому зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини.

У статті 12 Конвенції «Про права дитини» встановлено, що держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Отже, Верховний Суд дійшов переконання, що висновок апеляційного суду про позбавлення батьківських прав відповідає інтересам малолітньої дитини, позаяк вони ухилиються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

Окрім того, Верховний Суд погодився з доводами касаційної скарги про те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, але з урахуванням цього суд апеляційної інстанції під час розгляду справи оголосив перерву для надання часу відповідачам змінити ставлення до батьківства, навести порядок у квартирі, та здійснити прояв зацікавленості у навчальному процесі доньки. При цьому відповідачі не змінили свою поведінку з виховання дитини.

Також Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про те, що згідно зі ст. 169 СК України мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав, якщо зміниться поведінка особи, позбавленої батьківських прав, та обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://revestr.court.gov.ua/>.

Постанова Верховного Суду від 26.01.2022 у справі №202/5601/18

Верховний Суд зауважує, що при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів спір про визнання батьківства за рішенням суду розглядається як засіб захисту прав дитини, тобто міра, спрямована на відновлення, визнання порушених або оспорених прав дитини. Окрім того, ВС вказав, що закон не передбачає з'ясування думки дитини у справах про встановлення стосовно неї батьківства.

Обставини справи

Позивач звернувся до відповідачки з позовом про визнання батьківства та внесення змін до актового запису про народження дитини.

Позов обґрунтований тим, що в період перебування відповідачки в зареєстрованому шлюбі позивач певний час мав з нею інтимні стосунки. Пізніше відповідачка народила дочку, батьком якої був записаний її чоловік. І лише нещодавно позивач дізнався про те, що насправді він є батьком дитини.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позовної заяви було відмовлено. Рішення мотивоване тим, що позивач пропустив строк позовної давності, а також визнання позивача батьком дитини не буде відповідати інтересам останньої, враховуючи вік дитини та її ставлення до відповідача.

Постановою апеляційного суду було скасовано рішення суду першої інстанції та винесено нове рішення, яким позов задоволено в повному обсязі. Суд апеляційної інстанції мотивував постанову тим, що позивач надав беззаперечні докази його батьківства відносно доньки, що є підставою задоволення позову.

Відповідачка вирішила оскаржити постанову апеляційного суду та подала касаційну скаргу до Верховного Суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку про залишення без задоволення касаційної скарги відповідачки та зауважив, що при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів спір про визнання батьківства за рішенням суду розглядається як засіб захисту прав дитини, тобто міра, спрямована на відновлення, визнання порушених або оспорених прав дитини.

Дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, відповідно до ч. 1 ст. 122 СК України походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини.

Визнання батьківства за рішенням суду передбачено ст. 128 СК України, зокрема, за відсутності заяви, право на подання якої встановлено ст. 126 СК України, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до ЦПК України.

У рішенні Європейський суд з прав людини на підставі його практики вказав, що в подібних справах має враховуватися справедливий баланс між відповідними конкуруючими інтересами. Усі рішення щодо найкращих інтересів дитини повинні мати надзвичайне значення (§ 23 рішення). ЄСПЛ звернув увагу, що стосовно спорів про батьківство, ініційованих імовірними біологічними батьками, незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатися з життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини (рішення від 22.03.2012 у справі «Каутзор проти Німеччини», та від 22.03.2012 у справі «Аренс проти Німеччини»).

З огляду на зміст судових рішень та факти, які встановили суди, а саме позивач є біологічним батьком дитини, тривалий час утримує та виховує дитину, Верховний Суд зазначив, що висновки суду апеляційної інстанції відповідають прецедентній практиці ЄСПЛ щодо застосування ст. 8 Конвенції.

Відповідно до ст. 12 Конвенції про права дитини дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

У частинах 1, 2 ст. 171 СК України вказано, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Зі свого боку, відхиляючи доводи касаційної скарги щодо неврахування думки дитини, Верховний Суд вказав, що предметом спору не є спір щодо її виховання, місця проживання, позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном (стаття 171 СК України). Отже, з урахуванням предмета спору у цій справі, закон не передбачає з'ясування думки дитини щодо встановлення стосовно неї батьківства.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://revestr.court.gov.ua/>.

Постанова Верховного Суду від 03.02.2022 у справі №754/10468/19

Доказами визнання батьківства можуть бути листи, заяви, анкети, інші документи, а також показання свідків, пояснення самих сторін, які достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства. Батьківство може бути визнано як у період вагітності матері (наприклад, висловлення бажання мати дитину, піклування про матір майбутньої дитини тощо), так і після народження дитини.

Обставини справи

Позивач звернулася з позовом про встановлення факту батьківства особи відносно неї. Позов був пред'явлений до брата, оскільки батько помер, у той час як брат заперечує родинні зв'язки з позивачем, не бажаючи вступу позивача в спадщину.

Позовна заява мотивована тим, що відомості про її батька були записані зі слів матері на підставі ст. 55 КпШС (у ред., що діяла на момент народження), оскільки її батьки не перебували в шлюбі, а проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

При цьому батько визнавав, що вона є його донькою, однак заяву про визнання батьківства не подавав, аргументуючи це можливістю для матері отримувати соціальну допомогу як матір-одиначка.

Надалі батько звільнився та з м. Київ переїхав до Житомирської області, проте періодично приїжджав до доньки і проживав разом з нею та її матір'ю. Окрім того, позивач також приїжджала в гості до батька та своєї бабусі, на підтвердження чого надала фотокартки.

Згідно з позицією позивача батько все своє життя визнавав її донькою та неодноразово жалкував, що не оформив батьківство.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції позовну заяву позивача задовольнив, обґрунтовуючи тим, що факт визнання особою батьківства щодо позивача підтвердили два свідки, які стверджували про проживання її батьків однією сім'єю та спільне виховання і утримання ними позивача.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції було скасоване та винесено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що зібрані у справі докази в їх сукупності, а саме лише показання свідків, не містять достовірного підтвердження визнання особою батьківства відносно позивача, спільного проживання й ведення спільного господарства померлим і матір'ю позивача як до її народження, так і після, спільного виховання або утримання ними дитини. Рішення суду першої інстанції ґрунтується тільки на поясненнях свідків, які між собою мають неприязні відносини та є зацікавленими особами.

Зі свого боку, не погоджуючись із позицією апеляційного суду, позивач вирішила оскаржити постанову суду в касаційному порядку.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд залишив постанову апеляційного суду без змін, вказуючи, що доводи, викладені у касаційній скарзі, не спростовують обґрунтованих і правильних висновків суду.

Частиною 3 ст. 53 КпШС України визначено чотири юридично значимі обставини встановлення батьківства, кожна з яких є необхідною і достатньою для задоволення позову: а) спільне проживання та ведення спільного господарства батьками дитини до її народження; б) спільне виховання батьками дитини; в) спільне утримання батьками дитини; г) визнання батьківства відповідачем.

Спільне проживання та ведення спільного господарства в зазначених випадках може підтверджуватися наявністю обставин, характерних для сімейних відносин (проживання в одному жилому приміщенні, спільне харчування, спільний бюджет, взаємне піклування, придбання майна для спільного користування тощо).

Спільне виховання дитини має місце, коли вона проживає з матір'ю та особою, яку остання вважає (або яка вважає себе) батьком дитини, або коли ця особа спілкується з дитиною, проявляє батьківську турботу щодо неї.

Під спільним утриманням дитини слід розуміти як перебування її на повному утриманні матері й особи, яку остання вважає (або яка вважає себе) батьком дитини, так і, як правило, систематичне надання цієї особою допомоги в утриманні дитини незалежно від розміру допомоги.

Таким чином, за змістом наведеної норми закону встановлення судом батьківства може мати місце в разі доведення хоча б однієї із зазначених обставин.

Частина 3 ст. 53 КпШС України не обмежує коло доказів, які можуть бути взяті судом до уваги, що з достовірністю підтверджують батьківство.

Рішення щодо визнання/встановлення батьківства (материнства) має ґрунтуватися на всебічно перевірених судом даних, що підтверджують або спростовують заявлені вимоги чи заперечення проти них.

Тобто при вирішенні спору про встановлення батьківства мають враховуватись усі докази в сукупності.

Доказами визнання батьківства можуть бути листи, заяви, анкети, інші документи, а також показання свідків, пояснення самих сторін, які достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства. Батьківство може бути визнано як у період вагітності матері (наприклад, висловлення бажання мати дитину, піклування про матір майбутньої дитини тощо), так і після народження дитини.

Таким чином, Верховний Суд підтримав позицію апеляційного суду, який, скасовуючи рішення суду першої інстанції, вказав на недостатність зібраних у цій справі доказів, які містять достовірне підтвердження визнання особою батьківства відносно позивача.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Висновок судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи є підставою для категоричного висновку для визнання батьківства, оскільки ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини і його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердження або спростування факту батьківства.

Обставини справи

Позивач в інтересах дітей звернулася з позовом до відповідачів про встановлення факту батьківства особи та визнання права власності на спадщину.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що позивач перебувала у фактичних шлюбних відносинах з батьком дітей та вела з ним спільне господарство з 2005 року до дня його смерті. Шлюб вони не реєстрували, оскільки батько дітей перебував у шлюбі. Позивачка вказувала, що шлюб між нею та батьком дітей був зареєстрований в Афганістані, однак цей шлюб не міг бути дійсним в Україні, оскільки у її чоловіка офіційно вже була інша дружина. Окрім того, у свідоцтві про шлюб вказано про наявність у неї та особи, батьківство якої вона прагне встановити в судовому порядку, двох спільних дітей.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, що залишене без змін постановою суду апеляційної інстанції, позовну заяву позивача задоволено частково, а саме: 1) встановлено батьківство особи відносно дітей; 2) у задоволенні вимоги про визнання права власності на спадщину відмовлено.

Судові рішення обґрунтовані тим, що позивач довела належними та допустимими доказами факт того, що особа є батьком дітей. При цьому суди визнали вимогу про визнання права власності в порядку спадкування передчасною.

Не погоджуючись із судовими рішення, відповідачі подали касаційну скаргу до Верховного Суду, стверджуючи про порушення судами попередніх інстанцій чинного законодавства.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Перевіривши доводи касаційної скарги, Верховний Суд дійшов висновку про те, що вона не підлягає задоволенню, а судові рішення є такими, що ухваленні з дотриманням норм матеріального та процесуального права.

Відповідно до ч. 2 ст. 125 СК України, якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається: за заявою матері та батька дитини; за рішенням суду.

У частинах 1, 2 ст. 128 СК України за відсутності заяви, право на подання якої встановлено ст. 126 СК України, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до ЦПК України.

Згідно зі ст. 130 СК України у разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини, факт його батьківства може бути встановлений за рішенням суду. Заява про встановлення факту батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 135 СК при народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем і громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою.

Тобто передумовою звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства є запис про батька дитини у книзі записів народжень за вказівкою матері.

Питання щодо походження дитини суд вирішує на підставі сукупності доказів. Висновки експертизи, у тому числі судово-генетичної, необхідно оцінювати з урахуванням положень ЦПК України, згідно з якими жоден доказ не має для суду наперед установленого значення, він оцінює докази в їх сукупності, а результати оцінки відображає в рішенні з наведенням мотивів їх прийняття чи відхилення. Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства.

Висновок судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи є підставою для категоричного висновку для визнання батьківства, оскільки ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини і його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердження або спростування факту батьківства.

Таким чином, Верховний Суд вказав, що суди першої та апеляційної інстанцій надали належну правову оцінку наявним у матеріалах справи доказам, встановивши, що відповідно до висновку судово-медичної молекулярно-генетичної експертизи імовірність біологічної спорідненості особи з дітьми становить 99,999%, та дійшли обґрунтованого висновку про батьківство особи відносно дітей.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/>

1.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів

Постанова Верховного Суду від 12.10.2021 у справі №201/5512/20

1. Під час вирішення питання про наявність підстав для видання обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

2. Неодноразові звернення заявника до правоохоронних органів і наявність термінового заборонного припису стосовно кривдника не підтверджують факт вчинення насильства, не є доказом вини у вчиненні кримінального правопорушення і не є доказом вчинення адміністративного правопорушення.

3. Звернення до різних органів державної влади, зокрема правоохоронних, свідчать про наявність конфлікту між сторонами, і самі собою не підтверджують факт вчинення насильства заінтересованою особою щодо колишньої дружини та спільних дітей, що є необхідною умовою для застосування до особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені спеціальним законом.

Обставини справи

У червні 2020 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису щодо заінтересованої сторони. Позов мотивовано тим, що заінтересована особа станом на час подання позовної заяви вчиняє щодо неї та їхніх спільних дітей дії з ознаками психологічного та економічного насильства, які полягають у примусовому позбавленні її та їхніх двох дітей житла. Як зазначає заявниця, такі дії реалізовувалися систематичним відключенням будинку від електропостачання та погрозами невідомих людей, які змушували заявницю з дітьми звільнити займане житлове приміщення. На підтвердження своїх вимог заявниця посилається на те, що неодноразово зверталася до правоохоронних органів з метою захисту своїх прав і прав її дітей.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні заяви відмовлено.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій мотивовано тим, що заявницею не доведено вчинення заінтересованою особою домашнього насильства щодо неї та її дітей, оскільки її вимоги про видання обмежувального припису не ґрунтуються на фактичних даних та об'єктивно нічим не підтверджені, у зв'язку з чим відсутні передбачені законом підстави для задоволення заяви.

У грудні 2020 року заявниця звернулася до Верховного Суду із касаційною скаргою, у якій, посилаючись на порушення норм процесуального права, просила рішення судів попередніх інстанцій скасувати, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд, дослідивши матеріали справи та проаналізувавши доводи заявника, зазначені в касаційній скарзі, прийняв рішення відмовити у задоволенні вимог заявника.

Приймаючи постанову про залишення касаційної скарги без задоволення, Верховний Суд обґрунтував своє рішення тим, що неодноразові звернення заявника до правоохоронних органів і наявність термінового заборонного припису стосовно кривдника не підтверджують факт вчинення заінтересованою особою насильства, не є доказом вини у вчиненні кримінального правопорушення, враховуючи, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 Конституції України), і не є доказом вчинення адміністративного правопорушення.

Звернення до різних органів державної влади, зокрема правоохоронних, свідчать про наявність конфлікту між сторонами і самі собою не підтверджують факт вчинення насильства заінтересованою особою щодо колишньої дружини та спільних дітей, що є необхідною умовою для застосування до особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені спеціальним законом.

Отже, Верховний Суд доходить висновку, що заявник, звертаючись до суду із заявою про видання обмежувального припису, не надала суду належних і допустимих доказів на підтвердження заявлених вимог щодо факту вчинення домашнього насильства заінтересованою особою, а також ризиків, які можуть настати у майбутньому, у зв'язку з відмовою у виданні обмежувального припису, що є процесуальним обов'язком саме заявника відповідно до змісту статей 12, 81 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/101099942>

1. Сам собою факт звернення заявниці до органів поліції з приводу конфлікту з чоловіком, за відсутності інших доказів не підтверджує факту вчинення ним домашнього насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству
2. Не може бути скасоване правильне по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань.

Обставини справи

У березні 2021 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису стосовно заінтересованої особи на строк до шести місяців із заборонаю спілкування в будь-який спосіб, ведення листування, телефонних переговорів або контактування через інші засоби зв'язку, особисто або через третіх осіб з нею та малолітнім сином.

Позов мотивовано тим, що заінтересована особа намагається викрасти сина заявниці, який народився під час їх перебування в шлюбі та який на момент подання позову був розірваний, і здійснює щодо неї та їхнього спільного малолітнього сина домашнє насильство у психологічній та фізичній формах. Як зазначає заявниця, домашнє насильство, яке здійснювала заінтересована особа, виражалося в постійних образах, нецензурних висловлюваннях на її адресу, приниженнях, застосуванні до неї грубої фізичної сили, про що вона неодноразово повідомляла до правоохоронних органів.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні заяви відмовлено

Рішення судів було мотивовано тим, що заявниця не змогла довести факти, які б свідчили про вчинення заінтересованою особою домашнього насильства щодо неї та їхнього малолітнього сина.

У серпні 2021 року заявниця звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, в якій, посилаючись на порушення норм матеріального та процесуального права, просила рішення судів попередніх інстанцій скасувати та ухвалити нове рішення про задоволення її заяви.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд зазначив, що судами першої та апеляційної інстанцій було винесено правильний правовий висновок про відсутність підстав для задоволення заяви про видання обмежувального припису. ВС погодився з правовими висновками судів першої та апеляційної інстанцій про відсутність доведення фактів вчинення домашнього насильства щодо заявниці та її малолітнього сина з боку заінтересованої особи, в розумінні положень ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

На підтвердження своєї правової позиції Верховний Суд вказав, що п. 3 ч. 1 ст. 350–4 ЦПК України передбачено, що в заяві про видання обмежувального припису повинно бути зазначено обставини, що свідчать про необхідність видання судом обмежувального припису, та докази, що їх підтверджують (за наявності). Відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Як зазначається в постанові Верховного Суду у цій справі, встановивши, що заявниця не довела фактів вчинення заінтересованою особою відносно неї та малолітнього сина домашнього насильства, оскільки сам собою факт її звернення до органів поліції з приводу конфлікту з чоловіком, за відсутності інших доказів, не підтверджує факту вчинення ним домашнього насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов правильного висновку про відсутність підстав для задоволення заяви про видання обмежувального припису.

Таким чином, Верховний Суд дійшов висновку, що порушення норм процесуального права, які призвели до неправильного вирішення справи, а також обставин, які є обов'язковими підставами для скасування судового рішення, не було встановлено.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100846755>

Постанова Верховного Суду від 03.11.2021 у справі №752/10604/19

1. Обмежувальний припис використовується як ефективний спосіб захисту від вчинення дій з домашнього насильства, однією з характеристик якого є повторюваність.
2. Тимчасове обмеження права власності або користування кривдника житловим приміщенням з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. Під час вирішення питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи-кривдника, враховуючи, що ці заходи пов'язані з протиправною поведінкою останнього.

Обставини справи

У травні 2019 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису строком на 6 місяців щодо заінтересованої особи, в якій просила суд заборонити останньому перебувати у місці спільного проживання (перебування) з нею; усунути перешкоди проживання і використання її особистого майна у квартирі; заборонити строком на шість місяців спілкування з нею особисто і через третіх осіб, переслідувати її і наблизитися ближче ніж на 100 метрів.

Вимоги заявниці мотивовані тим, що вона зверталася до правоохоронних органів за фактом вчинення неправомірних дій щодо неї заінтересованою особою, а також тим, що останній страждає на психічні розлади та є небезпечним.

Зі свого боку заінтересована особа у відзиві на позовну заяву зазначила про конфлікт між нею і заявницею, що існує на ґрунті спору з приводу права користування квартирою, який вирішується іншим судом першої інстанції, та вказала, що звернення заявниці про видання обмежувального припису є спробою позбавити його житла.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, яке апеляційний суд залишив без змін, у задоволенні вимог заявниці було відмовлено.

Позиція судів була обґрунтована тим, що заявниця не довела фактів вчинення домашнього насильства щодо неї з боку заінтересованої особи та відсутності ризиків застосування такого насильства в майбутньому, а також тим, що факт звернення заявниці до суду із заявою про видання обмежувального припису підтверджує наявність тривалого конфлікту між сторонами щодо права користування спірною квартирою, що не може розцінюватися як насильство в сім'ї.

У березні 2021 року заявниця подала до Верховного Суду касаційну скаргу, у якій, посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просила скасувати вказані судові рішення та ухвалити нове рішення про задоволення заяви.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд, розглянувши касаційну скаргу заявниці, прийняв рішення про часткове задоволення касаційної заяви. Дослідивши обґрунтування вимог заявниці, спираючись на положення ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та статей 350-2, 350-4, 350-6 ЦПК України, Верховний Суд зазначив, що з урахуванням змісту вищевказаних норм видання обмежувального припису є заходом впливу на кривдника, який може вживатися в інтересах постраждалих осіб, у разі настання певних обставин і наявності ризиків.

Під час вирішення питання про наявність підстав для видання обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Верховний Суд вважає, що наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання, неодноразове застосування економічного насильства та вірогідність його продовження зумовлюють необхідність часткового задоволення заяви заявниці в частині видання обмежувального припису у вигляді заходів тимчасового обмеження прав щодо заборони заінтересованій особі перебувати у місці проживання (перебування) заявниці – у квартирі, строком на три місяці.

Інші вимоги заявниці Верховний Суд залишив без задоволення, позаяк усунення перешкоди проживання і використання особистого майна не входить до вичерпного переліку заходів тимчасового обмеження прав кривдника, визначених ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а вимога заявниці про заборону спілкування з нею особисто і через третіх осіб, переслідувати її і наблизитися ближче ніж на 100 метрів не була підтверджена доказами, які містилися у матеріалах справи.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101029037>

1. Та обставина, що дитина не проживає з матір'ю і між батьками та малолітньою дитиною не налагоджені нормальні стосунки, не свідчить про вчинення матір'ю дитини психологічного насильства у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

2. Рішення про видання обмежувального припису, характером якого є втручання в участь батьків у вихованні та спілкуванні з дитиною, має відповідати найкращим інтересам дитини.

Обставини справи

У січні 2021 року заявник, який діє в інтересах малолітньої онуки, звернувся до суду із заявою про видання обмежувального припису. Вимоги щодо видання обмежувального припису заявник мотивує тим, що дитина категорично проти переїзду на проживання до матері та бажає проживати разом зі своїм батьком, дідом і бабою. Заявником зазначено, що заінтересована особа абсолютно не враховує інтереси своєї доньки та, систематично використовуючи насильницькі методи, здійснює переслідування дитини за місцем проживання, за місцем навчання, за місцем відвідування гуртків та під час пересування по місту.

Як стверджував заявник, вказані дії мають систематичний характер, про що свідчать неодноразові звернення на адресу органів Національної поліції з боку сім'ї заявника, та у зв'язку із цим дитина потребує захисту з боку державних органів, на яких покладається захист та охорона дітей від домашнього насильства відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні заяви про видання обмежувального припису відмовлено.

Рішення суду першої інстанції та постанова апеляційного суду мотивовані тим, що викладені в заяві про видання обмежувального припису обставини не підтверджені належними та допустимими доказами.

На обґрунтування своєї позиції суди дійшли висновку, що за наявності в провадженні суду справи про визначення місця проживання дитини, встановлення судом обмежувального припису буде неефективним способом захисту інтересів дитини. Окрім того, судами було зазначено те, що міжособистісні конфліктні відносини між сторонами не можуть бути розцінені як факт домашнього насильства та те, що за відсутності судових рішень про притягнення заінтересованої особи до юридичної відповідальності неможливо стверджувати про факт завдання останньою тілесних ушкоджень неповнолітній дитині.

Не погоджуючись з рішенням судів попередніх інстанцій, заявник звернувся з касаційною скаргою до Верховного Суду, в якій, посилаючись на порушення норм матеріального та процесуального права, просив скасувати ухвалені у справі рішення та задовольнити заяву про видання обмежувального припису.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд за результатом розгляду касаційної скарги прийняв рішення залишити її без задоволення, а рішення судів першої та апеляційної інстанції – без змін.

Рішення Верховного Суду було мотивовано тим, подані заявником докази та установлені у цій справі обставини свідчать лише про наявність тривалого конфлікту між сторонами. Та обставина, що дитина не проживає з матір'ю і між батьками та малолітньою дитиною не налагоджені нормальні стосунки, не свідчить про вчинення матір'ю дитини психологічного насильства у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Дослідивши доводи заявника, Верховний Суд дійшов висновку, що судами не встановлено факту вчинення заінтересованою особою домашнього насильства, заявником не доведено існування загрози вчинення таких протиправних дій у майбутньому.

Як зазначив Верховний Суд, заявником не доведено, що рішення про задоволення поданої ним заяви якнайкраще відповідатиме інтересам малолітньої дитини.

Достатньою підставою для задоволення такої заяви могло бути існування обґрунтованого побоювання вчинення такого насильства зі сторони заінтересованої особи у майбутньому, проте таких підстав у цій справі не доведено.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/100884850>

Постанова Верховного Суду від 22.12.2021 у справі №335/7035/21

1. Суди під час вирішення заяви про видання обмежувального припису мають надавати оцінку всім обставинам і доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення необґрунтованого обмеження одного з батьків (родичів) у реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків.

2. Під час вирішення питання про наявність підстав для видання обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Обставини справи

У липні 2021 року заявник, який діє в інтересах малолітнього, звернувся до суду із заявою про видання обмежувального припису. Свої вимоги заявник мотивував тим, що відносно малолітньої дитини з боку заінтересованих осіб здійснюються психологічне насильство та залякування.

На обґрунтування своїх доводів заявник зазначає, що між ним і заінтересованою особою в судовому порядку було вирішено спір та ухвалено рішення, відповідно до якого суд зобов'язав заінтересовану особу не чинити перешкод у спілкуванні заявника з дитиною та визначив час для їхніх зустрічей. Натомість, як стверджував заявник, заінтересовані особи перешкоджають його побаченням з дитиною, що змусило заявника звертатися до правоохоронних органів, а під час самих зустрічей здійснюють відносно неї психологічний тиск, залякують, що, на думку заявника, спричиняє емоційну невпевненість дитини відносно нього.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні вимог заявника, який діє в інтересах малолітнього, було відмовлено.

Судові рішення мотивовано тим, що заявником не було доведено фактів вчинення психологічного насильства з боку заінтересованих осіб відносно малолітньої дитини у розумінні положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Крім того, судами зазначено, що заявником не надано доказів відповідно до статей 76 – 80 ЦПК України про те, що наявні ризики настання тяжких наслідків для малолітньої дитини у зв'язку з відмовою суду у виданні обмежувального припису.

Не погоджуючись з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, заявник у листопаді 2021 року подав касаційну скаргу, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просив скасувати судові рішення та направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Розглянувши доводи заявника, наведені в касаційній скарзі, спираючись на положення ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ЦПК України та практики ЄСПЛ, суд прийняв рішення про відмову у задоволенні вимог заявника.

На обґрунтування своєї позиції Верховний Суд зазначив, що матеріали справи не містять будь-яких доказів, які б підтверджували обставини, на які посилається заявник у заяві про видання обмежувального припису, про що обґрунтовано зазначено судами попередніх інстанцій, оскільки доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Як зазначено у постанові, Верховний Суд дійшов висновку, що заявник не надав суду належних і допустимих доказів на підтвердження заявлених вимог щодо факту вчинення психологічного тиску (насилля) на дитину, а також ризиків, які можуть настати у майбутньому, у зв'язку з невиданням обмежувального припису, що є його процесуальним обов'язком з огляду на положення статей 12, 81 ЦПК України.

При цьому судом враховано, що обставини, на які посилається заявник у заяві про видання обмежувального припису, свідчать про неналежне виконання рішення суду, а не про психологічне насильство відносно дитини.

Верховний Суд вказав на те, що посилання заявника у касаційній скарзі на постанови Верховного Суду не можуть бути прийняті судом, оскільки судові рішення у справі, яка переглядається, не суперечать висновкам, викладеним у вказаних постановах.

Таким чином, Верховний Суд зазначив, що вказані, а також інші доводи, наведені в обґрунтування касаційної скарги, не можуть бути підставами для скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, оскільки вони не підтверджуються матеріалами справи, ґрунтуються на неправильному тлумаченні заявником норм матеріального і процесуального права й зводяться до переоцінки судом доказів, що з огляду на вимоги ст. 400 ЦПК України не входять до компетенції суду касаційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221228>

Посилання заявника у касаційній скарзі на те, що суди попередніх інстанцій не повідомляли його належним чином про розгляд справи, не можуть бути прийняті судом.

Звертаючись до суду із заявою про видання обмежувального припису, заявниця зазначила адресу заінтересованої особи для отримання поштової кореспонденції: АДРЕСА_1.

Судом першої інстанції направлялася кореспонденція на вказану адресу, проте доказів отримання заінтересованою особою судових повісток матеріали справи не містять.

Разом з тим заінтересована особа скористалася своїм правом на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, подавши апеляційну скаргу. При цьому, зазначаючи в апеляційній скарзі про те, що він не отримував кореспонденцію за адресою: АДРЕСА_1, заінтересована особа в апеляційній скарзі зазначила адресою свого місця проживання та реєстрації саме адресу, яку було вказано заявницею у поданій заяві. Крім того, представник заінтересованої особи брала участь у судовому засіданні в суді апеляційної інстанції, яке відбулося 14 липня 2021 року. Таким чином, колегія суддів вважає, що заінтересована особа скористалася правом на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, мала можливість висловити свої заперечення проти заяви про видання обмежувального припису в суді апеляційної інстанції, де йому було створено належні умови для реалізації його процесуальних прав.

Обставини справи

У квітні 2021 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису.

Заява обґрунтована тим, що з 28 липня 2017 року вона та заінтересована особа перебували в зареєстрованому шлюбі та проживали разом. У шлюбі у них народилося двоє дітей. Вказувала, що на момент звернення до суду у зв'язку з погіршенням стосунків, постійними конфліктами ведення спільного господарства та сумісне проживання припинено. 15 жовтня 2020 року вона звернулася до Голосіївського районного суду м. Києва з позовною заявою про розірвання шлюбу.

Заявниця зазначала, що під час спільного проживання чоловік постійно зловживав спиртними напоями та неодноразово вчиняв відносно неї домашнє насильство, висловлювався нецензурною лайкою, завдавав їй тілесних ушкоджень, внаслідок чого вона зверталася до правоохоронних органів. Протягом 2019 – 2021 років чоловік неодноразово притягувався до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Незважаючи на адміністративні стягнення, чоловік не змінив своєї поведінки, створив неможливі умови для проживання, у зв'язку з чим вона змушена була залишити постійне місце проживання і разом з дітьми виїхати з власної квартири та проживати у своїх батьків з метою захисту себе та своїх дітей, оскільки небезпідставно вважає, що існує реальна загроза продовження домашнього насильства зі сторони чоловіка як до неї, так і до дітей.

Адже донька звернулася до бабусі та повідомила про факт її розбещення з боку батька, у зв'язку з чим заявниця звернулася до Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України із заявою про проведення експертного психологічного дослідження своєї дочки. За результатами експертного психологічного дослідження виявлено наявність ознак психотравмування, пов'язаного з вищезазначеними діями батька. Також заявниця звернулася до поліції з відповідною заявою і 09 квітня 2021 року Голосіївським управлінням поліції ГУНП у м. Києві внесено відомості до ЄРДР, відкрито провадження №12021100010000860 за ч. 2 ст. 156 КК України. Наразі триває досудове розслідування, проводяться слідчі дії.

Заявниця просила суд видати обмежувальний припис відносно заінтересованої особи, яким визначити тимчасові обмеження його прав, а саме:

- заборони перебувати за адресою: АДРЕСА_1, строком на 6 місяців;
- заборони наблизитися на відстань ближче ніж 100 метрів до будинку АДРЕСА_2, де проживає заявниця з двома малолітніми доньками, у тому числі до будинку АДРЕСА_3, де проживають батьки Заявниці та сама вона проводить там багато часу з малолітніми доньками, строком на 6 місяців;
- заборони спілкування з малолітньою донькою ОСОБА_4, строком на 6 місяців;
- заборони спілкування з малолітньою донькою ОСОБА_5, строком на 6 місяців;
- заборони наблизитися на відстань ближче ніж 100 метрів до місця роботи заявниці та інших місць частого її відвідування, строком на 6 місяців;
- заборони наблизитися на відстань ближче ніж 100 метрів до дитячого садочка, який відвідують малолітні доньки ОСОБА_4 та ОСОБА_5, інших місць частого їх відвідування та перебування, строком на 6 місяців;
- заборони особисто і через третіх осіб розшукувати заявницю та малолітніх доньок ОСОБА_4 та ОСОБА_5, якщо вони за власним бажанням перебувають у місці, невідомому заінтересованій особі, переслідувати їх та в будь-який спосіб спілкуватися з ними, строком на 6 місяців;
- заборони вести листування, телефонні переговори із заявницею та малолітніми доньками ОСОБА_4 та ОСОБА_5, або контактувати з ними через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, строком на 6 місяців.

Короткий зміст судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Голосіївського районного суду м. Києва від 11 травня 2021 року, залишеним без змін постановою Київського апеляційного суду від 14 липня 2021 року, заяву про видання обмежувального припису задоволено повністю.

Основні доводи касаційної скарги

Підставою касаційного оскарження заявник зазначає застосування норм права без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду від 18 березня 2019 року у справі №215/4452/16-ц, провадження №61-1145св19 (п. 1 ч. 2 ст. 389 ЦПК України).

Крім того, підставою касаційного оскарження вказаних судових рішень заявник зазначає порушення норм процесуального права, оскільки суди розглянули справу за відсутності учасника справи, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання, суди не дослідили зібрані у справі докази та встановили обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів (п. 4 ч. 2 ст. 389 ЦПК України).

Касаційна скарга мотивована тим, що ухвалюючи оскаржувані судові рішення, суди попередніх інстанцій не звернули уваги на те, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Також заявник зазначає, що висновки, викладені в експертному дослідженні від 01 квітня 2021 року №ЕД-19-21/4561-ПС, не відповідають дійсності, оскільки він жодних протиправних дій відносно своєї дочки не вчиняв. При цьому вказує, що вказана експертиза викликає сумніви щодо її правильності, оскільки була проведена 01 квітня 2021 року, а він не проживає із сім'єю з 16 березня 2021 року з незалежних від нього причин, тому вона не може використовуватись як правомірний доказ того, що ним була нанесена психотравма дитині.

Мотиви, з яких виходив Верховний Суд, та застосовані норми права

Приймаючи постанову про залишення касаційної скарги без задоволення ВС врахував наступне.

Звертаючись до суду із заявою про видачу обмежувального припису, Заявниця вказувала, що під час спільного проживання із Заінтересованою особою він висловлювався нецензурною лайкою, завдавав їй тілесних ушкоджень, внаслідок чого вона неодноразово зверталась до правоохоронних органів. Також чоловік постійно влаштовував сварки, вчиняв відносно неї психологічне, матеріальне, сексуальне насильство.

На підтвердження вказаних доводів Заявниця надала докази притягнення Заінтересованої особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, що вбачається з постанов від 24 жовтня 2019 року у справі №752/21955/19 (ч. 1 ст. 173-2 КУпАП), від 17 червня 2020 року у справі №752/7677/20 (ч. 1 ст. 173-2 КУпАП), від 28 травня 2020 року у справі №752/8264/20 (ч. 2 ст. 173-2 КУпАП), від 20 січня 2021 року у справі №752/2007/21 (ч. 2 ст. 173-2 КУпАП).

Також висновком експертного дослідження від 01 квітня 2021 року №ЕД-19-21/4561-ПС встановлено наявність ознак психотравмування дитини ОСОБА_4, пов'язаного з діями батька.

З урахуванням вищевикладених норм матеріального та процесуального права, наданих Заявницею доказів, колегія суддів вважає, що заявником доведено наявність обставин, які відповідно до положень Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", дають підстави для задоволення заяви про видачу обмежувального припису, строк дії якого на час розгляду справи судом касаційної інстанції закінчився.

При цьому судами правомірно враховано наявність ризиків можливого застосування в подальшому заінтересованою особою фізичного або психологічного насильства відносно заявниці та малолітніх дітей.

Таким чином, колегія суддів вважає, що суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, правильно визначився з характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, які підлягають застосуванню, повно та всебічно дослідив наявні у справі докази і надав їм належну оцінку, правильно встановив обставини справи, внаслідок чого ухвалив законне й обґрунтоване судовоє рішення, яке відповідає вимогам матеріального та процесуального права.

При цьому, Верховний Суд зазначає, що на час розгляду цієї справи у суді касаційної інстанції встановлений судами попередніх інстанцій шестимісячний строк дії обмежувального припису сплив.

Посилання заявника у касаційній скарзі на те, що суди попередніх інстанцій не повідомляли його належним чином про розгляд справи не можуть бути прийняті судом.

Звертаючись до суду із заявою про видачу обмежувального припису, заявниця зазначила адресу Заінтересованої особи для отримання поштової кореспонденції: АДРЕСА_1.

Судом першої інстанції направлялась кореспонденція на вказану адресу, проте доказів отримання заінтересованою особою судових повісток матеріалів справи не містять.

Разом з тим заінтересована особа скористався своїм правом на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, подавши апеляційну скаргу. При цьому, зазначаючи в апеляційній скарзі про те, що він не отримував кореспонденцію за адресою: АДРЕСА_1, заінтересована особа в апеляційній скарзі зазначив адресу свого місця проживання та реєстрації саме адресу, яку було вказано заявницею у поданій заяві. Крім того, представник заінтересованої особи брала участь у судовому засіданні в суді апеляційної інстанції, яке відбулось 14 липня 2021 року. Таким чином, колегія суддів вважає, що Заінтересована особа скористався правом на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, мав можливість висловити свої заперечення проти заяви про видачу обмежувального припису в суді апеляційної інстанції, де йому було створено належні умови для реалізації його процесуальних прав.

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу, залишити без задоволення, а оскаржувані рішення судів попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://cutt.ly/hJ6yekD>.

... судами під час розгляду справи не допущено порушень процесуального закону. Доводи касаційної скарги щодо застосування судами попередніх інстанцій норм права без урахування висновків у подібних правовідносинах, викладених у касаційній скарзі, є безпідставними, оскільки зазначені у касаційній скарзі судові рішення і судові рішення у цій справі ухвалені за інших фактичних обставин.

У травні 2021 року Заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису. Заява мотивована тим, що вона та її чоловік разом з двома спільними дітьми проживають у приватному будинку АДРЕСА_1. Зазначала, що протягом 20 років Заінтересована особа систематично вчиняє відносно неї домашнє насильство. Насилля проявляється в тому, що він вчиняє відносно неї фізичне та психологічне насильство, систематично, безпідставно кидається у бійку, часто б'є її кулаками по голові та по всьому тілу, штовхається, кидає у неї різні предмети, розкидає із шафи її речі, викидає їжу з морозилки та холодильника. Принижує, ображає, насміхається, нецензурно лається, залякує, погрожує фізичною розпратою, маніпулює, шантажує, мордує. Із-за постійного, фізичного та психологічного насилля зі сторони чоловіка вона почуває себе пригніченою, а її хронічні захворювання переходять у стан загострення, що у свою чергу потребують лікування.

Вказувала, що під час спільного проживання з Заінтересованою особою, останній постійно підіймав на неї руку, висловлювався нецензурною лайкою, завдавав їй тілесні ушкодження, а тому вона неодноразово викликала поліцію. Постійні побиття з боку чоловіка стали підставою притягнення його до адміністративної, а у подальшому – до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства у сім'ї. Ураховуючи вищевказане, Заявниця просила суд видати обмежувальний припис, яким вжити наступні заходи тимчасового обмеження прав Заінтересованої особи та покласти на нього обов'язки:

- заборонити Заінтересованій особі перебувати у місці спільного проживання із Заявницею за адресою: АДРЕСА_1, строком на шість місяців.
- заборонити Заінтересованій особі вести листування, телефонні переговори із Заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб строком на шість місяців.

Короткий зміст судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою Київського районного суду м. Полтави від 14 травня 2021 року заяву у частині вимог щодо видачі обмежувального припису стосовно Заінтересованої особи, яким визначити наступні тимчасові обмеження його прав, а саме: заборонити Заінтересованій особі перебувати у місці спільного проживання із Заявницею за адресою: АДРЕСА_1 залишено без розгляду.

Рішенням Київського районного суду м. Полтави від 17 травня 2021 року заяву про видачу обмежувального припису задоволено. Видано обмежувальний припис відносно Заінтересованої особи, на строк 6 (шість) місяців із заборонами щодо: ведення листування, телефонних переговорів із Заявницею або контактування з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Копію рішення суду про видання обмежувального припису направлено до Полтавського відділу поліції Головного управління Національної поліції України у Полтавській області для взяття Заінтересованої особи на профілактичний облік та до виконавчого комітету Київської районної у місті Полтаві ради.

Постановою Полтавського апеляційного суду від 26 липня 2021 року апеляційну скаргу представника Заінтересованої особи – адвоката Голубенка В.П., залишено без задоволення, а рішення Київського районного суду м. Полтави від 17 травня 2021 року залишено без змін.

Короткий зміст вимог касаційної скарги

В обґрунтування підстав касаційного оскарження судових рішень судів попередніх інстанцій представник Заінтересованої особи – адвокат Голубенко В.П., посилається на те, що судами попередніх інстанцій застосовано норми права без урахування висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановові Верховного Суду, а також відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування інших норм права у подібних правовідносинах. Судами належним чином не досліджено зібрані у справі докази, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи (пункти 1, 3, 4 частини другої статті 389 ЦПК України).

Мотиви, з яких виходив Верховний Суд, та застосовані норми права

ВС вирішив, що касаційна скарга представника Заінтересованої особи – адвоката Голубенка В.П., задоволенню не підлягає з наступних підстав.

Суди, встановивши фактичні обставини справи, від яких залежить правильне вирішення спору, вірно застосували норми матеріального права, дійшли обґрунтованого висновку про те, що через систематичний психологічний та фізичний тиск, який проявлявся у нанесенні побоїв, застосуванні словесних образ, погроз та залякування з боку чоловіка до Заявниці, у зв'язку з чим його було притягнуто до адміністративної відповідальності, що підтверджується постановою Київського районного суду м. Полтави від 04 травня 2020 року, яка залишена без змін постановою Полтавського апеляційного суду від 31 липня 2020 року у справі №552/182/0. Кримінальне провадження щодо домашнього насильства з боку Заінтересованої особи після ухвалення районним судом вироку знаходиться на стадії апеляційного перегляду. Разом з тим, суди оцінювали всі докази у сукупності й взаємозв'язку, надавши їм належну правову оцінку.

Ураховуючи викладене, суди на підставі належним чином оцінених доказів, поданих Заявницею, врахувавши характер вчинених Заінтересованою особою протиправних дій, ризики вірогідності повторного вчинення останнім домашнього насильства, беручи до уваги нагальну необхідність захисту Заявниці від насильства у сім'ї, дійшли правильного висновку про можливість застосування до Заінтересованої особи обмежувального припису у вигляді тимчасового обмеження його права: ведення листування, телефонних переговорів із Заявницею або контактування з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, строком на шість місяців.

При цьому судами під час розгляду справи не допущено порушень процесуального закону. Доводи касаційної скарги щодо застосування судами попередніх інстанцій норм права без урахування висновків у подібних правовідносинах, викладених у касаційній скарзі, є безпідставними, оскільки зазначені у касаційній скарзі судові рішення і судові рішення у цій справі ухвалені за інших фактичних обставин.

Верховний Суд залишив касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані рішення судів попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://cutt.ly/9J6tHeq>

Постанова ВС від 26.01.2022 у справі №607/10626/21 (провадження №61-20680св21)

Доводи касаційної скарги про те, звернення заявника до органів поліції, служби у справах дітей та внесення відомостей про кримінальні провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань не підтверджують факт вчинення особою домашнього насильства і не є доказом вини особи у вчиненні кримінальною правопорушення, колегія суддів відхиляє, оскільки, враховуючи положення Закону України "Про запобігання та протидію домашнього насильства", обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію, направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій особи та прийняття стосовно неї рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях.

У червні 2021 року Заявниця, яка діє у власних та в інтересах малолітньої дитини, звернулася до суду з заявою про видачу обмежувального припису стосовно Заінтересованої особи протягом шести місяців, просила заборонити йому перебувати за місцем її та сина проживання на АДРЕСА_1, із заборонаю спілкування в будь-який спосіб, ведення листування, телефонних переговорів або контактування через інші засоби зв'язку, особисто або через третіх осіб із нею та малолітнім сином.

На обґрунтування своїх вимог посилалася на те, що з 14 липня 2008 року до 15 березня 2021 року перебувала у зареєстрованому шлюбі з Заінтересованою особою, від якого мають двох синів. Вказувала, що проживає разом із малолітніми дітьми у квартирі АДРЕСА_2, власником якої є батько її колишнього чоловіка.

17 грудня 2020 чоловік добровільно залишив зазначену квартиру та став проживати за іншою адресою – у квартирі АДРЕСА_3. Однак після її звернення до суду із позовом про стягнення аліментів на утримання дітей почав застосовувати до неї психологічне та економічне насильство шляхом позбавлення її можливості проживати з дітьми у квартирі АДРЕСА_2.

Зокрема, 06 та 07 червня 2021 року Заінтересована особа викликав працівників патрульної поліції, які без її згоди та без судового рішення допомогли останньому вселитися разом із батьками до вказаної квартири. При цьому, погрожував позбавити її батьківських прав через поданий нею позов про стягнення з нього аліментів, а також виселити її з дітьми з вказаного житлового приміщення, яке належить його батькові. Аналогічні обставини мали місце й 12 червня 2021 року. Крім того, 17 грудня 2020 року вона, а 06 березня 2021 року – їх малолітній син зазнали фізичного та психологічного насильства від Заінтересованої особи.

Вважає, що вона та син є постраждалими особами від домашнього насильства з боку Заінтересованої особи, який, використовуючи факт своєї реєстрації у квартирі АДРЕСА_2, систематично застосовує до неї економічне та психологічне насильство шляхом погроз про виселення з квартири та відібрання у неї дітей.

Короткий зміст рішень першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 30 серпня 2021 року заяву Заявниці, яка діє у власних інтересах та в інтересах малолітньої дитини, задоволено частково. Видано обмежувальний припис відносно Заінтересованої особи, яким на строк 2 місяці, заборонено спільне перебування із Заявницею в житлових кімнатах, а також наблизитися на відстань ближче 2 м у приміщеннях загального користування квартири АДРЕСА_2, заборонено вести листування, телефонні переговори із Заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто. У задоволенні решти вимог відмовлено.

Постановою Тернопільського апеляційного суду від 11 листопада 2021 року рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 30 серпня 2021 року залишено без змін.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції та вважав постановлене у справі судові рішення законним й обґрунтованим, підстав для його зміни чи скасування не вбачав.

Короткий зміст вимог касаційної скарги

Підставою касаційного оскарження судових рішень заявник зазначає неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме суд застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 07 лютого 2019 року у справі №654/5243/14-ц та ряду постановів Верховного Суду (пункт 1 частини другої статті 389 ЦПК України).

Касаційна скарга аргументована тим, що суди неповно дослідили обставини справи, не надали їм належної правової оцінки та дійшли помилкових висновків при вирішенні спору.

Беззаперечних доказів на підтвердження вчинення Заінтересованою особою домашнього насильства у розумінні Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" заявником не надано, а тому відсутні підстави вважати, що наявні ризики настання тяжких наслідків для заявниці та дітей або існування загрози таких дій.

Сам факт звернення заявника до органів поліції щодо вчинення домашнього насильства без належних та допустимих доказів, що підтверджують такі дії, не є достатнім підтвердженням вчинення такого насильства та застосування судом до кривдника спеціальних заходів щодо президії домашнього насильства.

Звернення заявника до органів поліції, служби у справах дітей та внесення відомостей про кримінальні провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань не підтверджують факт вчинення особою домашнього насильства і не є доказом вини особи у вчиненні кримінальною правопорушення.

Мотиви, з яких виходив Верховний Суд, та застосовані норми права

У справі, яка є предметом перегляду, суд першої інстанції з яким погодився й апеляційний суд, установивши обставини справи, здійснивши системний аналіз вищенаведених норм матеріального права, дійшов висновку про наявність підстав для видачі обмежувального припису щодо Заінтересованої особи строком на два місяці, оскільки поведінка та дії останнього містять ознаки домашнього насильства у формі, передбаченій Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Колегія суддів погодилася з висновками судів щодо доведеності підстав для застосування тимчасових обмежувальних заходів щодо кривдника, враховуючи наявність триваючого конфлікту між колишнім подружжям, доведення фактів вчинення домашнього насильства в сім'ї.

Не заслуговують на увагу посилення заявника на неврахування судами висновків Верховного Суду, викладених у постановях, що зазначені ним в касаційній скарзі, оскільки у вказаних справах суди не встановили випадків домашнього насильства відносно заявника.

Доводи касаційної скарги про те, звернення заявника до органів поліції, служби у справах дітей та внесення відомостей про кримінальні провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань не підтверджують факт вчинення особою домашнього насильства і не є доказом вини особи у вчиненні кримінальною правопорушення, колегія суддів відхиляє, оскільки, враховуючи положення Закону України "Про запобігання та протидію домашнього насильства", обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію, направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій особи та прийняття стосовно неї рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях.

Верховний Суд вирішив, що у справі, яка переглядалася, на підставі досліджених доказів та оцінки фактів небезпеки (ризиків) можливості вчинення в майбутньому заінтересованою особою домашнього насильства відносно заявника, суди встановили наявність підстав для видачі обмежувального припису.

Колегія суддів прийшла до висновку, що доводи касаційної скарги не дають підстав для висновку, що оскаржені судові рішення в оскарженій частині постановлено без додержання норм матеріального та процесуального права. У зв'язку з наведеним, колегія суддів вирішила касаційну скаргу залишити без задоволення, а оскаржені судові рішення в оскарженій частині – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://cutt.ly/4J6tUZH>

Постанова ВС від 07.02.2022 у справі №344/1046121 (провадження №61-19700св21)

Ураховуючи вичерпність переліку заходів тимчасового обмеження прав кривдника у формі встановлення судом обмежувального припису, визначених частиною другою статті 26 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", та, встановивши, що на порушення вимог статті 81 ЦПК України Заявник не довів факту вчинення щодо нього з боку Заінтересованої особи економічного насильства у розумінні пункту 4 частини першої статті 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні заяви.

Колегія суддів погодилася з висновками судів щодо недоведеності заявником підстав для застосування тимчасових обмежувальних заходів щодо кривдника. Сам факт звернення до суду (позову про усунення перешкод в користуванні квартирою) свідчить про наявність конфлікту між колишнім подружжям та не підтверджує факт вчинення Заінтересованою особою економічного насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

У липні 2021 року Заявник звернувся до суду з заявою, в якій просив видати обмежувальний припис стосовно Заінтересованої особи, яким покласти на неї обов'язок усунути перешкоди в користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності та його особистою приватною власністю, надати доступ до квартири АДРЕСА_1, а також не перешкоджати йому користуватись предметами домашнього вжитку.

Свої вимоги обґрунтовував тим, що з 09 грудня 2011 року до 23 червня 2021 року перебував у зареєстрованому шлюбі із Заінтересованою особою, якій на праві власності належить квартира АДРЕСА_1.

З 05 грудня 2012 року він був зареєстрований та проживав у зазначеній квартирі, яка є єдиним його житлом, проте Заінтересована особа змінила замок у вхідних дверях і він не має доступу до нього та своїх особистих речей. Посилаючись на положення Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", просив задовольнити заяву.

Короткий зміст рішень першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 07 липня 2021 року у задоволенні заяви про видачу обмежувального припису відмовлено. Суд першої інстанції виходив із відсутності необхідності у видачі обмежувального припису з огляду на недоведеність заявником вчинення домашнього насильства з боку Заінтересованої особи щодо нього у розумінні Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

Постановою Івано-Франківського апеляційного суду від 05 жовтня 2021 року рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 07 липня 2021 року залишено без змін. Апеляційний суд погодився з висновками рішення суду першої інстанції та вважав судові рішення таким, що ухвалені з додержанням норм матеріального та процесуального права.

Короткий зміст вимог касаційної скарги

Підставою касаційного оскарження судових рішень заявник зазначає неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме суд застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду 11 лютого 2020 року в справі №753/7157/19 (пункт 1 частини другої статті 389 ЦПК України). Також, заявник посиляється на порушення судами норм процесуального права, а саме суд не дослідив зібрані у справі докази та встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів. (пункт 4 частини другої статті 389, пункти 1 частини третьої статті 411 ЦПК України).

Мотиви, з яких виходив Верховний Суд, та застосовані норми права

У справі, яка є предметом перегляду, суди встановили, що між сторонами існує спір щодо користування спірним житлом, який має бути вирішений в позовному провадженні (02 червня 2021 Івано-Франківським міським судом відкрито провадження у справі №344/8563/21 за позовом Заявника до Заінтересованої особи про усунення перешкод в користуванні квартирою АДРЕСА_2).

Ураховуючи вичерпність переліку заходів тимчасового обмеження прав кривдника у формі встановлення судом обмежувального припису, визначених частиною другою статті 26 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", та, встановивши, що на порушення вимог статті 81 ЦПК України Заявник не довів факту вчинення щодо нього з боку Заінтересованої особи економічного насильства у розумінні пункту 4 частини першої статті 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні заяви.

Колегія суддів погодилася з висновками судів щодо недоведеності заявником підстав для застосування тимчасових обмежувальних заходів щодо кривдника. Сам факт звернення до суду свідчить про наявність конфлікту між колишнім подружжям та не підтверджує факт вчинення Заінтересованою особою економічного насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

При цьому оскаржувані судові рішення не суперечать й правовим висновкам Верховного Суду, викладеним у постанові, на які посилався заявник у касаційній скарзі.

Верховний Суд залишив без задоволення касаційну скаргу, а оскаржувані судові рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://cutt.ly/HJ6thbR>

1.2. Практика Європейського суду з прав людини

LAVANCHY v. Switzerland (№69997/17) відхилення позову про встановлення батьківства з підстави спливу встановленого законом строку – відсутність порушення

Обставини справи

Справа стосувалася відмови національних судів у задоволенні заяви як винятку із правила застосування строку, установленого в національному законодавстві, для подання позову про встановлення факту батьківства (один рік з моменту досягнення повноліття) і надалі відхилення позову про внесення інформації щодо встановлення зв'язку заявниці з біологічним батьком до реєстру актів цивільного стану. Заявниця скаржилася на те, що органи влади не визнали наявності «вагомої причини» недотримання встановленого законом строку, і у зв'язку із цим стверджувала про порушення її права на повагу до приватного і сімейного життя. Після народження заявниці в 1964 році дані про неї було внесено до реєстру народжень як дитини, батько якої невідомий, і поміщено під опіку органу опіки і піклування з метою встановлення батьківства. Її виховували бабуся і дідусь до серпня 1967 року. Потім вона була поміщена до спеціалізованої установи до досягнення нею повноліття у 1984 році. У 1965 році заявниця та її мати ініціювали провадження із встановлення батьківства щодо G.Q. За результатами провадження в 1966 році мировий суддя схвалив мирну угоду на умовах, за яких G.Q. погодився сплачувати кошти на утримання заявниці до досягнення нею 18 років. У 1982 році працівник органу опіки і піклування розкрив заявниці ім'я її імовірного батька (G.Q.) і дав їй його фото. Пізніше, у віці 25 років, заявниця вирішила відшукати свого батька. Перша зустріч відбулася в 1990 році. Під час зустрічі G.Q. підтвердив, що він є батьком заявниці, розповів про вжиті ним кроки для її визнання після народження і, зокрема, про факт підписання ним угоди про сплату коштів на утримання за результатами судового провадження. Після цього заявниця та G.Q. мали гарні стосунки, називали одне одного «батько» та «моя донька»; заявниця також познайомилася з його дружиною та єдиною донькою подружжя. Заявниця ніколи не вимагала від G.Q. проходження ДНК-тесту чи офіційного визнання ним батьківства, оскільки боялася, що це нашкодить їхнім стосункам. Після смерті G.Q. у 2013 році заявниця отримала повідомлення про необхідність явки для оголошення заповіту й дізналася, що офіційно його донькою не визнана. У 2014 році заявниця ініціювала цивільне провадження зі встановлення факту батьківства, вимагаючи визнання G.Q. її батьком. Результати ДНК-тесту справді підтвердили його батьківство. Утім національні суди зауважили, що впродовж свого життя G.Q. просто визнавав батьківство для цілей забезпечення дитини і що заявниця не вчиняла юридично значимих дій зі встановлення правового зв'язку з батьком у межах одного року після досягнення повноліття (стаття 263 § 1 Цивільного кодексу). Суди відхилили позов заявниці, дійшовши висновку, що «вагомих причин», які б виправдовували поновлення цього строку, не було. Заявниця вказувала на порушення статті 8 Конвенції, адже національні органи влади перешкодили їй встановити батьківство шляхом невизнання наявності вагомої причини недотримання нею відповідного строку, установленого для подання позову в таких справах.

Оцінка Суду

Завдання ЄСПЛ полягало в з'ясуванні того, чи було дотримано справедливий баланс в урівноваженні конкуруючих інтересів, а саме: права заявниці та встановлення правового зв'язку з G.Q., з одного боку, і необхідності дотримання прав G.Q., його законно визнаної доньки та загальних інтересів захисту правової визначеності, з іншого.

ЄСПЛ, зокрема, уточнив, що він розмежував ситуації, в яких визначені законом строки для порушення провадження про встановлення батьківства є абсолютними й жорсткими, і тими, в яких національне законодавство дозволяє продовження/поновлення такого строку до того, як стануть відомі відповідні факти. ЄСПЛ підкреслив, що ця справа належить до другої категорії, оскільки національне законодавство не передбачає жорсткого застосування строку у вигляді одного року після того, як відповідна особа досягне повноліття. За статтею 263 § 3 Цивільного кодексу було можливим продовжити/поновити такий строк, оскільки позов про встановлення факту батьківства може бути задоволений навіть після спливу строку в разі наявності «вагомих причин» затримки. ЄСПЛ далі відзначив, що рішення національних судів були ретельно обґрунтовані з урахуванням його усталеної практики. Намагаючись досягнути справедливого балансу між конкуруючими правами та інтересами, Федеральний суд належним чином дослідив індивідуальну ситуацію заявниці, щоб визначити, чи її зацікавленість у встановленні правового зв'язку з батьком переважає над іншими міркуваннями. Розглянувши це питання, суд акцентував на відсутності «вагомих причин» і зробив висновок, що заявниці було відомо про батька з 1982 року (за 31 рік до його смерті) і що сам факт незнання заходів, які мали б бути вжиті для встановлення правового зв'язку, був недостатнім для того, аби суд міг дійти висновку, що вона не могла цього зробити впродовж всього цього часу. Крім того, Федеральний суд установив, що після того, як заявниці стало відомо про особу батька й до установлення з ним стосунків, вона могла та мала б перевірити внесено до реєстру актів цивільного стану інформацію, принаймні тоді, коли мала справу з державними органами у сфері реєстрації таких актів на момент укладення шлюбу. Тому національні суди не лише обмежилися висновком про сплив строку для ініціювання провадження з установлення факту батьківства, а й намагалися з'ясувати, чи мав інтерес заявниці з підтвердження її походження пріоритет над іншими відповідними інтересами. Національні суди належним чином зважили різні фактичні елементи й ретельно дослідили причини, які, зі слів заявниці, заважали їй діяти раніше. Як наслідок, суди визначили декілька моментів у житті заявниці, коли вона могла ознайомитися з даними про своє походження в реєстрі актів цивільного стану та вимагати отримання інформації про заходи, яких варто вжити, навіть після спливу встановленого законом строку. Ці міркування стали підставою для висновку судів про відсутність будь-якого виправдання бездіяльності заявниці впродовж 31 року. Крім того, заявниця не надала суду жодних чинників, пов'язаних із законодавством, які могли б завадити їй ужити заходів для встановлення правового зв'язку зі своїм батьком і внесення інформації до реєстру актів цивільного стану в межах установлених законом строків чи принаймні до 2014 року. У зв'язку із цим ЄСПЛ не визнав переконливим аргумент заявниці про те, що, установивши стосунки зі своїм батьком, вона не мала особливих причин для вивчення адміністративних аспектів його батьківства або не бажала завдавати шкоду новим крихким стосункам зі своїм батьком. Крім того, ці міркування дозволяють припустити, що заявниця на той час знала про недотримання певних формальностей. На думку ЄСПЛ, затримка з боку заявниці в поданні позову про встановлення правового зв'язку батьківства, як відзначили національні суди, не може вважатися виправданою для цілей усталеної практики Суду. Зрештою ЄСПЛ вказав, що хоча особи, які хочуть установити особу своїх родичів висхідної лінії спорідненості, мають життєво важливий інтерес, захищений Конвенцією, в отриманні необхідної інформації для з'ясування істини щодо важливого аспекту їхньої особи, вони не можуть бути звільнені від обов'язку дотримуватися положень, установлених законом. Крім цього, в цій справі оскаржувані рішення не позбавляли заявницю такої інформації, оскільки факт того, що G.Q. був її біологічним батьком, підтверджувався його словами та результатами ДНК-тесту, проведеного після його смерті. Відповідно нічого не свідчило про те, що, ухвалюючи рішення, національні суди не виконали свого обов'язку з дотримання справедливого балансу між відповідними інтересами. Тому порушення статті 8 Конвенції в цій справі не було.

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 19 жовтня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Рішення ЄСПЛ, ухвалені проти України

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

[ZHUPAN v. Ukraine \(№38882/18 та 50200/19\): невиконання рішення суду про передачу дитини від батька до матері – порушення](#)

[SPITSYN v. Ukraine \(№52411/18\): невиконання установленого графіка побачень із дитиною – порушення](#)

[VYKHOVANOK v. Ukraine \(№12962/19\): невиконання установленого графіка побачень із дитиною – порушення](#)

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (жовтень 2021 року). Рішення за період із 01.10.2021 по 31.10.2021 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2021. – 55 с. <https://cutt.ly/sPuoNsT>

[S.N. AND M.B.N. v. Switzerland \(№12937/20\)](#)

урахування найкращих інтересів дитини при вирішенні питання про її повернення до Таїланду – відсутність порушення

Обставини справи

Справа стосувалася рішення національних судів про повернення доньки (M.B.N.) першої заявниці (S.N.) до Таїланду (де проживає батько доньки F.B., громадянин Франції), ухвалених у межах розгляду ними справи про міжнародне викрадення дитини. Заявниці у справі – мати та донька – є громадянками Швейцарії; у 2012 році в сім'ї S.N. і F.B. народилася донька. Наступного року подружжя переїхало до Таїланду, де S.N. володіла віллою з двома окремими квартирами. У 2014 році пара вирішила розлучитися й узгодила, що дитина буде проживати з кожним із батьків по три дні поспіль. У 2016 році під час перебування у відпустці у Швейцарії S.N. подала клопотання про вжиття заходів з урегулювання сімейного спору. Наступного місяця вона повідомила про свої підозри щодо сексуального зловживання батька дитини до служби із захисту дітей. Надалі вона відкликала своє клопотання про вжиття заходів з урегулювання сімейного спору й повернулася до Таїланду, де пара узгодила альтернативні умови проживання своєї доньки. У 2017 році S.N. подала заяву про розлучення в Таїланді, просила надати їй опіку над донькою. Пізніше, побоюючись результату провадження, заявниця разом із донькою повернулася до Швейцарії в кінці квітня 2018 року. У 2018 році S.N. подала заяву про розлучення у Швейцарії і просила встановити їй опіку над донькою. Того ж року батько доньки подав заяву до органу юстиції в місті Берні стосовно повернення своєї доньки. Далі перша заявниця звернулася до поліції із заявою про ймовірний випадок нападу на неї батька дитини в Таїланді. Потім вона вимагала припинення особистих відносин дитини й батька та заборони йому проживати поблизу чи контактувати з нею і їхньою дитиною. У 2019 році суд кантону ухвалив рішення про повернення дитини до Таїланду й установив строк для добровільного виконання цього рішення. Перша заявниця оскаржила його, проте Федеральний суд указав, що суд кантону оцінив можливість повернення дитини до Таїланду в комплексний та конкретний спосіб на той час, а тому можна було розумно вимагати повернення дитини в супроводі її матері. Заявниці наразі проживають у Швейцарії. Вони, посилаючись на статтю 8 Конвенції, скаржилися, що національні суди неефективно розглянули питання наявності серйозного ризику для дитини в разі її повернення.

ЄСПЛ підкреслив, що рішення Федерального суду про повернення дитини становило втручання у право заявників на повагу до їхнього сімейного життя. Таке втручання було передбачене Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яка входила до національного правового порядку, і переслідувало легітимну мету захисту прав і свобод дитини і її батька. Стосовно того, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, ЄСПЛ мав визначити, чи провели національні суди урівноваження та надали розумну оцінку інтересів кожної зі сторін, постійно беручи до уваги найкраще рішення для викраденої дитини. У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив таке. Найкращі інтереси дитини та, зокрема, виключення будь-якого «серйозного ризику» ЄСПЛ установив, що наслідки, які можуть мати місце для доньки, були комплексно оцінені національними судами як щодо безпеки дитини, так і щодо фінансової ситуації матері. ЄСПЛ, зокрема, зауважив, що на жодному з етапів провадження відповідні органи влади не передбачали, що дитина має повернутися одна. Мати завжди казала, що вона буде супроводжувати свою доньку в разі її повернення. Суд кантону взяв до уваги те, що зв'язки матері зі Швейцарією не набули настільки міцних ознак, що від неї не можна було очікувати повернення до Таїланду. Крім того, суди встановили за відсутності будь-якого свавілля з їхнього боку, що фінансова ситуація S.N. могла б дозволити їй опікуватися донькою і що вона не має побоюватися переслідувань тайських органів влади. Суд кантону провів три судові засідання за участю сторін, зокрема дитини, різних експертів, розглядаючи питання про те, чи може дитина бути піддана серйозному ризику в разі її повернення. Суд також призначив їй опікуна для захисту її найкращих інтересів та представництва, зокрема у Федеральному суді. Зрештою, центральний орган влади Швейцарії у справах про міжнародне викрадення дитини направив відповідному тайському органу деякі запитання від батька дитини для перегляду справи. У травні 2019 року міжнародний відділ Генеральної прокуратури Таїланду уточнив, що в разі повернення дитини, він матиме повноваження та зобов'язання забезпечувати її безпеку чи реалізацію нею своїх прав шляхом гарантування доступу до прокуратури, адвоката чи юриста. Він також зазначив, що S.N. може реалізовувати свої батьківські права, зможе наглядати за донькою і що її не буде засуджено в разі повернення, оскільки за національним законодавством ця справа є цивільною, а не кримінальною. ЄСПЛ не вбачив підстав сумніватися в достовірності цієї інформації чи добросовісності тайських органів влади. Національні органи влади вжили розумних заходів для забезпечення безпеки дитини в Таїланді, аби виконати рішення про повернення, зокрема при визначенні реалізації батьком його права бачитися з дитиною.

ЄСПЛ дійшов висновку, що процес ухвалення рішення переслідував найкращі інтереси дитини та виключив будь-який серйозний ризик для дитини в розумінні статті 13 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Врахувавши думки дитини, ЄСПЛ нагадав, що дитина, здатна формулювати власні думки, має право висловлювати їх. Ці думки мають належним чином ураховуватися в будь-якому судовому чи адміністративному провадженні, що її стосується. ЄСПЛ також відзначив, що хоч думки дитини й мають бути враховані для цілей застосування Конвенції, проте будь-який супротив з її боку не обов'язково виключає її повернення. У цій справі Федеральний суд дійшов висновку про відсутність порушення статті 13 Гаазької конвенції, оскільки дитина у віці семи років, як видається, не досягла достатнього ступеня зрілості, аби розмежувати проживання в Таїланді та проживання з або поруч із батьком. У всякому разі дитина, імовірно, категорично відмовлялася від будь-якого повернення. ЄСПЛ також підкреслив, що дитину було належним чином вислухано й оглянуто декількома спеціалістами під час судових засідань у суді кантону. Дитина не могла зрозуміти, що провадження не стосувалося питання опіки чи батьківських прав, а лише було спрямоване на відновлення ситуації, що існувала до її незаконного вивезення. Тому ЄСПЛ вказав на відсутність свавілля чи необґрунтованості у висновках Федерального суду чи запереченнях Уряду.

За статтею 12 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей компетентний орган влади зобов'язаний ухвалити рішення про повернення дитини, навіть якщо провадження тривало понад один рік із дати незаконного вивезення чи переміщення, лише якщо не буде продемонстровано, що дитина адаптувалася до нового середовища. У цій справі S.N. лишила Таїланд у кінці квітня 2018 року і прибула до Швейцарії разом із дитиною. Батько дитини подав заяву до суду кантону через чотири місяці після цього – 23 серпня 2018 року. Тому стаття 12 Конвенції не може слугувати основою на користь аргументу заявників про неповернення доньки і її інтеграцію у Швейцарії.

На думку ЄСПЛ, не можна стверджувати, що національні суди автоматично чи механічно ухвалили рішення про повернення дитини. Навпаки, у провадженні, яке було змагальним, справедливим, із проведенням засідань, національні суди обґрунтували свої рішення відповідними обставинами справи й узяли до уваги всі аргументи сторін. Вони ухвалили детальні рішення, які, на їхню думку, відповідають найкращим інтересам дитини з виключенням будь-якого серйозного ризику для неї. Крім того, компетентні органи влади вжили достатніх заходів для забезпечення безпеки дитини в разі її повернення до Таїланду. Тому процес ухвалення рішень відповідав вимогам статті 8 Конвенції і втручання у право заявників на повагу до їхнього сімейного життя було необхідним у демократичному суспільстві. Отже, порушення статті 8 Конвенції не було.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 листопада 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

T.A. AND OTHERS v. The Republic of Moldova (№25450/20) неврахування найкращих інтересів вразливої за станом здоров'я дитини при вирішенні питання про її проживання разом із батьком – порушення

Обставини справи

Ця справа стосувалася вилучення дитини – третього заявника – з-під опіки її бабусі й дідуся, з якими вона провела перші п'ять років свого життя, її передання біологічному батьку та способу, в який національні суди врахували найкращі інтереси дитини. Заявники вказували, що дитина мала декілька серйозних хвороб і проблеми розвитку; вона потребувала постійного догляду та медичного лікування і не могла відвідувати школу. Дитина у віці п'яти років лише сім разів бачилася зі своїм батьком. Низка медичних, психологічних висновків та звітів соціальних служб заперечували зміну опіки. Згідно із цими висновками таке вилучення/передання дитини не слугувало її найкращим інтересам з огляду на наявність міцного зв'язку між нею та її бабусею і дідусем. Національні суди вирішили встановити опіку біологічного батька над третім заявником. Перший і другий заявники скаржилися, що рішення про припинення їхньої опіки над онуком становило порушення статті 8 Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ визнав статтю 8 Конвенції застосовною в цій справі, адже перший і другий заявники явно мали сімейний зв'язок із третім заявником (онуком Н.), з якими він проживав упродовж усього свого життя. Крім цього, рішення національних органів спричинили стан невизначеності, в якому Н. міг бути забраний від бабусі й дідуся в будь-який момент. Це було втручанням у право заявників на сімейне життя в розумінні цього положення Конвенції. Тому потрібно з'ясувати, чи було таке втручання згідно із законом, чи переслідувало легітимну мету захисту прав і свобод інших (біологічного батька А. С.) і чи було необхідним у «демократичному суспільстві» (пункт 53 рішення). ЄСПЛ зауважив, що ця справа переважно стосувалася способу, в який суди оцінили й урівноважили всі відповідні конкуруючі інтереси, і того, чи, зрештою, мотивувалися такі рішення найкращими інтересами дитини з урахуванням свободи розсуду національних органів.

Зокрема, суди мали визначити обсяг ризику того, чи може бути заподіяна непоправна шкода стосункам між А. С. та його сином і возз'єднанню їхньої сім'ї, якщо Н. буде й надалі виховуватися вдома з бабусею і дідусем, навіть якщо його батько регулярно буде відвідувати дитину. Суди також мали з'ясувати наявність та обсяг небезпеки фізичному і психологічному здоров'ю дитини в разі її передання батькові, навіть якщо бабуса і дідусь будуть її регулярно відвідувати. Важливо відзначити й те, що в разі встановлення судами будь-якої небезпеки фізичному і психологічному здоров'ю всі інші міркування мають ураховуватися для захисту її здоров'я і добробуту (пункт 54 рішення).

Ризик для стосунків між А. С. та його сином

На думку ЄСПЛ, при визначенні небезпеки для стосунків батька із сином суди мали з'ясувати як реакцію Н. на батька, так і ставлення А. С. до сина. Очевидно, що стосовно обох цих аспектів суди здебільшого посилалися на тези А. С., непідтверджені будь-якими іншими доказами (особливо твердження про те, що він цікавився своїм сином та намагався запропонувати фінансову допомогу бабусі й дідусю, які постійно відмовлялися від неї; що бабуса і дідусь створили перешкоди відвідинам ним свого сина, що пояснювало малу кількість таких зустрічей; що зустріч між ним та сином у березні 2019 року була досить позитивною, див. пункти 11, 13 та 23 цього рішення). Водночас жодної уваги не було приділено посиланню бабусі й дідуся на документальні докази, які підтверджували лише два грошових перекази в березні 2019 року, і на те, що А. С. не скаржився на жодні перешкоди у відвідинах свого сина (див. пункти 19 та 24 цього рішення). Незрозуміло, чому суди не відобразили того, як А. С. планував налаштувати стосунки зі своїм сином, коли після встановлення графіка візитів до сина в березні 2019 року двічі на тиждень він відвідав його двічі впродовж того ж місяця і, ймовірно, потім не намагався з ним побачитися (див. пункт 13 цього рішення). За таких обставин просте посилання на природний зв'язок між батьком та своєю дитиною видається недостатнім (пункт 56 рішення). Упродовж усього свого життя дитина ніколи не жила зі своїм батьком і була досить емоційно прив'язаною до своїх бабусі й дідуся. ЄСПЛ нагадав, що за доволі схожих обставин він не встановив порушення статті 8 Конвенції у справі *Hokkanen v. Finland* (23 вересня 1994 року, §§ 63–65, Series A no. 299-A) щодо рішення національних судів про передання опіки над дитиною від її батька, з яким вона не проживала п'ять років, незважаючи на рішення суду про возз'єднання сім'ї, бабусі й дідусю, до яких вона була емоційно прив'язана. За обставин цієї справи національні суди не могли просто припустити, що проживання дитини зі своїм батьком буде в її найкращих інтересах, при цьому не з'ясувавши міцності зв'язків Н. з обома сторонами (пункт 57 рішення). ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди не провели достатньо ретельного розгляду глибини стосунків між А. С. та його сином і ризику їхнім стосункам у цій справі (пункт 57 рішення).

Ризик здоров'ю та добробуту дитини

Стосовно другого ключового питання в цій справі, а саме загроза фізичному та психологічному здоров'ю дитини, ЄСПЛ відзначив таке. Перші два заявники надали судам висновки спеціалізованого органу (органу опіки та піклування), психолога й сімейного лікаря, у яких усі вони рекомендували залишити дитину з бабусею та дідусем та попереджали про можливі серйозні наслідки здоров'ю дитини в разі їх роз'єднання (див. пункти 16, 18 та 19 цього рішення). Суди відхилили висновок психолога з причини недостатньої об'єктивності та незазначення дати належним чином. Висновок лікаря був також відхилений із тієї ж причини. Це були єдині випадки огляду Н. спеціалістами. Навіть якби суди мали легітимні сумніви у висновках лікаря та психолога, було незрозуміло, чому вони не заслухали їх або чому не запитали інші альтернативні висновки. Суди, очевидно, розглядали цю справу, як звичайну цивільну справу, де кожна зі сторін має доводити свої вимоги. Проте це не був звичайний цивільний позов: судам потрібно було вирішити не лише питання про те, яка сторона надала більш переконливі докази, а й, що найбільш важливо, яке рішення відображає найкращі інтереси дитини.

Суди не могли цього зробити, не отримавши широкої й оновленої фактологічної основи (див., *mutatis mutandis*, A.S. v. Norway, no. 60371/15, §§ 66–68, 17 грудня 2019 року), зокрема у формі експертних висновків, у яких би були розглянуті різні аспекти цієї справи і, серед іншого, найкращі інтереси дитини. Суди зосередили свою увагу на відсутності будь-яких доказів того, що А. С. не міг задовольняти потреби своєї дитини (підхід, який був би доцільним у справах щодо позбавлення батька чи матері дитини батьківських прав). Проте в цій справі особлива увага мала б приділятися перевірці факту того, чи може батько/мати фактично надавати потрібний догляд (пункт 59 рішення). Крім того, погодившись з аргументом А. С. про те, що він періодично працював у невідомого роботодавця, суди вищих інстанцій не дізналися, як він буде поєднувати таку роботу з доглядом за Н. у випадках, коли дитині потрібно лишитися вдома чи в лікарні у зв'язку зі станом здоров'я (див. пункт 8 цього рішення) (пункт 60 рішення). Також не було зрозуміло, чому апеляційний суд, який часто цитував висновок спеціалізованого органу опіки та піклування у своєму рішенні, не навів жодних причин для неприйняття цього висновку. Так само і Верховний Суд не навів жодних причин (пункт 61 рішення). Один із важливих аспектів цієї справи, на який посилався суд першої інстанції, проте який не був розглянутий судами вищих інстанцій, полягав у тому, чи можна було захистити як інтереси дитини, так і інтереси возз'єднання сім'ї. Зокрема, суди вищих інстанцій не розглядали можливості тимчасового залишення Н. зі своїми бабусею та дідусем при одночасному забезпеченні частого й безперешкодного доступу батька до свого сина для того, аби поступово налагоджувати стосунки між ними, при цьому не піддаючи дитину будь-якому безпосередньому ризику. За рішеннями національних судів, батько міг у будь-який момент забрати Н., що А. С. уже намагався зробити. Відсутність перехідних і підготовчих заходів для допомоги Н. та його батьку в налагодженні їхніх стосунків видається такою, що суперечить найкращим інтересам дитини (див. N.Ts. and Others, цит. вище, § 83) (пункт 62 рішення). ЄСПЛ повторив, що встановлення справедливого балансу між різними конкуруючими правами за Конвенцією є прерогативою національних судів, які мають можливість безпосередньо оцінювати сторони та матеріали у справі (див. пункт 51 цього рішення). Проте суди мають як переконливо обґрунтувати свої рішення, так і забезпечити процесуальну справедливість усього провадження. Хоч у цій справі наведені судами причини й були відповідними, вони не були достатніми. Крім того, провадження не могло вважатися справедливим у зв'язку з посиланням на заяви А. С. за відсутності будь-яких підтверджувальних доказів, тоді як часом із явно формальних підстав відхилялися документальні докази першого і другого заявників, а також з огляду на відсутність спроб отримати незалежну перевірку найбільш важливих елементів у справі, таких як наслідки передання сина А. С. для психологічного та фізичного здоров'я дитини. ЄСПЛ також дійшов висновку, що національні суди не здійснили достатньо ретельної оцінки щодо ризику здоров'ю та добробуту Н. в разі раптової його передання батькові (пункт 63 рішення). Тому було порушено статтю 8 Конвенції (пункт 64 рішення).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 листопада 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад – грудень 2021 року). Рішення за період із 01.11.2021 по 31.12.2021 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2021. – 77 с. <https://cutt.ly/CPusw5J>

II. НОВЕЛИ (актуальні зміни) ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Закони та інші нормативно-правові акти

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» №1822-IX

21.10.2021 – прийняття;

13.05.2022 – набрання чинності.

Повний текст Закону за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-20#Text>

Закон України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо збільшення мінімального розміру аліментів, що стягуються на дитину з інших членів сім'ї та родичів, і запровадження мінімального розміру тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів»

26.01.2022 – прийняття;

19.02.2022 – набрання чинності.

Основним завданням Закону є встановлення єдиного мінімального розміру аліментів і тим самим забезпечення стабільності сімейного законодавства України.

Повний текст Закону за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2008-20#Text>

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про захист суспільної моралі» щодо захисту прав та найкращих інтересів дитини»

15.02.2022 – прийняття;

13.04.2022 – набрання чинності.

Метою Закону є законодавче забезпечення захисту дітей від негативного впливу продукції сексуального чи еротичного характеру.

Повний текст Закону за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2047-20#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2021 р. №893 «Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною»

Текст постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 р. №1323 «Про внесення змін до Порядку відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня»

Текст постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1323-2021-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. №302

Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану

Текст постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>

2.2. Законопроекти

Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення батьками питань тимчасового виїзду дітей за межі України»

Номер, дата реєстрації: 6146 від 07.10.2021

З пояснювальної записки

Забезпечення можливості надання кожним із батьків, який є громадянином України, згоди на тимчасовий виїзд за межі України дитини, яка не досягла 16-річного віку, у супроводі другого з батьків шляхом внесення відомостей про таку згоду до Державного реєстру актів цивільного стану громадян безпосередньо одним із батьків через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або нотаріусом на підставі нотаріально посвідченої письмової згоди.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://cutt.ly/OPuyPOg>

Проект Закону про внесення змін до статті 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення обов'язку інформування про тимчасовий виїзд дитини за межі України

Номер, дата реєстрації: 6147 від 07.10.2021

З пояснювальної записки

Запровадження правових наслідків у разі недотримання одним із батьків, який має намір здійснити тимчасовий виїзд за межі України з дитиною, яка не досягла шістнадцятирічного віку, обов'язку інформування другого з батьків про такий виїзд, а також уточнення кола суб'єктів, на яких покладається відповідальність у разі умисного порушення обмеження щодо строку тимчасового виїзду дитини за межі України.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://cutt.ly/KPuuo9>

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про телеграм канал НААУ, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи -

<https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу Вищої школи адвокатури НААУ -

<https://t.me/hsaorgua>

Комітет з сімейного права НААУ -

<https://cutt.ly/chencYj>

Центр сімейного права ВША НААУ -

<https://cutt.ly/aTBNUtL>

Центр «Адвокат дитини» ВША НААУ -

<https://cutt.ly/eTBNOBJ>